

**SOSYAL HARCAMALAR İLE GÖÇ
ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Almina Derya BIÇAKSIZ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2021

**SOSYAL HARCAMALAR
İLE
GÖÇ ARASINDAKİ İLİŞKİLER
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Almina Derya BIÇAKSIZ

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2021

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Almina Derya Bıçaksız tarafından hazırlanan Sosyal Harcamalar ile Göç Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Örneği başlıklı bu çalışma 23 Haziran 2021 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Maliye Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan .....

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA

Üye .....

Doç. Dr. Ferdi ÇELİKAY

(Danışman)

Üye .....

Doç. Dr. Özgür SAYGIN

ONAY

.../ .../ 20...

Prof. Dr. Mesut ERŐAN

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

AD-SOYAD

İMZA

ÖZET

SOSYAL HARCAMALAR İLE GÖÇ ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

BIÇAKSIZ, Almina Derya

Yüksek Lisans-2021

Maliye Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ferdi ÇELİKAY

21. yüzyılda yaşanan gelişmelerle birlikte hız kazanan göç hareketliliği, dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’yi de yakından ilgilendiren ciddi bir sorun niteliğindedir. Günümüzde göç ve beraberinde yaşanan sosyal problemlerin çözümüne ilişkin aktif ve makul programlar yürütülmesi, farklı alanlarda inceleme konusu haline gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak gerçekleştirilen sosyal harcamalar ile iç göç arasındaki ilişkinin varlığını irdelemektir. Bu kapsamda, Türkiye’deki 26 istatistiki bölge birimi açısından (İBBS 2) 2010-2019 dönemini kapsayan sosyal harcamalar ve göç verileri ile oluşturulan veri seti ile ampirik analiz gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle bölgelere göre göç yoğunluğu indeksi geliştirilmiş ve bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Yapılan analiz ile yoğun şekilde göç alan ve göç veren yerleşim yerleri arasında gelir koşulları ve sosyal harcamalar itibariyle farklılık olduğu belirlenmiştir. Daha sonra değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli etkileşimi belirleyebilmek için dinamik panel veri analizinden yararlanılmıştır. Nihayetinde çalışmanın temel odak noktası sosyal harcamalarda yaşanacak değişikliğin kısa ve uzun dönemde göç üzerinde ne gibi etkileri olduğunu belirlemektir. Elde edilen bulgulara göre sosyal harcama yoğunluğu ile bölgelere göre alınan göç arasında uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki vardır. Buna karşılık verilen göç arttıkça sosyal harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payı uzun dönemde azalmaktadır. Dolayısıyla sosyal harcamalar uzun dönemde göç hareketliliğini artırmaktadır.

Elde edilen bir diğer bulgu, bölgesel düzeyde yapılan sosyal harcamaların ve özellikle gelir ile istihdam koşullarının bölgelere göre göç yoğunluğu üzerinde küçük de olsa farklılıklara neden olduğudur. Elde edilen sonuçlara göre göç veren yerler itibariyle istihdamı ve geliri artırıcı önlemlerin alınması zorunludur. Nihayetinde sosyal harcamalar bireylerin karşılaştıkları olumsuz koşulları onarıcı fonksiyon üstlenmektedir. Gelir artırıcı ve istihdam yaratan politikalar ise göçün önlenmesinde önemli rol oynayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İç Göç, Göç Yoğunluğu, Sosyal Harcamalar, İtme-Çekme Kuramı, Bağımsız Örneklem T-Testi, Panel Veri Analizi.

ABSTRACT

SOCIAL EXPENDITURES AND MIGRATION A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP BETWEEN: THE CASE OF TURKEY

BIÇAKSIZ, Almina Derya

Master-2021

Department of Finance

Counselor: Doç. Dr. Ferdi ÇELİKAY

Immigration mobility that has gained momentum in the 21st century with the developments is a severe problem to Turkey as it is in many other countries in the world. Today, active and reasonable programs regarding the solution of internal migration and its accompanying social problems have become a subject of investigation in different fields.

This study aims to examine the existence of the relationship between immigration and social spending carried out as a requirement of the social state in Turkey. In this context, empirical analysis with data set generated with the immigration data and social spendings covering 2010-2019 was performed according to the 26 statistical regions in Turkey in terms of units (NUTS 2). In this context, the migration intensity index was developed according to the regions, and the independent sample t-test was applied. The analysis shows a difference between the settlements that send and receive emigration heavily in terms of income conditions and social expenditures. Then, dynamic panel data analysis was used to determine the short and long-term interactions between variables. Ultimately, the main focus of the study is to determine the effects of changes in social expenditures on migration in the short and long term. According to the findings, there is a positive long-term relationship between the intensity of social spending and immigration by region. On the other hand, as the migration rate increases, the share of social expenditures in public expenditures decreases in the long run. Therefore, social expenditures increase migration mobility in the long run.

Another finding is that social spending at the regional level, especially income and employment conditions, cause slight differences in migration intensity by region. According to the results, it is compulsory to take measures to increase employment and income in the places of immigration. Ultimately, social expenditures should undertake a vital function for the adverse conditions on individuals' faces. Income increasing and employment creating policies will play an essential role in preventing migration.

Keywords: Internal Migration, Migration Intensity, Social Expenditures, Push-Pull Theory, Independent Sample T-Test, Panel Data Analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
KISALTMALAR LİSTESİ	xvi
ÖNSÖZ	xvii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

GÖÇ VE SOSYAL HARCAMALARA İLİŞKİN

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. SOSYAL HARCAMALARIN TANIMI, KAPSAMI	6
1.1.1. Sosyal Harcamalar ve Kamu Harcamaları Ayrımı	9
1.1.2. Sosyal Refah Devleti	10
1.1.3. Sosyal Devletin Gelişim Süreci	12
1.1.4. Sosyal Devletin Amaçları	15
1.1.4.1. Sosyal Güvenlik Hizmetleri	17
1.1.4.2. Eğitim Hizmetleri	20
1.1.4.3. Sağlık Hizmetleri	21
1.1.4.4. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması	22
1.1.5. Sosyal Harcama Türleri	23
1.1.5.1. Eğitim Harcamaları	24
1.1.5.2. Sağlık Harcamaları	25
1.1.5.3. Sosyal Koruma Harcamaları	26

1.2. GÖÇ TANIMI VE İÇ / DIŞ AYRIMI.....	28
1.2.1. Göç Türleri	29
1.2.2. İtme-Çekme Kuramı: Göçün Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Teorik Çerçeve	30
1.2.3. Kuramsal Olarak Göçün Kuramsal Nedenleri	33
1.2.3.1. Ekonomik Nedenler	34
1.2.3.2. Sosyal ve Kültürel Faktörler	34
1.2.3.3. Politik Faktörler	35
1.2.4. Göçün Sonuçları	36
1.2.4.1. Göç Alan Yerler Bakımından	36
1.2.4.2. Göç Veren Yerler Bakımından	38
1.2.5. Göç ve Sosyal Harcama Arasındaki İlişki	38

2. BÖLÜM

SOSYAL HARCAMALAR VE İÇ GÖÇ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

2.1. Göç, Nedenleri ve Sonuçları.....	41
2.2. Sosyal Harcamalar ve Etkileri.....	55
2.3. Göç ve Sosyal Harcamalar.....	66

3. BÖLÜM

METODOLOJİ VE AMPİRİK ANALİZ

3.1. Metodoloji	72
3.2. Ampirik Analiz ve Bulgular	76
3.2.1. Veri Seti ve Analiz Kurgusu	76

3.2.2. Bağımsız Örneklem T Testi	78
3.2.3. Dinamik Panel Veri Analizi	82
SONUÇ ve ÖNERİLER	91
KAYNAKÇA	98

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Veriler	77
Tablo 2: Göç Yoğunluğu İndeksine Göre Birimlerin Dağılımı	78
Tablo 3: Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları	81
Tablo 4: Yatay Kesit Bağımlılığı	83
Tablo 5: Birim Kök Sınaması	83
Tablo 6: Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları	84
Tablo 7: Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları	85
Tablo 8: Nedensellik (Granger) Testi Sonuçları	86
Tablo 9: Alınan Göç-Sosyal Harcamaların Gelir İçindeki Payı-Model 1: Hata Düzeltme Modelleri	87
Tablo 10: Alınan Göç-Sosyal Harcamaların Vergi İçindeki Payı-Model 2: Hata Düzeltme Modelleri	88
Tablo 11: Sosyal Harcamaların Kamu Harcamaları İçindeki Payı-Verilen Göç-Model 3: Hata Düzeltme Modelleri	89

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İtme ve Çekme Kuramı	31
Şekil 2: İtici ve Çekici Faktörler	34

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genelleştirilmiş Dickey Fuller
AİPP	: Aktif İş Gücü Piyasası Programları
CIPS	: Cross Sectionally Augmented IPS
DF	: Dickey Fuller
EUROSTAT	: Avrupa İstatistiki Veri Tabanı
ILO	: International Labour Organization
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
OECD	: Organisation for Economic Co-Operation and Development
Vd	: ve diğerleri

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, sosyal harcamalar ile göç arasındaki ilişki Türkiye özelinde incelenmiştir. Dünyada hızla artan göç hareketliğinin yol açtığı olumsuz durumların ortadan kaldırılmasında önemli bir yere sahip olan sosyal harcamaları ne şekilde etkilediği hem teorik hem de ampirik bulgular ışığında değerlendirilmiştir.

Tez konumun belirlenmesinden son aşamasına kadar her süreçte bana gereken olanak ve yardımı sağlayan, motivasyon ve yol göstericiliği ile beni destekleyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Ferdi Çelikay'a teşekkür ve saygılarımı sunarım. Bugüne gelmemde emeği ve hakkı geçen kıymetli hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her aşamasında yanımda olan aileme, eğitim hayatımda ve yaşamımda desteklerini esirgemeyen değerli Amcam'a sonsuz teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bireylerin belirli bir yaşam standardından mahrum olduğu durumu nesnel olarak yansıtan yoksulluk ile mevcut piyasa koşullarında çalışmak istediği halde iş bulamayan bireyleri çevreleyen işsizlik arasında doğrudan ya da dolaylı pek çok etkileşim vardır. Bu iki olgu günümüzde farklı gelişmişlik düzeylerindeki ülkelerde yaygın şekilde görülen önemli toplumsal sorunlardandır. Bireylerin işgücü piyasasına entegre olamaması, asgari düzeyde dahi olsa gelir elde edememesine, dolayısıyla yoksullaşmasına neden olmaktadır. Bunun yanında yoksul bir birey sosyal dışlanma olgusu ile karşı karşıya kalmakta, kendini adeta toplumsal hayattan soyutlayarak çaresizlik girdabında yaşam mücadelesini devam ettirmektedir.

Bu iki olgunun doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği veya etkilendiği ve her geçen gün daha fazla gündeme gelen göç aktiviteleri özellikle cazibe yerleşimlerinde farklı ekonomik sorunların tetikleyici unsuru olabilmektedir. Nihayetinde bireylerin daha müreffeh bir hayat kurma arayışları ile ortaya çıkan sosyal hareketlilik, varılan yerlere işsizlik ve yoksulluk problemlerinin aktarılmasına neden olur. Literatürdeki çalışmalara göre işsizlik ve yoksullukla mücadelede sosyal harcamalar etkin bir enstrüman olarak kullanılabilir (Sarısoy ve Koç, 2010; Çelikay ve Gümüş, 2014; Günaydın ve Yıldız, 2015; Kanca ve Bayrak, 2015; Güney ve Balkaya, 2018). Özellikle işsizlik sorunsalının bireyler üzerinde oluşturduğu refah kaybının önüne geçilmesi ya da yoksul bir bireyin asgari yaşam standardına kavuşturulabilmesi doğrultusunda sosyal harcamalar politikasına başvurulmaktadır. Şayet bireylerin işsizlik veya yoksulluk nedeniyle karşı karşıya kaldıkları refah kayıpları telafi edilebilirse en azından iki olgunun ekonomik sistem üzerindeki yaygın olumsuz etkisi de bertaraf olacaktır. Bunun aksine bireyin refah düzeyini daha da artırma arzusu ise iç göç akımını başlatabilmektedir. Sorunun ikinci boyutu göç sonrasında varılan yerleşim yeri itibarıyla karşılaşılmaktadır. İkinci boyutun ayrıntısı “İşsizlik ve yoksulluk ile mücadele için göç kararı veren bireyler göç ettikleri yerde refah seviyelerini iyileştirebilmekte midir?” sorusuna verilecek yanıtı göre farklılık arz eder. Şayet göç eden birey göç ettiği yerleşkede piyasa koşullarında rahatlıkla refah seviyesini artırırsa bu durumdan sosyal harcamaların etkilenmesi beklenmeyecektir. Ancak göçmen birey piyasa koşullarından yararlanamıyor ve yoksulluğu devam ediyorsa bu durumda göç veren yerden göç alan yere işsizlik ve yoksulluk sorunsalı

da bulaşmış olmaktadır.¹ Yerleşim yerleri arası bulaşıcı özellik gösteren bu sorunsalın çözümü için sosyal harcamalar politikasına başvurulması gerekir.

Devlet oluşumu ile birlikte toplumlarda meydana gelen değişim ve gelişim süreci içerisinde vatandaşların devletten beklentileri de giderek artmış, bu beklentiler devletin piyasaya müdahale etmesine ve çeşitli fonksiyonlar üstlenmesine neden olmuştur. Devletin daha fazla sorumluluk üstlenmesi neticesinde gelişen sosyal devlet, toplumdaki bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmek amacıyla çeşitli sosyal hizmetleri vatandaşlarına sunmaktadır. Devletin görev ve sorumlulukları içerisinde yer alan ekonomik istikrarın sağlanması, gelir dağılımında adalet, istihdam, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi gibi hususlarda ise çeşitli problemler ortaya çıkmaktadır. Günümüzde küreselleşmenin etkisi ile giderek artan bu sorunlardan biri de iç göçtür. Göç, nedenleri ve sonuçları itibariyle karmaşık olmasının yanı sıra, toplumda meydana getirdiği etkileri açısından da başka sorunlara neden olan önemli bir problemdir.

Göç, yaşandığı yerlerde ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel, ailevî ve diğer nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Bu sebepler göçün itici güçleri olabileceği gibi çekici güçlerini de teşkil edebilmektedir. İtici ve çekici güçler; yoksulluk, işsizlik, toplumsal problemler, üretim teknolojilerindeki yaşanan değişimler, nüfusta yaşanan artış, sosyokültürel olanaklardan faydalanma düzeyi, istihdam, iletişim ve ulaşım imkanlarındaki gelişmeler oluşturmaktadır (Taş ve Özcan, 2013: 291; Şen, 2014: 232). Göçlerin oluşumunun neden ve sonuçları, sosyoekonomik açıdan birçok sorunu da beraberinde getirir. Çoğunlukla az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere veya kırsal yerlerden kentsel yerlere doğru gerçekleşen iç göç; toplumda ekonomik, siyasi ve sosyal dönüşümlere yol açmaktadır. Özellikle iç göçlerle birlikte kentlerdeki nüfusun hızla artması ve göç edilen yerlerdeki çeşitli sorunların ortaya çıkması bölgesel dengesizliklerin oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar her dönemde görülen göç hareketliliği neticesinde başta işsizlik ve yoksulluk olmak üzere ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik sorunların temel etkeni olarak görülebilmektedir. Devletin iç göçle birlikte ortaya çıkan sorunların çözümünde etkili olabilecek çeşitli politikalar

---

¹ Bu sorunsal sosyal harcamalar politikası ile çözülmeye çalışılırsa ve çözüm sonrasında bireyin refahı göç veren yerdeki refahına göre daha yüksek bir düzeyde ise ve matematiksel olarak eşitlenene kadar göç devam eder. Tam aksine sosyal refah düzeyi göç veren yerdekine göre daha düşükse bu durumda göç gerçekleşmeyecektir. Yani göç önlenebilir (Formülle açıklanacak özgünlük)

geliştirmesi beklenmektedir. Bu politikaların uygulanabilmesi için kamu kesimi tarafından yerine getirilecek sosyal harcamalar ile gerçekleştirilecektir. Sorunların çözümünde kullanılacak sosyal harcama kalemlerinin belirlenmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Bu açıdan gelir dağılımı, nüfusun yapısı, eğitim düzeyi, bireylerin sağlık imkanlarından yararlanması gibi hususlarda bölgesel dengesizliklerin devlet tarafından giderilmesi hedeflenmektedir. Literatürde yoksulluk, işsizlik ve göç arasında sıkı ilişki çeşitli çalışmalarda dile getirilmektedir. Bununla birlikte göçün, yoksulluk ve işsizliğe; yoksulluk ve işsizliğin de göçe sebep olduğu çalışmalar bulunmaktadır.

Bu bağlamda işsizlik, yoksulluk ve göç olguları gerek farklı ülkelerde gerekse Türkiye’de son yıllarda üzerinde durulan ve çeşitli politikalar geliştirilen konuların başında gelmektedir. Bu tezin ele aldığı ve etrafında şekillendiği temel problem, teorik olarak işsizlik ve yoksulluğa bağlı bir faktör olarak meydana gelen iç göç olgusunun önlenmesinde ve/veya ortaya çıkardığı etkilerinin minimize edilmesinde sosyal harcamaların nasıl ve hangi yönde kullanılabileceğidir. Bu kapsamda çalışmada;

- i) Göç alan yerler ile göç veren yerlerde sosyal harcama düzeyleri itibariyle bir farklılık var mıdır?
- ii) Yaşam koşulları ekonomik aktörlerin göç eylemleri üzerinde ne gibi etkiler oluşturur?
- iii) Göç veren yerler ile sosyal harcamalar arasında bir ilişki var mıdır?
- iv) Göç alan yerler ile sosyal harcamalar arasında bir ilişki var mıdır?

şeklindeki dört alt probleme yanıt aranmaktadır.

Göç ve beraberinde yaşanan sosyal problemler, bugün için Türkiye’nin karşı karşıya olduğu en önemli konuların başında gelmektedir. Göçü etkileyen nedenler ele alındığında çeşitli kuramlar ile karşılaşılır. Örneğin, İtici ve Çekici Güçler Kuramı, bireylerin göç etmelerine neden olan kültürel, ekonomik, politik ve çevresel faktörleri irdelemektedir. Bu kuram bireylerin göç etmesine neden olan ‘itici faktörler’in işsizlik, düşük gelir, tarımda makineleşme, güvenlik sorunu, ‘çekici faktörler’in ise, yüksek gelir, istihdam olanakları, bölgenin gelişmişlik düzeyi, gelişmiş bölgelerdeki kamu hizmetlerini içermektedir. Ayrıca göç, şehirlerin kalabalıklaşmasına, işsizliğin artmasına, kentsel sorunlara ve bölgesel dengesizliklere neden olabilmektedir. Sosyal

devlet anlayışı çerçevesinde ise sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, gelirin yeniden dağıtımı ve sosyal refah hizmetleri alanlarında harcamalarda bulunmaktadır. Göçle beraber ortaya çıkan sorunların çözümü hususunda, devletler sosyal devlet anlayışı ile yurttaşların sosyal durumlarını iyileştirmeyi, onların belirli bir yaşam seviyesine ulaşmasını hedeflemektedir.

21. yüzyılda yaşanan gelişmelerle birlikte birçok ülkenin gündemine yerleşen göç ile hissedilen yoksulluk ve işsizlik olguları en önemli sorunları teşkil etmektedir. Bu üç olgu ile ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik refleksler, ülkelerin sorunların çözümünde yeni arayışlar içerisine girmesine neden olmaktadır. Türkiye’de özellikle son yıllarda yoksulluk ve işsizlik ile yaşanan ekonomik sorunlarla meydana gelen iç göç hareketliliğinin artış göstermesi ve sonrasında yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel değişim sonucu mücadele edebilmek amacıyla yeni politikaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Türkiye’de geliştirilen yöntemlerin başında aktif işgücü politikaları, sağlık, eğitim, yoksullukla mücadele, sosyal güvenlik alanlarında sorunlarla mücadele etmek ve çözmek amacıyla çeşitli kurumsal düzenlemeler ve izlenen kamusal politikalar gelmektedir. Bu çerçevede Türkiye’de sosyal refahın sağlanması için yapılan sosyal harcamaların içerik ve boyutları da ayrıca önem kazanmaktadır.

İşte bu tezin amacı, göç olgusunun sonuçlarını ve etkilerini araştırarak, sosyal harcamalar ile iç göç hareketleri arasında ne gibi ilişkiler olduğunu ortaya koyabilmektir. Türkiye’de 2010-2019 yıllarında sosyal harcamalar ve iç göç verileri dikkate alınarak, iki olgu arasındaki etkileşim tespit edilmektedir. Bu kapsamda sosyal harcamalar ile göç arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı, var ise hangi yönde olduğu irdelenmektedir.

Çalışmada TÜİK, Kalkınma Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın hazırladığı ve kamuoyuyla paylaştığı yıllık bazdaki veriler kullanılmaktadır. Analize tabi tutulan veri seti, birim açısından TÜİK İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) 2 Düzey (26 bölge), zaman açısından ise 2010 ile 2019 yılları arasındaki 10 yıldan oluşmaktadır. Çalışmanın analiz kısmında i) her bir istatistik bölge biriminin kendi içerisinde homojen karakteristiğe sahip alt birimlerden oluştuğu, ii) sosyal harcamaların eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının toplamından oluştuğu, iii) Sosyal harcamaların sadece merkezi hükümet tarafından gerçekleştirildiği, iv) ele alınan

dönemde istatistikî bölge birimleri itibariyle dış göç gerçekleştirilmediği varsayılmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde çalışmanın ana temasını oluşturan problemler, bu problemler bazında amaçları, varsayımları ve araştırmanın kısıtlarına yer verilmektedir. İkinci bölümde, sosyal harcamalar ve göç ile ilgili kavramsal ve teorik çerçevesini oluşturmak için sosyal devletin olgusunun amaçları, fonksiyonları ile göç olgusunun nedenleri, sonuçlarına yer verildikten sonra göç ve sosyal harcamaların ilişkisine değinilmektedir. Üçüncü bölümde sosyal harcamalar ve göç arasındaki ilişki ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalara araştırma kapsamında literatür incelemesine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde metodoloji ve ampirik çalışmaya değinilmiştir. Beşinci bölümde çalışmanın ulaştığı sonuçlar genel olarak değerlendirilmekte ve önerilere yer verilmektedir.

1.BÖLÜM

GÖÇ VE SOSYAL HARCAMALARA İLİŞKİN

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Tarih boyunca bireyler çeşitli sebeplerden göç etmek durumunda kalmıştır. Bireylerin daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak ümidi ile yaşadıkları yerlerden farklı yerlere göç etmelerine neden olan pek çok etmen bulunur. Günümüzde teknolojik ilerlemelerle beraber göç hareketliliğindeki artış güncelliğini koruyan küresel bir problem niteliğindedir. Göç eylemi neticesinde bireylerin karşılaşılabilecekleri başta işsizlik ve yoksulluk olmak üzere farklı durumları ortadan kaldırmak amacıyla devletler çeşitli politikalar uygulamaktadır. Sosyal hayatın düzenlenmesi adına gerçekleştirilen bu politikalar içerisinde yer alan sosyal harcamaların boyutu büyük önem taşımaktadır. Bu bölümde göç ve sosyal harcamalara ilişkin kavramsal ve teorik çerçeveye değinilmektedir.

1.1. SOSYAL HARCAMALARIN TANIMI, KAPSAMI

Sosyal harcamalar, sosyal devlet ilkesi çerçevesinde belirlenen sosyal politikaların yerine getirilmesi sürecinde idarelerce yararlanılan araçlardan biridir. Literatürde sosyal devletin vatandaşlarına asgari bir refah seviyesini sunmasına aracı olan sosyal harcamalara ilişkin kavram ve kapsam birliği olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Özellikle ülkeden ülkeye, toplumdaki topluma hatta kurumdan kuruma sosyal harcamalara bakış açısının farklılıklar içermesi, kavram tanımının ve kapsamının yapılmasını güçleştirmektedir (Erdoğan ve Yenigün, 2008: 9; Şeker, 2011: 17). Örneğin, eğitim harcamaları bazı çalışmalarda ve uluslararası göstergelerde bir sosyal harcama olarak kabul edilirken, diğerlerinde ise sosyal harcamalar kapsamına alınmamıştır. Aynı şekilde sokakların aydınlatılması, altyapı sisteminde gelişme sağlayamamış ve bu alanda problemlerle karşılaşan bir ülke için bir sosyal harcama olarak ele alınırken, bu tür altyapı sistemlerinde hiçbir sorun yaşamayan ve söz konusu alanlarda etkin şekilde kaynak dağılımının gerçekleştiği ülkelerde sosyal harcamalar kapsamı dışında değerlendirilmektedir (Şeker, 2011: 17).

Nitekim Pampel ve Williamson (1988: 1433-1434)'a göre sosyal harcamalar, minimum yaşam standartlarını korumak amacıyla gerçekleştirilen programlar için yapılan hükümet harcamaları şeklinde tanımlanırken; D'Andria (2008: 3) ise sosyal

harcamalarının kapsamını emekli maaşları, maluliyet, dul ve yetimlere yapılan ödemeler, hastalık ve işçi tazminatları, vergi indirimleri, hane halkı yardımları, işsizlik yardımları gibi nakdi ödemeler ile kamu sağlık hizmetleri, çocuk bakımı ve eğitim hizmetleri, toplu konut hizmetleri ve aktif istihdam programları gibi aynı ödemelerden oluşan kamu transferleri olarak belirlemektedir.

Çeşitli uluslararası kuruluşların sosyal harcamaların tanımı ve kapsamına nasıl yaklaştıkları da farklı bir bakış açısı getirecektir. Örneğin, OECD tarafından düzenlenen sosyal harcamalar veri tabanı (SOCX)'a göre bu kalemin kapsamı “Kamu ve özel kurumların, aile ve bireylere yönelik olan ya da onların refahlarını kötü şekilde etkileyen koşulların ortaya çıkması durumunda, onlara destek olmak amacıyla sağlanan yararlar ve verilen finansal katkılar” olarak betimlenmektedir (OECD, 2007: 6). Bu şekilde elde edilen faydalar ve finansal yardımlar ya belli bir mal ve hizmetin satın alınmasını karşılayacak şekilde doğrudan nakit ödeme şeklinde olur ya da kişisel sözleşme veya transfer şeklinde olur. Bu tür faydalar, aynı (mal ve hizmet sağlanması şeklinde) ya da nakdi olabilir. Kamu sosyal faydaları; nakit yardımları, sosyal hizmetleri (sağlık bakımı dahil) ve vergi indirimlerini içermektedir (OECD, 2007: 6). Bu veri tabanına göre toplam sosyal harcamalar verisi dokuz ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar, yaşlılık (emekli aylıkları, yaşlılara yapılan bakım hizmetleri), hayatta olanlara yapılan yardımlar (cenaze yardımı, emekli aylıkları), iş görmezlikle ilgili haklar, sağlık harcamaları, aile ve çocuk yardımı, aktif işgücü piyasasına yönelik politikalar (istihdam ve eğitim teşviki, engellilerin işgücüne uyumu), işsizlik (işsizlik tazminatı), konut piyasasına yönelik yardımlar (konut ve kira yardımı), düşük gelirli hane halklarına sağlanan nakit avantajları şeklinde sıralanabilir (OECD, 2019b: 8).

OECD'nin kullanmakta olduğu SOCX, EUROSTAT (Avrupa İstatistik Veri Tabanı)'ın kullandığı ESSPROS ve ILO metodolojileri arasındaki temel fark, sosyal riskin tanımlanmasında ortaya çıkmaktadır. SOCX ve ESSPROS metodolojilerinde yaşlılık, sağlık, işsizlik, hastalık ve özür lülük yardımları ile malüllük yardımları, konut ve aile yardımları alanlarında içeriği ve kapsamı bakımından farklılıklar bulunmaktadır (Buğra ve Adar, 2007: 16-17).

EUROSTAT (Avrupa İstatistik Veri Tabanı)'ın kullandığı ESSPROS SOCX'dan farklı olarak idari ve diğer giderleri de sosyal harcamaların içerisinde kabul etmektedir. SOCX ve ESSPROS metodolojileri arasında iki fark bulunmaktadır. Bunlardan ilki Aktif İş Gücü Piyasası Programları (AİPP) için yapılan harcamaların

hesaplamalara dahil edilmesiyle ilgilidir. SOCX AİPP'yi ayrı bir kategori olarak değerlendirirken, bu tip programlar ESSPROS'ta yer almamaktadır. Diğer metodolojik farklılık ise, yukarıda da belirtildiği gibi idari ve diğer giderlerle ilgilidir. SOCX, bu tip giderleri hesapları kapsamında değerlendirmezken, ESSPROS ise sosyal harcamaların bir bileşeni olarak belirlemiştir (Buğra ve Adar, 2007: 16-17).

Bunun yanında ILO'nun sosyal harcamalar için kullandığı metodoloji diğerlerine göre daha geniş perspektiflidir. ILO metodolojisinde, belirli bir gelişmişlik seviyesine erişememiş ülkelerin verilerine de yer vermektedir. Bu veriler eğitim harcamaları ve temel gıda maddelerine verilen sübvansiyonlar gibi kalemleri içerisinde barındırmaktadır. Bunun en önemli nedeni makul bir gelişmişlik seviyesine erişememiş ülkelerde eğitim hizmetlerinin ve yoksullukla mücadelede gelecek nesiller üzerinde etkili olmasıdır (Buğra ve Adar, 2007: 17-18). Belli bir gelişmişlik seviyesindeki ülkeler için eğitim harcamalarının sosyal harcamalar kapsamında değerlendirilmemesi bir sakınca teşkil etmeyebilir. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde eğitimin beşeri ve sosyal sermayenin gelişimindeki önemi dolayısıyla iktisadi büyüme ve kalkınma üzerindeki pozitif etkileri göz önüne alındığında, sosyal harcamalar çerçevesinde değerlendirilmesi önem arz etmektedir (Erdoğan ve Yenigün, 2008: 9; Şeker, 2011: 19).

Yine Erdoğan (2008: 9-10), Türkiye için sosyal harcamaların belirlenmesinde Avrupa Birleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi (ESSPROS) ile OECD'nin kullanmakta olduğu Sosyal Harcamalar (SOCX) metodolojisinin yeterli olmadığını ifade etmiştir. Bu bakımdan SOCX ve ESSPROS yöntemleri yerine eğitim harcamalarının sosyal harcamalar içine dahil edildiği ILO metodolojisinin Türkiye açısından uygun olacağı belirtilmiştir. Ayrıca Erdoğan (2008), ILO sosyal harcamalarının kapsamının yeterince geniş olmadığını da ifade etmiştir. Sosyal harcamaların ölçülmesinde çevre koruma ve toplumdaki ayrımcılıkları azaltmaya yönelik harcamaların yer alması gerekmektedir. Nihayetinde sosyal harcamalar ile sosyal adaletin sağlanması ve sosyal refahı artırmasının dışında toplumda beşeri ve sosyal sermayenin artmasına da hizmet edilmektedir (Erdoğan, 2008: 9-10).

Türkiye'de sosyal harcamalar hesaplanırken dikkate alınan kalemler üç başlıkta toplanmaktadır. Bunlar; eğitim, sağlık ve sosyal koruma bileşenleridir. Sosyal koruma başlığının altında emekli aylıkları ve diğer harcamalar, sosyal yardım ve

primsiz ödemeler, doğrudan gelir desteği ödemeleri kategorileri yer almaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 15 Mayıs 2020).

1.1.1. Sosyal Harcamalar ve Kamu Harcamaları Ayrımı

Gerek literatür gerekse uygulama açısından sosyal harcamalar son derece sık bir biçimde kullanılan bir olgudur. Ne var ki bu olgu farklı araştırmalar, siyasi görüşler ya da uluslararası kuruluşlar itibariyle farklı bir anlam ifade etmektedir. Bunun en önemli nedeni, kamu harcaması ve sosyal harcama kavramlarının eş anlamlı şekilde kullanılmasıdır (Erdoğan, 2013: 53-54). Devletin gerçekleştireceği hizmetlerin hangi alanı kapsayacağı hususunda farklı görüşlerin bulunması ve bunun sonucunda da sosyal harcamaların hesaplanması hususunda anlaşmazlıkların ortaya çıkması kaçınılmazdır (Toprak ve Şataf, 2017: 72). İdarenin gerçekleştirdiği kamu harcamalarının sosyal harcama olarak değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken ilk husus, yapılan kamu harcamasının yol açtığı dışsallık düzeyidir. Bunun yanında yapılan harcamanın yaygın bir kamusal mal ve hizmet sunumuyla ilişki olup olmadığı bir diğer belirleyici özelliştir. Ayrıca kamu harcamalarından yararlanan kesimlerin genişliği yine sosyal harcamaların ayırt edilmesinde ölçüt olarak kullanılmaktadır (Erdoğan ve Yenigün, 2008: 11-12).

Kamu harcamalarının sosyal niteliğinin tespit edilmesinde ilk kriter dışsallıklardır. Genel olarak dışsallık, bir ekonomik birim tarafından yapılan üretim veya tüketim faaliyeti ile ortaya çıkan fayda ve maliyetlerin toplumun diğer üyelerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemesi neticesinde ortaya çıkan fayda ya da zarar olarak ifade edilmektedir. Dışsallığın, bir mal veya hizmetin sosyal olarak ifade edilmesindeki temel ölçüt olarak değerlendirilmesi, eğitim, sağlık, toplu konut, bebeklere süt tedariki gibi sosyal hizmetlerin yoğun şekilde bünyesinde pozitif dışsallık barındırması ile ilgilidir (Akdoğan, 2006: 53-55; Erdoğan ve Yenigün, 2008: 12).

Sosyal harcamalar için kabul gören bir diğer kriter, gerçekleştirilen kamu harcamasının toplumsal adalet ile sosyal içermenin sağlanmasına hizmet etme derecesine yöneliktir. Sosyal içirme; yoksulluk, engellilik, yaşlılık, eşitsizlik ya da işsizlik gibi sosyal dışlanma riski altındaki kesimlere iktisadi, sosyal ya da kültürel hayata katılma imkânı sağlamayı amaç edinen politikalar bütünüdür. Özellikle toplumsal adaletin sağlanabilmesi açısından önem arz eden sosyal politikalar

doğrultusunda gerçekleştirilecek harcamalar sosyal harcamalar olarak değerlendirilecektir (Erdoğan, 2013: 72-73).

Kamu harcamasının sosyal yaşamın kalitesini artırıp artırmadığı ve günlük sosyal yaşam üzerinde olumlu etkiye sahip olup olmadığı hususu da yapılan bir kamu harcamasının sosyal harcama olarak değerlendirilmesinde referans alınan diğer bir kriterdir. Bu bakımdan bir kamu harcamasının sosyal harcama olarak nitelendirilebilmesi için sosyal yaşamın kalitesini belirgin bir şekilde artırması ve özellikle de günlük sosyal yaşamı etkilemesi gerekir (Erdoğan, 2013: 72-73).

Türkiye’de harcamaların hesaplanmasında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun getirdiği yeniliklerden birisi de analitik bütçe sınıflandırmasıdır. Analitik bütçe sınıflandırmasında kamu harcamalarını kurumsal, fonksiyonel, ekonomik ve finans tipi itibariyle ayırma tabi tutulmaktadır. Merkezi yönetim bütçesinde harcamalar ekonomik sınıflandırma kapsamında cari, yatırım ve transfer harcamaları şeklinde gösterilmektedir. Fonksiyonel sınıflandırmada ise, harcama kalemleri her bir idari birim itibariyle sunulan kamu hizmetleri dikkate alınarak raporlanmaktadır. Devletin klasik ve sosyoekonomik amaçlı hizmetleri dikkate alındığında her hizmet grubu için yapılan giderler; genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler ve hizmetler, çevre koruma hizmetleri, iskân ve toplum refahı hizmetleri, sağlık hizmetleri, dinlenme, kültür ve din hizmetleri, eğitim hizmetleri, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetler şeklinde on alt kalem dahilinde detaylandırılır (Akdoğan, 2006: 83, Muhasebat Genel Müdürlüğü, 10 Temmuz 2020). Kamu harcamalarında fonksiyonel sınıflandırmaya gidilmesindeki temel neden, gerçekleştirilen hizmetlerin etkin şekilde tayin edilmesi ve hesaplanmasıdır. Böylece kamu harcamalarının sunulan hizmetler itibariyle değerlendirilmesi mümkün olmaktadır. Nitekim fonksiyonel sınıflandırma referans alınarak literatür ve uygulamadaki farklı sosyal harcama kapsamına ulaşılabilmekte ve bu harcamaların etkileri değerlendirilebilmektedir.

1.1.2. Sosyal Refah Devleti

Devlet, bir topluluk içerisinde yaşayan insanların toplumsal düzenini ve sosyal istikrarı sağlamayı amaçlar. Hukukî kişiliğe sahip bu aktör aynı zamanda dinamik bir yapı sergileyen siyasal bir örgütlenme biçimidir. Tarihsel süreçte devletin üstlendiği görevler farklı yaklaşımlar ve düşünce akımlarında farklı özelliklere bürünmüştür.

Müdahaleci devletin ortaya çıkmaya başlaması ile birlikte, devletin görev ve sorumluluklarının arttığı ve giderek daha çok fonksiyon yüklendiği ve aktif bir rol oynamaya başladığı görülmektedir (Serter, 1994: 31).

Literatürde sosyal devlet ile refah devleti terimlerinin birbirlerine karşılık geldiği görülür. İki kavram birbirinden farklı olmayıp Anglo Sakson ülkelerde “sosyal devlet” yerine “refah devleti” (welfare state) kavramı kullanılmaktadır. Türkçe literatürde ise, Kıta Avrupa’sından da etkilenerek daha çok “sosyal devlet” (social state) terimine rastlanılır (Özdemir, 20 Temmuz 2020).

Modern anlamıyla refah devleti (welfare state) kavramı, sosyal refahın artırılması maksadıyla devletin ekonomiye etkin ve geniş boyutta müdahalelerde bulunmasını benimseyen bir devlet anlayışını temsil eder. Bu model, piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini bertaraf etmek maksadını gütmekte olup müdahaleci, düzenleyici, yeniden dağıtıcı ve girişimci bir devlet anlayışını yansıtır (Alp, 2009: 266).

Asa Briggs (2006) refah devletini, piyasa güçlerini en az üç alanda yönlendirmek için örgütlü kamu gücünün (politika ve idare vasıtasıyla) etkin bir şekilde yerine getirildiği devlet olarak tanımlamaktadır. Bu alanların ilki kişilere ve ailelere minimum düzeyde bir geliri garanti etmek iken, ikincisi kişilerin ve ailelerin çeşitli sosyal riskler (hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi) karşısında güvencesizliği azaltmaktır. Üçüncüsü ise hiç bir ayırım gözetilmeksizin tüm halkın eşit haklara sahip olmasına yönelik en iyi standartlarda sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılmasıdır (Briggs, 2006: 16).

Bunun yanında Gough (1979) refah devletini, işgücünün yeniden üretilmesi ve kapitalist toplumlarda çalışmayan nüfusun korunması için kamu gücünün kullanılması şeklinde tanımlar (Gough, 1979: 2). Ayrıca temel vatandaşlık hakları ile ilgili olarak toplumdaki tüm bireylerin daha iyi bir duruma getirilmesi amacınının refah devletinin sorumluluğunda olduğu genel olarak kabul görür.

Serter (1994: 32-34) ise sosyal devleti; sosyal görev ve sorumluluklar üstlenmiş, halkına insan şeref ve onuruna layık maddi, medeni ve kültürel ihtiyaçları içeren asgari refah koşullarını gerçekleştirmeyi hedef almış, sosyal adaleti tesis bakımından önlemler alan ve sosyal haklar itibarıyla eşitlik ilkesini toplumun tüm fertlerini içerecek biçimde uygulayan, izleyeceği ücret ve vergi politikaları ile adil

gelir dağılımını gerçekleştirme görevini üstlenen, korunmaya muhtaç grup ve sınıfları gözeten, eğitim, sağlık, mesken gibi toplumun asgari ihtiyaçlarını korumaya yönelik politikaları yerine getiren, çalışma hayatında gerekli düzenlemeleri yaparak tedbirler alan çağdaş devlet anlayışı olarak betimler.

1.1.3. Sosyal Devletin Gelişim Süreci

Refah devleti, kapitalist ekonomilerde sanayileşme ile birlikte beliren problemler, eşitsizliğin ve güvensizliğin yaygınlaşmasına karşın siyasal haklarda yaşanan gelişmelerle devletin süreç karşısında seyirci kalamayacağı ve müdahale etmesi gerekliliğinden hareketle belirlemiştir (Durdu, 2009: 41). 18. ve 19. yüzyıllarda hızla sanayileşme sürecine giren ülkelerde hızlı zenginleşme, kısa zamanda teknolojiye yaşanan gelişmeler ekonomik hayatın yanında sosyal hayatta, siyasal alanda da önemli değişim ve dönüşümlere de neden olmuştur (Durdu, 2009: 41).

Bunun yanında sosyal refah devletinin ortaya çıkışı İngiltere’de 1601 yılında yürürlüğe giren Poor Laws Yasaları “Yoksulluk Kanunu” olarak kabul edilir (Türkoğlu, 2013: 279). Yine Bismarck’ın 1883 yılında yükselişine hızla devam eden sosyalizm etkisine karşı uygulamaya geçirdiği sağlık sigortası önlemleri ve köklü gelişmeler sosyal devletin gelişiminde önemli yapı taşını oluşturmuştur (Alp, 2009: 266). Bu dönemde sosyal devletin gelişimi adına sosyal yardım, sosyal güvenlik, sosyal sigorta ve hizmetler gibi birçok alanda çalışmalar yapılmıştır (Türkoğlu, 2013: 279).

1929 yılında yaşanan ekonomik bunalım sonrası, liberal devletin başarısızlığı sonucu yeni bir devlet anlayışının gerekli olduğu görülmüştür. Ekonomik kriz ile ABD’de ortaya çıkan ve işsizlik ile yoksulluktaki tehlikeli artışları önlemek amacıyla tam istihdam ve talep yönetimi politikalarını esas alan müdahaleci devlet anlayışı benimsenmiştir (Özdemir, 20 Temmuz 2020). 1929 ekonomik bunalımından kurtulabilmek için sermaye kriziyle birlikte ekonomik, sosyal ve politik sürecin de dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Keynesyen teori ile devletin ekonomiye müdahalesinin yanı sıra refahın artırılmasını ve refah artışıyla beraber üretim faktörleri arasında adil dağıtılması amaçlanmıştır (Topuz, 2009: 118).

Bununla birlikte sosyal refah devleti kavramı, ilk kez İngiltere’de Archbishop Temple tarafından 2. Dünya Savaşı sırasındaki Nazi Almanyası’nın otoriter devlet kavramı ile savaş sonrası müttefik devletlerin yeniden inşasını ifade eden sosyal refah

devleti kavramının birbirinden ayırt edilmesi için kullanılmıştır (Topuz, 2009: 118). 19. yüzyılın başlarından itibaren önce İngiltere’de 2. Dünya Savaşı sonrasında ise neredeyse tüm Batı Avrupa ülkelerinde sanayi kapitalizmi çok hızlı bir gelişme göstermiştir (Özdemir, 20 Temmuz 2020; Serter, 1994: 22).

1941 yılında İngiltere’de modern refah devletinin ilkelerini çizen en önemli belge Beveridge Raporu’dur. William Beveridge tarafından hazırlanan raporda; bireylerin hastalık, ölüm, analık, iş kazası gibi karşılaşılabilecekleri riskler, sosyal bir risk olarak kabul edilerek genelleştirilmiş, “sosyal risklerin ulusal telafisi”ni saptayan ve tek bir ödeneğe bağlı, merkezî bir sistem olan “sosyal güvenlik rejimi”nin kurulması gerekliliği vurgulanmıştır. Sigorta sisteminin kurulmak istenmesindeki temel neden, muhtaç sahibi ailelere yardım edilmesi, kamu sağlığının iyileştirilmesi ve tam istihdamın sağlanmasıdır (Süleymanoğlu, 2016: 273).

1945-1975 yılları arasında sosyal devletin “refah dönemi” ve “altın çağı” olarak görülmektedir (Türkoğlu, 2013: 279). Bu yıllar arasında sosyalizmin etkisinin artması, işçilerin seslerini yükseltmeleri, yaşanan yoksulluk neticesinde sosyal devlet anlayışı çerçevesinde sosyal sigortaların yanı sıra halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve gelirin devamlılığının sağlanması, sosyal refah devleti çalışmalarının düzenli bir şekilde ilerleyebilmesi amacıyla çeşitli kurum ve fonksiyonları gündeme getirmiştir. Yine bu dönemde sermaye üzerinden alınan vergilerde artışa gidilmiş, sosyal amaçlı harcamalar arttırılmış ve sosyal hizmet çalışmaları geniş bir yer tutmuştur (Türkoğlu, 2013: 279; Yüksel, 2007: 285). 1970’li yıllara kadar devam eden bu dönem, kapitalist ülkelerde “sosyal devlet” ya da “refah devleti” olarak değerlendirilirken, çevre ülkelerde “ulusal kalkınmacı devlet” olarak adlandırılmıştır (Yüksel, 2007: 285). Bu dönemde özellikle devlet merkezi yönetim tarafından izlenen iktisat politikalarında Keynesyen yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Bu politikalarla Avrupa’da ve ABD’de insan onuruna yakışır bir hayat standardına ulaşılması amacıyla halkın asgari bir gelir seviyesine ulaşması, sağlık hizmetlerine kolaylıkla erişebilmesi, eğitim olanaklarından yararlanabilmesi, vergi ve ücret politikalarının düzenlenmesinden sosyal yardıma kadar uzanan çok geniş bir yelpazede çeşitli sosyal politikalar geliştirilmiştir (Türkoğlu, 2013: 279-280; Yüksel, 2007: 285). Bu dönemde temel hak ve özgürlüklerle, ekonomik hak ve özgürlüklerin boyutlarında genişlemelerin olduğu görülür. Bütün bu gelişmeler esas olarak sosyal devlet anlayışının altın çağının yansımalarıdır (Aydın ve Çakmak, 2017: 14).

20. yüzyılın sonlarına doğru sosyal devlet anlayışındaki değişimlerle sosyal refah uygulamaları çok çeşitli ve yoğun eleştiriler almıştır. Eleştirilerin temel noktası ise, sosyal refah uygulamalarının giderek daha da artış göstermesi ve kamu bütçesinde büyük bir yük haline gelmesidir (Bulut, 2003: 173). Ayrıca 1980’li yıllardan itibaren uygulanan sosyal politikaların ekonomik ve sosyal gelişmenin aksine, devleti hantal bir yapıya büründürdüğü ileri sürülmüştür. Özellikle bürokratik süreçlerin yaygınlaşması ve kamu kesiminin aşırı büyümesi gibi nedenlerle sosyal politikalar terk edilmeye başlanmış, yerine neoliberal politikalara ağırlık verilmiştir (Yüksel, 2007: 286). Neoliberal politikalar; özelleştirme politikaları, uluslararası sermayeye yönelik engellerin regüle edilmesi kalkınma ve sanayileşme politikalarının kapitalistleşmiş merkez ülkeler tarafından kontrol edilmesi şeklinde somutlaşmıştır (Acar, 2017: 252). Devletler, refahın bireysel bir sorumluluk olduğunu topluma aşılama çalışarak sosyal devletin etik ve toplumsal sorumluluklarını terk etmesine ve yerel topluluklar ile yardım kurumlarının yani sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesine çalışmışlardır. Bu çerçevede sosyal güvenlik sisteminde de değişiklik yapılarak sigortacılık özel sektöre aktarılacak istenmiş, piyasa ve rekabete önem vererek, devletin yetki ve sorumlulukları azaltılmış, devletin küçültülmesi ve sadece temel ya da klasik fonksiyonlarını yerine getirmesi fikri ağırlık kazanmıştır (Alp, 2009: 269). 1990’lı yıllara gelindiğinde ise, özelleştirme uygulamalarının yerini küreselleşme olgusu almıştır. Küreselleşmeyle piyasa ekonomisinin tüm dünyada güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Küreselleşme devletin ulusal ekonomideki payını küçültmenin yanında devletin siyasi varlığını da tartışmalı hale getirmiştir (Bulut, 2003: 173-174).

Küreselleşme ile birlikte; ekonomiden siyasete, kültürden çevre anlayışına kadar birçok alanda değişim görülmüştür. Küreselleşme ile devletin küçültülmesinin sonucunda yerini uluslararası örgütlere ve dolayısıyla uluslararası sermayeye bıraktığı görülmektedir. Uluslararası sermayenin şekillendirdiği piyasa ve devlet anlayışı yeni bir boyut kazanmıştır. Ulus devlet anlayışının terk edilmeye başlaması ile sosyal politikalarından uzaklaşmıştır. Böylece sosyal politikalar konusunda da ciddi eleştiriler yapılmıştır (Yüksel, 2007: 287-288).

2008’de ABD’de emlak piyasasında başlayan finansal kriz tüm dünyayı etkisine alarak küresel mali kriz yaratmıştır (Tokathıoğlu, Şen ve Tabar, 2018: 16; Ateş, 2010: 914). Neoliberal politikaların uygulanması neticesinde yaşanan küresel mali krize karşı devletlerin aldıkları önlemlerin etkili olmaması devletin mali kriz için

ön plana çıkması ile sonuçlanmıştır (Gökçe, 2011: 105; Ateş, 2010: 918; Tokatlıoğlu, Şen ve Tabar, 2018: 16). Bu dönemde devletin müdahalesi ile finans kurumlarından sanayiye kadar önemli kuruluşların devamını sağlamak amaçlanmıştır. Bu sayede işsizlik, yoksulluk ve gelirlerde oluşan azalışın önüne geçmek hedeflenmiştir (Ateş, 2010: 918). Hükümetler içinde buldukları kriz ortamından kurtulmak için kamu harcamalarının artırılması ve vergi indirimlerini içeren ekonomiyi canlandırarak kurtarma paketleri uygulanmıştır (Akyol, 2017: 43). Ayrıca, istihdamı artıracak uygulamalarda bulunmaktadır (Kalaycı, 2014: 102). 2008 küresel mali kriz, devletlerin ekonomiye müdahale etmesi ile Keynesyen teori ve politikalara tekrar uygulanmaya başlandığı düşüncesine neden olmuştur (Tokatlıoğlu, Şen ve Tabar, 2018: 11; Akyol, 2017: 43). Bu düşüncenin temelinde yatan etken ise; neoliberal politikaların özelleştirme, devletin küçültülmesi ve serbest piyasa koşullarında sürdürülebilir bir ekonomiye sahip olacağı düşüncesi yatmaktadır (Akyol, 2017: 43).

2020'de yaşanan COVID-19 salgını, gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm dünya ülkelerinde hızlı bir şekilde yayılmıştır. COVID-19 salgınına hazırlıksız yakalanan devletler ekonomik, sosyal vb. tüm alanlarda müdahalelerde bulunmak durumunda kalmıştır. COVID-19 salgını karşısında devletler kendi içlerine kapanarak ulusal boyutta önlemler almış ve salgınla mücadele etmiştir (Valiyeva, 2020: 391). COVID-19 salgını küresel boyutta yaşanması, devletlerin sınırlarını kapatması, seyahatlerin yasaklanması, sosyal mesafenin korunmasını sağlamak amacıyla karantina uygulaması, eğitime ara verilmesi, çalışma koşullarının yeniden düzenlenmesi gibi pek çok alanda önlemler alınmasını zorunlu hale getirmiştir (Türk, Bingül ve Ak, 2020: 627-629, Birinci ve Bulut, 2020: 63). Küresel boyutta yaşanan COVID-19 salgını, ulusların krizler karşısında ulusal boyutta çözüm arama yoluna gitmesi devletin rolünün önem kazandığını gösterse de bu konuda farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden biri, ulus devlet düşüncesinin öneminin giderek artacağını belirtirken, diğer görüş ise küreselleşmenin etkisiyle ulus devletin etkisinin hafifleyeceğidir (Yılmaz ve Mutlu, 2020: 1970).

1.1.4. Sosyal Devletin Amaçları

Sosyal devlet; sosyal görev ve sorumluluklar yüklenmiş, vatandaşına insan şeref ve onuruna yaraşır maddi, medeni ve kültürel ihtiyaçlar kapsamında asgari refah şartları temin etmeyi hedefleyen, sosyal adaletin sağlanması açısından önlemler alan ve sosyal haklar açısından toplumun tüm bireyelerine eşitlik ilkesi çerçevesinde yerine

getiren, uygulayacağı ücret ve vergi politikaları ile gelir dağılımında adaletin sağlanması görevini üstlenen, korunmaya muhtaç bireyleri gözeten, sosyal güvenlik ve istihdam politikalarına yön veren, eğitim, sağlık, konut gibi toplumdaki bireylerin temel gereksinimlerini karşılamaya yönelik politikaları uygulayan, çalışma hayatına yön verici önlemler alan çağdaş devlet anlayışıdır (Akgül Yılmaz, 2006: 8).

Sosyal devlet, ülke halkının insan onuruna yaraşır asgari yaşam standartlarını sağlamayı, sosyoekonomik kalkınmanın, toplumsal eşitliğin sağlanmasını amaç edinmiştir. Bu amacı gerçekleştirebilmesi için, devletin sosyal ve ekonomik yaşama müdahalede bulunması gerekmektedir (Yüksel, 2007: 281; Gümüş, 2010: 121). Devlet sosyal alana müdahalede bulunarak sosyal adaletin gerçekleşmesini sağlar. Bu yönüyle 19. yüzyılın klasik liberal anlayışının tesir ettiği ve devletin yerine getirmek zorunda olduğu görevleri savunma, adalet, güvenlik hizmetlerinden ibaret gören devletin ekonomik hayata müdahalesine karşı çıkan jandarma devlet anlayışından ayrılmaktadır (Bulut, 2003: 174).

Sosyal devlet, hedeflediği amaçları yerine getirebilmek için ekonomi politikası araçlarını ve sosyal politika araçlarını kullanmaktadır. Sosyal politika araçları ile devlet toplumda ihtiyaç sahibi olan kişilere koruma sağlama, fırsat eşitsizliklerinin giderilmesi, geleceğin garanti altına alınması ve refahın artırılması için sosyal politikalar geliştirmekte ve sosyal harcamalar yapmaktadır (Yay, 2014: 150).

Sosyal devlet toplumda gelir dağılımında adaletin sağlanması, refah düzeyinin artırılması ve bireylerin haklarını korumak amacıyla çeşitli görevler yerine getirmektedir. Bunlar arasında bütçeden ayırdığı pay ile kamu hizmetleri yoluyla yatırımlar gerçekleştirir. Ayrıca sosyal devlet anlayışında karma ekonominin benimsenmesi neticesinde bireylerin gelirleri oranında vergi uygulanması ile toplumsal refahın sağlanması hedeflenmiştir (Aydın ve Çatuk, 2019: 582-583).

Toplumsal problemleri çözmek isteyen devlet, sosyal işlevleri çerçevesinde asgari bir yaşam düzeyinin sağlanması, işsizlik, yoksulluk, hastalık, yaşlıların korunması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi sosyal hizmetleri yerine getirmektedir. Devletin yerine getireceği bu sosyal işlevler; sosyal güvenlik hizmetleri, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri ile gelir dağılımında adaletin sağlanması olmak üzere dört başlıkta incelenebilir.

1.1.4.1. Sosyal Güvenlik Hizmetleri

Sosyal güvenlik, bireylerin hayatlarında karşılaşmaları muhtemel ekonomik ve sosyal risklere karşı önceden tedbir alınması ve bireylere gelir sağlamak amacıyla oluşturulmuş sosyal koruma kalkanı sağlayan düzenlemelerin bütünüdür. Bu bakımdan sosyal güvenlik, toplumdaki tüm bireylerin yoksulluk, kaza, işsizlik, hastalık, yaşlılık ve ekonomik belirsizlikler gibi tehlikeler karşısında korunma ihtiyacını gidermektedir (Gümü, 2010:4). Sosyal güvenlik; fiziki, ekonomik ve sosyolojik faktörleri barındırmasının yanında umut, güven duygusu, fırsat eşitliği gibi psikolojik faktörleri de kapsamı itibariyle insanların özgür ve kabul edilebilir bir yaşam sürdürmesini temin eden bir mekanizmadır (Koç, 18 Mayıs 2020).

Sosyal güvenlik sistemleri, sosyal risklere karşı bireylerde ekonomik ve sosyal anlamda güven duygusunun pekişmesini hedeflemektedir. Böylesine bir sistem insanlara belli bir hayat seviyesini bahşetmeyi, bireylerin uğradıkları zararlara, muhtaçlıklara karşı korunmalarını sağlamayı amaçlar. Bu nedenle devlet üstlendiği görev çerçevesinde toplumdaki bireylerin gelecekle ilgili yaşadıkları endişeleri azaltarak güvence oluşturmakta, toplumda dayanışmanın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Sosyal güvenlik, esasında kamunun çalışma alanı içinde bulunmakta, bir kamu hizmeti ve görevi olarak yerine getirilmektedir. Kamu hizmeti olarak görülen sosyal güvenlik sisteminin oluşturulmasındaki neden; kamusal alanda bilgi edinmenin maliyetinin yüksek olması sebebiyle piyasa ekonomisinde yaşanan başarısızlıktır. Ayrıca vatandaşların sosyal güvenliğe erişimleri nüfusun hızla artması ve suç işleme meylinin azalması, yoksulluk ve gelir eşitsizliklerinin azalması gibi bazı pozitif dışsallıklar yaratabilir (Cural, 2016: 694). Sosyal güvenlik sistemleri bireylerin kazançlarını ve çalışma koşullarındaki olumsuzluklara karşı kişileri korumak ve bu tür risklerin zararlarını karşılamaya çalışmaktadır (Süngü, 2007: 48).

Tüm ülkeler sosyal güvenliğin sağlanmasında farklı araçlar kullanmaktadır. Ne var ki bu araçların bir takım benzer özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Sosyal güvenlik amacına ulaşılması için yararlanılan üç temel araç; sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerdir. Sosyal güvenliğin tesisi için her bir araç nihai amaca ulaşabilecek özellikte olmasına karşın, uygulamada araçların bir bütünü oluşturacak şekilde kurgulanması gerekir (Göçmen, 2018: 12).

a) Sosyal Sigortalar

Sigorta, bireylerin hayatlarında rastlayabilecekleri zarar ve masrafa sebep olan olayların sosyal ve ekonomik etkilerinden kendilerini korumak için önceden önlem alma gereksiniminden doğmuştur (Ayhan, 2012: 44). Sigorta kavramının ekonomik anlamda tanımı; bilinmeyen, ancak toplu olarak öngörülebilir risklerin doğuracağı zararların tazmin edilmesi maksadıyla meydana gelecek para yokluğuna ilişkin bir karşılık ayrılması şeklinde tanımlanabilir. Hukuki açıdan sigorta; belirli bir olayın gerçekleşmesi halinde, bu olay ile karşılaşılabilecek olumsuz durumları ortadan kaldırmaya yönelik bir hizmet sözü şeklinde ifade edilir (Asunakutlu, 12 Mayıs 2020).

Sosyal sigortalar, sanayileşme sonucu sosyal güvenlik sistemlerinde beliren sosyal güvenlik eksikliğinin giderek artması sonucu ortaya çıkmış bir sosyal güvenlik yöntemidir (Işık Erol, 2019: 4). Sosyal güvenlik, toplumu oluşturan bireylerin oluşabilecek riskler karşısında korunması amacıyla tedbirlerin alınması ve doğabilecek zararların telafi edilmesi anlamına gelmektedir (Şenocak, 2009: 410).

Sosyal sigortalar, çalışan bireylerin karşılaşılabilecekleri belirli sosyal riskleri, zorunluluk esasına dayalı olarak işçi ve işverenlerin katılımıyla, devlet tarafından organize edilen ve özerk bir yönetim sistemine sahip olan bir kurum tarafından karşılanmasına yönelik bir sigorta yöntemidir (Işık Erol, 2019: 5; Özdemir, 20 Mayıs 2020). Sosyal sigorta işçi, işveren ve devletin maddi katkıları oluşturulmasının yanı sıra katkının zorunlu olduğu “primli” sosyal güvenlik rejimidir (Işık Erol, 2019: 5). Sosyal sigortanın özel sigorta arasındaki en önemli fark ise, katılımın zorunlu olması, devletçe organize edilmesi, belirli sosyal riskleri kapsamında bulundurulması, sigortanın pozisyonuna orantılı olarak tüm sigortalılara eşit koşullarla uygulanır (Andaç, 2010: 37; Işık Erol, 2019: 5).

Bahse konu açıklamalar ışığında sosyal sigortaların temel özellikleri; i) devlet işçi ve işveren üçlüsünün maddi katkısının bulunması ii) sigortalının pozisyonuna göre primlerin belirlenmesi iii) tüm sigortalıların maddi anlamda katkıda bulunması iv) katılımın mecburi olması v) riskler karşısında ihtiyaçların temin edilmesi vi) gerçekleşen prim ödemelerinin belirli bir fonda toplanması vii) sosyal yardım ve sosyal güvenliğin sağlanması viii) sigorta kapsamının kanunlar çerçevesinde belirlenmesi şeklinde sıralanabilir (Koç, 18 Temmuz 2020).

b) Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler

Sosyal yardım, bireylerin kendileri ve geçimini sağlamakla mükellef olduğu kişilere temel gereksinimlerini karşılayabilme, ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesi ve yoksunluk durumunun ortadan kaldırılabilmesi için geçici/sürekli, aynı ve/veya nakdi nitelikte karşılıksız gerçekleştirilen bir sosyal güvenlik yöntemi ve sosyal hizmet alanıdır (Zengin, Şahin ve Özcan, 2012: 134; Arslan, 2014: 17). Sosyal yardımlar, hizmetten faydalananların herhangi bir biçimde sisteme ödemede bulunmadığı, devletin yoksullukla mücadele kapsamında uygulamaya koyduğu destek mekanizmalarıdır. Sosyal yardımlar primsiz ödemeler ve genel yardımlar olarak sınıflandırılabilir. Yaşlılık, özürllük maaşları primsiz ödemeler, aynı ve nakdi olabilen genellikle düzensiz geçici yardımlar ise genel yardımlar içinde yer almaktadır (Şener, 2010: 2). Sosyal yardımların asıl amacı yoksulluğu ortadan kaldırmak değil, gerçekleştirilen yardımlarla ihtiyaç sahiplerinin gereksiniminin karşılanmasıdır. İhtiyaç sahiplerinin kısa süreyi kapsayan gıda, ısınma ve barınma gibi hayatını idame ettirebileceği gereksinimlerinin giderilmesi sosyal yardımlar çerçevesinde yapılmaktadır (Arslan, 2014: 18).

Sosyal yardımlar ve sosyal sigortalar arasındaki en önemli fark; sosyal yardımların bizatihi devlet tarafından karşılanırken, sosyal sigortalarda sigorta kapsamında bulunanların bu sisteme prim şeklinde ödemeler gerçekleştirdiği özerk bir sistemin bulunmasıdır. Sosyal yardımlara gelişmiş ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerine daha fazla rastlamak mümkündür. Sosyal sigortalar ve sosyal yardımlar modern sosyal güvenlik sisteminin niteliklerini barındıran birer parça ve bölümdür. (Karadağ Erdem, 2010: 48-49).

Sosyal yardımlar, sosyal güvenlik sistemi kapsamında yer alan uygulamalar olmasının yanı sıra finansmanlarında kullanılan maliye politikası aracı vergilerdir. Sosyal yardımlar sosyal güvenlik sisteminde ortaya çıkan eksikliklerin ortadan kaldırılması işlevini yerine getirir ve sosyal sigorta sisteminin sağladığı güvenceden faydalanamayanlara yönelik koruma sağlar (Zengin, Şahin ve Özcan, 2012: 134).

Sosyal hizmetler ise, toplum içerisinde bulunan bireylerin kendi imkânları dışında ortaya çıkan maddi ve manevi sosyal eksikliklerinin karşılanması, hayatlarının kolaylaştırılması ve insan onuruna yaraşır bir hayat sürmelerini sağlaması için gerçekleştirilen hizmetlerdir (Işık Erol, 2019: 3). Sosyal Hizmetler Özel İhtisas

Komisyonu Raporu'na göre, sosyal hizmetlerin yerine getirilmesi sürecinde yararlanıcılar arasında; aileler, çocuklar, gençler, yaşlılar, engelliler, güç koşullardaki kadınlar, sığınmacı ve göçmenler, tıbbi ve psikiyatrik yönden yardıma muhtaç hastalar, sosyal sapma gösteren gruplar (alkolikler, uyuşturucu madde kullananlar v.b.), suçlular, yoksullar vb. gibi çok çeşitli gruplar bulunmaktadır. Devlet bu görevleri yerine getirirken koruyucu-önleyici, iyileştirici-rehabilitasyon edici, değiştirici-geliştirici yöndeki temel işlev ve amaçları çerçevesinde uygulamaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 21 Temmuz 2020).

Sosyal yardım ve sosyal hizmet kavramları yakın ilişkisi olan iki kavramdır. Ancak sosyal yardımların merkezinde yoksul ve ihtiyaç sahipleri yer alırken, sosyal hizmetlerin kapsamı daha geniş bir kitleye hatta toplumun tamamını içermektedir. Sosyal yardımlarda sorun ortaya çıktıktan sonra müdahalede bulunurken, sosyal hizmetler ise önleyici, koruyucu ve engelleyici fonksiyonları daha belirgin olduğu bir sistemdir (Yuvalı, 2018: 390-391).

1.1.4.2. Eğitim Hizmetleri

Eğitim insanların belirli gayeleri doğrultusunda bilinçli olarak kendi yaşantıları yoluyla davranışlarını değiştirmesi, bilgi, kişisel beceri ve kabiliyetlerini birey ve toplum için uygun olarak geliştirmesine katkı sağlayan bir süreçtir (Söyler, 2008: 59; Akçacı, 2013: 65). Bu kavramı incelendiğinde geniş ve karmaşık olduğu; plan, amaç, psiko-sosyal kültürlenme, davranış değiştirme gibi kavramlarını barındırdığı görülmektedir (Söyler, 2008: 59).

Eğitim devletlerin ekonomik kalkınma evrelerinin gereksinimleri çerçevesinde kaliteli ve yeterli miktarda işgücü sağlaması, bilginin üretilmesi ve yayılması ile modern üretim teknolojilerini izleme, geliştirme ve üretim aşamasına aktarılmasına yardımcı olur (Uçan ve Yeşilyurt, 2016: 180). İyi organize edilen ve sağlıklı eğitim politikalarına sahip olan gelişmiş ülkelerde dışa bağımlılık oranı düşmekte, ihracat artmakta, ithalat azalmakta, cari dış ticaret açığı azalmakta ve ithalata harcanacak sermaye başka alanlara kanalize edilerek ekonomik büyümeye katkı sağlanmaktadır (Durmuş, 2017: 10). Bilgi toplumu olabilmenin en önemli ölçütü, bilginin üretilmesinde eğitime gerekli önemin verilerek yatırım yapılmasından geçmektedir (Ortaç, 2003: 239).

Ülkeler, sosyal adaletin sağlanması ve fırsat eşitliği oluşturmak için, eğitim hizmetlerini karşılıksız sunarak vatandaşların faydalanmasına imkân tanımaktadır. Bu yönüyle sosyal politikanın bir ögesini oluşturan eğitim politikaları, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi ve gelir dağılımında adaletin sağlanması açısından büyük öneme sahiptir (Özdemir, 20 Temmuz 2020).

Toplumsal gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde en önemli göstergelerinden biri olan eğitim, kurumsal yapısı ve beşeri sermayenin üretim faktörlerine dahil edilmesinde ve ilgili olduğu sektörler açısından diğer sektörel alanlardan daha geniş, yaygın ve uzun dönemli etkileriyle kendisini gösteren bir hizmet alanıdır (Uluğ, 1998: 153). Eğitimle ortaya çıkan pozitif dışsallıkların büyüklüğü bu tür faaliyetlerin kamu sektörü tarafından üretilmesini ve kontrol edilmesini zorunlu kılar (Karaca ve Çam, 2019: 79). Eğitimin, adil gelir dağılımının sağlanması, sosyal adalet ve barışın gerçekleştirilmesi, üretkenliğin ve verimliliğin artması, ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi pozitif dışsallıklarından dolayı, farklı ülkeler eğitim hizmetinin yerine getirilmesinde kamu ve özel sektöre destek vermektedir. Sosyal devlet ilkesi kapsamında yerine getirilen bu hizmet vatandaşların hepsini kapsayacak bir biçimde eğitime daha fazla önem verilerek ve bu alana daha fazla kaynak ayrılarak gerçekleştirilmektedir (Çalcalı, 2019: 451-452).

1.1.4.3. Sağlık Hizmetleri

Birey ve toplumun sağlığının korunması ekonomik, sosyal, biyolojik ve fiziksel koşullarının insan sağlığı üzerindeki negatif tesirlerinin ortadan kaldırılabilmesi, toplumdaki bireylerin davranış ve yaşam koşullarında gerekli düzenlemelerin yapılması ve tıbbi yöntemlerin uygulanması ile sağlanabilir (Yıldırım, 1994: 10).

Sağlık sistemlerinin en belirgin amacı, toplumdaki bireylerin belirli bir sağlık seviyesine erişimini sağlamak, sürdürülebilir bir finansman ile toplumu olası mali risklerden korumak ve sağlık hizmetinden hoşnutluğu artırmaktır. Bu amacı gerçekleştirirken sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların düzenli bir biçimde tahsis edilmesi ayrı bir önem arz etmektedir (Yurdadoğ, 2007: 591-592; Yiğit ve Erdem, 2014: 212). Sağlık hizmetlerinin yaydığı olumsuz dışsallıklar nedeniyle toplumdaki bireylerin bu hizmetlerden faydalanmaları adeta zorunludur. Bireyler ihtiyaçları olan

tedavi yöntemlerine erişemediklerinde toplumun tümü bundan etkilenecektir (Karaca ve Çam, 2019: 81).

Sosyal devletlerin en temel amacı, vatandaşlarının refahını arttırmaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için üstlendiği görevlerin en önemlilerinden biri de sağlık hizmetleridir. Toplumdaki bireylerin düzenli sağlık hizmetlerine erişebilmeleri, hayat seviyelerinin geliştirilmesinde etkili olacaktır (Kurşun ve Rakıcı, 2014: 78). Sosyal devlet, tüm ülke çapında temel ve koruyucu sağlık hizmetlerinin yeterli bir biçimde sunulmasından sorumludur. Ayrıca toplumda adil ve dengeli kaynak dağılımı ile bireylerin en temel hakkı olan sağlıklı yaşamalarına da öncülük etmektir (Ersezer, 2006: 263).

Bu hizmetlerin yerine getirilmesinde toplum ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması ve bireylerin adil bir şekilde yararlanabilmeleri için kamu müdahalesi ve desteği adeta zorunluluktur. Sağlık hizmetlerinde kamu müdahalesinin olmadığı bir ortamda, hizmetten yararlanma potansiyeli bireylerin gelirlerine bağlı olarak değişeceğinden, toplumdaki bireylerin bir bölümü bu hizmetlerden faydalanamayacaktır (Koçak, 2011: 65). Sağlık sorunlarının genellikle önceden tahmin edilememesi ise sağlık hizmetlerinin kullanımında vatandaşlara tahmin edilemeyecek maddi külfetlere yol açmaktadır (Özgen, 2007: 202). Bu sebeplerden dolayı, sağlık hizmetlerinin modern sosyal refah devletlerinin önemli görevleri arasında yer alır. Günümüz koşullarında devlet sağlık hizmetlerini kendisi yerine getirebildiği gibi özel kesim tarafından da bu hizmetlerin uygun koşullar altında yerine getirilip getirilmediğini kontrol edebilmektedir (Koçak, 2011: 65; Karaca ve Çam, 2019: 81).

1.1.4.4. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması

Gelir dağılımı, bir ekonomide genellikle bir yıl olmak üzere belli bir dönemde elde edilen gelirin üretim faktörleri, kişiler, kesimler, coğrafi bölgeler ve meslekler arasındaki paylaşımıdır (TDK, 2011: 175). Bir ülkede gelir dağılımında ortaya çıkan eşitsizlikler, ekonomik ve sosyal sorunlara neden olur. Gelir dağılımındaki eşitsizlik sonucu, toplumda yüksek gelir seviyesine sahip olan bireylerin satın alma gücü daha da artarken, düşük gelirli bireyler ise temel ihtiyaçlarını karşılayacak geliri dahi elde edememektedir (Teyyare ve Sayaner, 2018: 310).

Gelir dağılımı eşitsizliğinin birçok sebebi mevcuttur. Nitekim ülkenin içinde

bulunduğu konjonktürel evre, demografi, üretim teknolojisi, gelişmişlik düzeyi, istihdam koşulları, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yaygınlığı gibi yapısal koşullar yanında vergi, sosyal güvenlik, tarım ve istihdam alanlarında izlenen politikalar gelir dağılımının adil dağılımına engel teşkil edebilmektedir (Hazman, 2011: 208). Gelirin adil dağılmadığı ülkelerde daha düşük gelire sahip olan bireylere sunulacak sağlık, eğitim, barınma ve beslenme gibi temel sosyal hizmetler toplumsal huzurun yaygınlaşmasına aracı olabilmektedir (Erçakar ve Güvenoğlu, 2018: 42).

Sosyal devletin amaçlarından bir diğeri, adil bir gelir paylaşımının sağlanmasıdır. Devlet adil gelir dağılımını tesis etmek amacıyla ekonomik ve sosyal hayata müdahaleler gerçekleştirmektedir (Teyyare ve Sayaner, 2018: 312). Bu amacı gerçekleştirmek için devlet, özellikle maliye politikası araçlarını kullanmak suretiyle gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır (Teyyare ve Sayaner, 2018: 311). Geliştirilen sosyal politikalar ve gelirin yeniden dağılımını sağlamaya yönelik programlar özellikle kırsal yoksulluğun önlenmesinde en önemli araçlardır. Nihayetinde devletin gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltması için özellikle kırsal bölgelerdeki kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik tedbirler alması elzemdir. Örneğin, yoksul bölgeler için ulaşım, kanalizasyon, eğitim ve sağlık altyapısının güçlendirilmesi, kırsal-kentsel nüfus arasındaki eşitsizliğin en aza indirilebilmesi sürecinde gerçekleştirilecek eylemlerdendir (Hazman, 2011: 208).

İzlenen sosyal politikalar çerçevesinde eğitim ve sağlık hizmetlerinde kalitenin artırılması ile bireylerin yaşamlarının olumlu etkilenmesi sağlanabilmektedir. Yaygın, yoğun ve kaliteli şekilde gerçekleştirilecek eğitim ve sağlık hizmetleri ile bir yandan üretimde verimlilik artarken diğer yandan da bireylerin elde ettikleri gelirlerde artış olacağından yoksulluk ve gelir adaletsizliği ile mücadelede olumlu sonuçlar alınacaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde devletin bu hizmetleri başarılı bir şekilde uygulaması yerel ve ulusal boyutta sosyal hayat standardıyla birlikte gelir seviyelerinin yükselmesini de beraberinde getirir. Bu yönüyle vergilendirme ile finanse edilen sosyal harcamalar sayesinde yüksek gelirlilerden düşük gelir gruplarına doğru gelirin yeniden dağılımı sağlanmaktadır (Hazman, 2011: 207).

1.1.5. Sosyal Harcama Türleri

Sosyal devletin, asgari bir yaşam standardını bireylere sağlayabilme amacıyla üstlendiği çeşitli görev ve sorumluluklarını uygulayabilmesi için kamusal harcama

yapılması adeta zorunluluktur. Nihayetinde belirlenen politikaların uygulamaya konulması kamu harcamalarının mali, iktisadi ve sosyal gerekçesini oluşturur (Aysu ve Bakırtaş, 2016: 82). İşte sosyal harcamalar ile devlet toplumsal düzeni ve sosyal adaleti sağlamayı amaç edinerek toplumun değişik kesimlerine kaynak aktarımı gerçekleştirmektedir.

İzlenen sosyal politikaların ölçümü açısından sosyal harcamalar önemli bir belirleyicidir. Küreselleşen dünyada özellikle kriz dönemlerinde yaşanan mali problemler ve kaynak yetersizliğinin gündeme gelmesi, kamusal olarak koordine edilen sağlık, eğitim, sosyal koruma ve hizmetlerin içeriğini ve seviyesini olumsuz etkilemiştir (Çalışkan, 2012: 219). Sosyal harcamalar, toplumsal refahın artırılması için işsizlik, yoksullukla mücadele, sağlık, emeklilik ödemeleri, çocuklar ile bakıma muhtaç bireylere yardım gibi pek çok alanda bir sosyal politika aracı olarak yerini alır. Bu kapsamda sosyal harcamalar genel itibariyle eğitim harcamaları, sağlık harcamaları ve sosyal güvenlik harcamaları olarak üç kategoride değerlendirilebilir.

1.1.5.1. Eğitim Harcamaları

Günümüzde farklı ülkeler, bireylerin kültür seviyelerini yükseltmeleri, bilgi birikimine sahip sağlıklı bir vatandaş olabilmeleri amacıyla eğitim hizmetlerine daha fazla kaynak ayırmaktadır. Öyle ki, devletlerin eğitime ayırdıkları paylar ile toplumların refah seviyeleri arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Eğitime verilen önemle bireylerin eğitim seviyelerindeki artış ile yaydığı dışsallıklarla ekonomik ve sosyal kalkınma seviyesinde artış yaşanmakta, eğitim hizmetlerinin sağladığı pozitif dışsallıklarla ekonomik ve sosyal kalkınma seviyesinde artış gözlemlenebilmektedir. Aynı zamanda kıt kaynaklardan eğitime daha fazla pay ayrıldıkça sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanması da adeta garanti altına alınmaktadır (Çalçalı, 2019: 450). Ülkelerin sosyal ve ekonomik anlamda gelişmesinde önemli bir yere sahip olan eğitim hizmetlerinin faydaları genellikle uzun dönemde etkisini göstermektedir (Nakiboğlu ve Çetinkaya, 2016: 98).

Eğitim hizmetleri kapsamında yapılan harcamaların ekonomik kalkınma ve büyüme sürecini bünyesinde barındırdığı pozitif dışsallık nedeniyle olumlu etkilemesi, bu harcamaların yatırım harcaması olarak da nitelendirilmesini beraberinde getirir. Ancak eğitim harcamaları, eğitim hizmetlerinin yıllar boyunca kamu kesiminin mi ya da özel kesimin mi sorumluluğunda yerine getirilmesi konusunda ortaya çıkan

anlaşmazlıklara yol açmasındaki temel neden, bu harcama tipinin kısa süreli faydalar sağlamasından dolayı tüketim harcaması kapsamında değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu problemin tartışılmasında kullanılacak ölçüler ise özel ve sosyal getiri oranları olarak belirlenmiştir (Ortaç, 2003: 240).

Özel getiri oranı yaratılan faydaları ve maliyetleri bireysel yönden belirlemek için, sosyal getiri oranı ise elde edilen toplumsal fayda ile toplumsal maliyetleri karşılaştırmak için kullanılmaktadır. Bu oranlara ait farklı ülkelerde gerçekleştirilen çalışmalarda, ilk ve orta öğretimde sosyal getiri oranının, yükseköğretimde ise özel getiri oranının ağır bastığını ortaya koyan sonuçlar elde edilmiştir. Bunun anlamı yükseköğretimde bireysel faydanın önemli bir yer teşkil etmesi ve bu nedenle de bireylerin maliyetlere katlanmalarında fiyatlandırma politikasının yaratacağı toplumsal maliyetlerin orta öğretime göre daha düşük olduğudur. Ancak yükseköğretimde de bu kararın verilebilmesi için, ülkenin sosyoekonomik yapısının fiyatlandırmaya uygun olması gerekir (Ortaç, 2003: 240). Nihayetinde eğitimde her bireye fırsat eşitliği sağlanarak kronik gelir adaletsizliğinin en önemli sebeplerinden biri hafifletilecektir.

Bir kamusal hizmet olarak ele alınan eğitim faaliyetlerine kamu bütçesinden ayrılan kaynaklar, kamu sektörünün en önemli sosyal harcama kalemlerinden biridir. Bunun en önemli nedeni, kamusal nitelikteki eğitim hizmeti amacıyla gerçekleştirilen harcamaların kamu kurumlarınca sunulması ve kamu yararı temelinde yapılması gereklidir. Gelişmiş ülkelerin kamu bütçelerinde eğitim harcamalarına ayrılan payın oldukça yüksek seviyelerde olduğu görülür (Toprak, Ağcakaya ve Gül, 2016: 136-137).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyine doğrudan etki eden ve kalkınma carisi olarak nitelendirilen eğitim harcamalarının yıllar itibariyle bütçe içindeki payının da artması beklenmektedir. Çağdaş ve gelişmiş insan profili, ekonomik ve teknolojik gelişmelere ve bunların yol açtığı değişime göre sürekli kendini yenileyebilen bilinçli ve üretken bireylerden oluşmaktadır. Bu niteliklere sahip bireyleri yetiştirmek tüm ülkelerin en önemli amaçlarından biridir (Akçacı, 2013: 67).

1.1.5.2. Sağlık Harcamaları

Sağlık harcamaları, sağlıkla ilgili tüm mal ve hizmetler için hem kamu hem de özel harcamaların toplamı olarak tanımlanır (Şahin ve Temelli, 2019: 948). Sağlık har-

camaları, sağlığın korunması ve geliştirilmesi adına gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, sağlık sektörüne yapılan fiziki yatırımlar teknolojik ilerlemeyi desteklemekte, teknolojik ilerlemeler de ekonomik büyümeyi uyarmaktadır (Akar, 2014: 311; şahin ve Temelli, 2019: 948).

Ülkelerin sahip olduğu sağlık sistemleri yapısı ve özellikleri sağlık harcamalarının boyutunu da etkilemektedir. Sağlık hizmetlerini yerine getirirken sağlık harcamalarının yapılmasına olanak sağlayan kaynaklar ayrı bir önem teşkil etmektedir. Sağlık harcamaları kapsamında bireylerin ne miktarda ödeme yaptığının saptanması, sosyal refah devleti anlayışı çerçevesinde devletin görevlerini hangi ölçüde uyguladığının ölçülmesi açısından önem taşır (Tıraş ve Ağır, 2017: 198).

Sağlık harcamalarını şekillendiren unsurlar, ülkelerin sosyo-kültürel özellikleri ve izlenen sağlık politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin, kamusal bütçelerden sağlık harcamalarına ayrılan paylar ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre değişiklik gösterir. Bu nedenle bir gelişmişlik göstergesi olarak sağlık harcamalarına ilişkin veriler önem arz etmektedir. Ülkelerin sağlık harcamalarının yükselmesi kişilerin yaşam sürelerinin ve kaliteli bir yaşamın olumlu temini açısından önemlidir (şahin ve Temelli, 2019: 948).

Sağlık harcamalarında temel amaç; bireyleri gözetecek, meydana gelebilecek olası hastalıkları azaltacak, sağlık sisteminde gerekli tasarrufu sağlayarak ekonomik gelişmeye katkıda bulunacak sağlık hizmetlerini sunmaktır. Teknolojik ilerlemeler sayesinde sağlık hizmetlerine olan talep hızla artış göstermiştir. Bu durum sağlık harcamalarının kamu bütçelerinde önemli bir mali yük olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (şahin ve Temelli, 2019: 949).

Sağlık harcamaları, çalışma gücünü gözetecek ve gelecekte meydana gelecek sağlık problemlerini azaltarak ve yine gelecekte ortaya çıkacak sağlık harcamalarında görelilik olarak tasarruf sağlamayı hedeflemektedir. Beşeri sermayenin önemli bir kısmını da sağlık stoku oluşturmaktadır. Bu şekilde sağlık stokunu artıracak olan sağlık hizmetleri ve sağlık yatırımları, beşeri sermayeyi artırmasının yanında ülke kalkınmasında önemli bir görevi yerine getirecektir (Aydemir ve Baylan, 2015: 419).

1.1.5.3. Sosyal Koruma Harcamaları

Farklı ülkelerde toplumda ortaya çıkabilecek sosyal risklere karşı önlem almak

amacıyla kullandığı sosyal politika araçlarından birisi sosyal güvenliktir (Berkay, 2013: 2). Sosyal güvenlik sistemleri engelli, hasta, yaşlı, dul ve yetim başta olmak üzere tüm vatandaşların sosyal güvenlik esasını oluşturur. Siyasi ve sosyal alanda yaşanan değişimler, küresel baskılar, işsizlik koşulları, kayıt dışı istihdamın artması, mülteci problemleri, yaşlanan nüfus ve demografik değişimler ya da gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi pek çok sorun sosyal güvenlik harcamalarının etkilenmesine neden olmaktadır (Bolukçu, 2019: 13).

Sosyal güvenlik harcamaları, toplumda yoksul ve ihtiyaç sahibi bireylerin asgari yaşam şartlarını sağlayabilmeleri, yaşamlarında gerçekleştirebilecek risklere karşı bireyleri korunması gibi amaçlarla devletin üstlendiği sorumluluklar çerçevesinde şekillenmektedir (Çelikay, 2014: 51). Bir devletin milli gelirinden sosyal güvenlik harcamalarına ayırdığı payın büyüklüğünün ne olduğu, gelişmişlik düzeyi ile vatandaşlarına karşı üstlendiği sosyal sorumluluklara yönelik verdiği önemle doğrudan ilişkilidir (Kayalidere ve Şahin, 2014: 63).

Sosyal güvenlik harcamaları, toplumdaki ihtiyaç sahibi ve yoksul kesimin korunmasının yanında toplumda oluşabilecek çeşitli çatışmaların önlenmesi, sosyal barışın sağlanması bakımından da yurttaşlık bilincinin oluşmasına katkı sağlar. Sosyal güvenlik harcamalarının yoksullukla mücadele dışında gelir dağılımında adaletin sağlanmasına da hizmet ettiği görülmektedir. Sosyal yardımlar programı çerçevesinde toplumda gelir seviyesinin düşük olduğu gruplara yönelik uygulamalar ile gelir dağılımının iyileşmesini sağlamaktadır. Sosyal güvenlik harcamaları, farklı ülkelerde yoksullukla mücadelede önemli bir araçtır. Bu harcamalar yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlamanın yanı sıra iktisadi büyümenin sürdürülebilir hale gelmesine de olanak sağlar (Erdoğan, 2018: 14-16).

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenlik sisteminin tüm vatandaşları kapsayıcı bir şekilde düzenlenmemesi ve kayıt dışı ekonominin yaygınlığı gibi faktörler sosyal sigortalı bireylerin yeterli sayıya ulaşamamasına neden olurken, izlenen sosyal politikaların etkinliğini azaltmaktadır. Sosyal politikaların işlevlerini yerine getirememesi ise sosyal güvenlik harcamalarının nispeten düşük seyretmesine neden olmaktadır (Doğan ve Kabayel, 2017: 234).

1.2. GÖÇ TANIMI VE İÇ / DIŞ GÖÇ AYRIMI

Tıpkı devlet gibi insanlık tarihi kadar geçmişi olan bir diğer fenomen de göçtür. Göç, birçok etkenin belirleyici olduğu dinamik bir süreci içermektedir. Öyle ki, bir yandan ekonomik, sosyal, siyasal ve psikolojik neden ve sonuçları bulunurken, diğer yandan farklı boyutlarda bilim dallarının araştırma alanında yer almaktadır. Göçün böylesine karmaşık bir yapıda yer alması tanımlanması konusunda karmaşıklığa neden olmaktadır. Günümüzde pek çok ülkeyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen göç olgusu küresel boyutta toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle gerek neden ve gerekse sonuçları itibariyle en önemli sorunlardan biri olma özelliğini sürekli muhafaza etmektedir. Belirli bir süreç olarak ve farklı nedenlerle ortaya çıkan göç, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye çeşitli etkiler meydana getirmektedir. (Şen, 2014: 232-233; Tümtaş ve Ergun, 2016: 1347-1348; Karagöz ve Selim, 2018: 391)

Literatürde farklı bilim dallarında göç olgusuna ilişkin çeşitli açıklamalar veya tanımlar geliştirildiği görülmektedir. Örneğin, Lee (1966: 49-50)'ye göre göç, nüfusun kalıcı veya yarı kalıcı olarak yer değiştirmesidir. Martin ve Zürcher (2008: 3) ise göçü, insanların bir yerden başka yere taşınması veya yer değiştirmesi olarak betimlemektedir. Bunun yanında Marshall (1999: 685)'a göre göç; bireylerin veya grupların sembolik, coğrafi veya siyasi sınırların ötesine, yeni yaşam alanlarına ve topluluklara doğru olan hareketlerini belirtir. Yine Yalçın (2004: 13) göçü; ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketi olarak açıklar.

Bunun yanında Pazarlıoğlu (2007: 121), daha iyi yaşam beklentisi nedeniyle bireyler ya da toplulukların yaşadıkları ortamları bırakıp geçici veya sürekli olarak yeni yerleşim yerlerine gitmeye karar verme eylemini göç olarak ifade eder. Çakır (2011: 132) ise göçün nedenlerini, ekonomik, toplumsal, siyasal, çevresel, kültürel ya da bireysel faktörlere bağlamıştır. Bu kapsamda boş zamanları değerlendirme/ dinlenme, aile parçalanması, çatışma, şiddet, terör, korku, töre ve benzeri nedenlerle bireylerde bir yerden başka bir yere geçici, kısa ya da uzun süreli taşınabilmektedir. Bu bakımdan Çakır (2011)'a göre, göç yerleşim ve barınma amacı güden, istemli/zorunlu bir yatay hareketlilik ve toplumsal değişme sürecidir.

1.2.1.Göç Türleri

Göç olgusu süresi, mesafesi, yapısı, amaçlarına, gerçekleştirilme şekline, göç edenlerin ve göç edilen bölgenin özelliklerine göre sınıflandırılmaktadır. Göçler kapsamı ve içeriğine göre; iç göç, dış göç, zorunlu göç ve isteğe bağlı göçler olarak dört grupta toplanabilir. Göç sınıflamaları arasında en fazla dış göç ve iç göç sınıflandırması öne çıkmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 250; Çelik, 2006: 149; Gerşil ve Temel, 2015: 415; Kara, 2018: 11).

Genel olarak iç göç, bir ülkenin ulusal sınırları içinde meydana gelen bir hareketliliktir. Dış göç ise, belirli bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan ikamet değişikliği olarak ifade edilir. Göç alan ve göç veren yerler arasındaki fiziksel, ekonomik ve kültürel uzaklık, siyasi anlamda göç hareketinin kontrolünün belirgin olması ya da göç edenlerin uyum sorunlarının ölçüleri gibi unsurlar dış göç ile iç göçü birbirinden ayıran en önemli noktalar (Özcan, 2017: 16). Sağlam'a göre iç göç (2006: 34), bir ülkenin kendi sınırları içerisinde belirli bir bölgeden bir başka bölgeye gerçekleştirilen ikamet hareketliliğidir. Taş ve Özcan ise iç göçü (2013: 292), bir ülkenin kendi sınırları içerisinde gerçekleştirilen nüfus hareketi olarak değerlendirmiştir. Dış göç ise, ülkeler arasında gerçekleştirilen bir nüfus hareketidir (Taş ve Özcan, 2013: 292).

İç göç neticesinde ülkenin genel nüfus sayısında herhangi bir değişiklik meydana gelmemekte, genellikle kent nüfus oranı artmakta ve kırsal alanlardaki nüfus oranlarında azalma meydana gelmektedir. Ülkelerin büyüklüğü, ekonomik kalkınmışlık düzeyi ve yerleşme tarihlerine bağlı olarak iç göç, genellikle, kırsal kesimden şehirlere doğru, kırsal kesimden kırsal kesime doğru, şehirlere kırsal kesime doğru, şehirlere şehirlere doğru gerçekleşmektedir (Pazarlıoğlu, 2007: 121). Bu yüzden iç göç olgusu hem kararının alınmasında hem de göç edildikten sonra nihai olarak ikamet edilen yer itibarıyla; beklentiler, oluşan koşullar ve karşılaşılan durumlar bağlamında incelenmesi gereken bir olgu olarak değerlendirilir (Özyakışır, 2013: 8).

Buna karşılık dış göçler, bir ülkeden başka bir ülkeye kalıcı olarak yapılmaktadır. Bu göçler, bireylerin daha iyi yaşam koşullarına erişmek amacıyla gönüllü olarak gerçekleştirilebileceği gibi, ülkede yaşanan problemler nedeniyle devletin vatandaşlarını göçe zorlaması sonrası da gerçekleşmektedir (Koçak ve Terzi, 2012: 173–175). Dış göçlerin en belirgin olanı; iyi eğitim görmüş, kalifiye, yetenekli

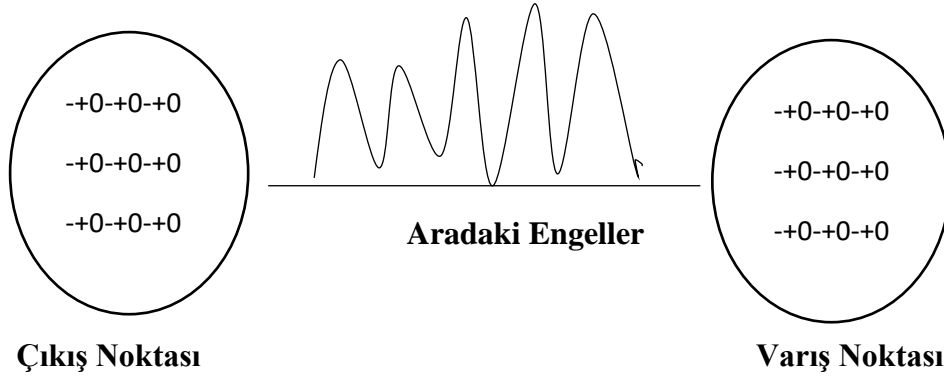
bireylerin daha iyi koşullarda ve refah düzeyi yüksek bir hayat için genellikle daha gelişmiş ülkeye gerçekleştirdiği beyin göçüdür (Bakırtaş ve Kandemir, 2010: 962; Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, 2016: 3). Bunun yanında zorunlu göçler; savaşlar, sınır değişiklikleri, mübadele anlaşmaları, etnik ve dini baskılar, salgın hastalıklar, doğal afetler, sürgün gibi nedenlerle de bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri yerlerden ayrılmak zorunda kalmaları dış göçleri beraberinde getirir (Yılmaz, 2014: 1686, Koçak ve Terzi, 2012: 171).

1.2.2. İtme-Çekme Kuramı: Göçün Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Teorik Çerçeve

İç göçler itici ve çekici faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan insan hareketliliğidir. Bu bakımdan itme-çekme kuramı iç göçlerin ekonomik etkilerinin incelenmesinde en sık başvurulan kuramlardan biridir. İtici ve çekici güçler yaklaşımının öncüleri, E. G. Ravenstein ve E. S. Lee'dir. Yaklaşımın temeli, E. G. Ravenstein'in "Göç Kanunları" (1885, 1889) adlı çalışmalarına dayanır. Daha sonra S. A. Stouffer ve E. S. Lee, önemli katkılarda bulunmuştur (Lee,1966; Çelik, 2006: 150; Çağlayan, 2006: 72; Tosun, 2016: 677).

E. S. Lee, 1966'da "A Theory of Migration" adlı makalesinde itme-çekme kavramlarını teorik olarak incelemiştir. Lee (1966: 50)'ye göre, göçe yol açan dört ana faktör vardır. Bunlar: i) yaşanan yerle ilgili faktörler, ii) gidilmesi düşünölen yerle ilgili faktörler, iii) işe karışan engeller ve iv) bireysel faktörler şeklinde sıralanmaktadır. Lee (1966) yaşanan yerde göçü tetikleyen ve gidilecek yerde göçmenleri çekici mahiyette çeşitli faktörlerin varlığını savunur. Buna göre çıkış noktasındaki faktörler bireyler için itici (-) nitelikteyken, varış noktasındaki faktörler ise çeken (+) özelliklere sahiptir. Herkes için aynı değeri ifade eden faktörler ise nötr (0) sembolleri ile ifade edilir. İtme-çekme faktörleri aşağıdaki şekil aracılığıyla irdelenebilir.

Şekil. 1. İtme ve Çekme Kuramı

Şekil 1'deki nötr değerler, herkes için aynı olan ve göçe herhangi bir şekilde olumlu ya da olumsuz katkısı olmayan faktörlere karşılık gelmektedir. Olumlu faktörler (+) göçe yönelik çekmeyi ifade ederken, olumsuz faktörler (-) ise itmeye karşılık gelmektedir. Bu birlikteliğin ortaya koymuş olduğu bütünlük, açıkça göstermektedir ki, yaşanan yerin de göç edilecek yerin de kendi içinde olumlu ve olumsuz bileşenleri, yani itme ve çekme faktörleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, teorinin temel yapısını oluşturan itme ya da çekme faktörleri farklılıklar göstermektedir. Ayrıca bu faktörlerin kişisel ve görel olduğu söylenebilir. Göç kararının alınmasında bireysel boyutta avantajlar ve dezavantajların belirlenmesinde yaş, etnik kimlik, cinsiyet, kişisel özellikler, eğitim gibi faktörlerin bulunması itme-çekme teorisi açısından önemli bir yere sahiptir (Çağlayan, 2006: 73).

Lee, göç etmede etkili olan çıkış ve varış yerlerindeki itici ve çekici faktörleri içine alan bir takım kararların neticesinde gerçekleştiğini ve bireylerin karşı karşıya kaldığı engeller zincirini de sisteme katmaktadır. Lee karşılaşılan engelleri mesafe, nesnel zorlukların yanında yasa, izin vermeme, dini, etnik gibi soyut ve somut bazı engelleri de göz önünde bulundurarak ölçümler gerçekleştirmektedir (Topbaş, 2007: 14; Tosun, 2016: 677).

Lee (1966) çalışmasında bireylerin göç kararını almalarına neden olan faktörleri açıklamakla beraber göçün hacmine, göçün önemli ögesi olan göçmenlerin niteliklerine ve göç neticesinde meydana gelen akım ve karşı akım ile ilgili birtakım varsayımlar geliştirmiştir. Lee'ye göre; bölgesel farklılıklar, bireyin karakteristik özellikleri, ekonomik dalgalanmalar, zaman, ülkedeki gelişme trendi ile göç arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır (Topbaş, 2007: 16). Buna karşılık göç etme eylemi önünde var olan engeller ise göç hacmini tersi yönde etkilemektedir.

Lee, göçün hacmi ile ilgili hipotezlerine ilave olarak, göç hareketi neticesinde yaratılan akım ve karşı akıma ilişkin bazı hipotezler ortaya koymuştur. Bunlar;

H₁. Göç bir akım meydana getirir,

H₂. Gelişen her göç akımını bir karşı akım meydana getirir,

H₃. Akım, karşı akım oranı ile orijindeki negatif faktörler arasında doğru yönlü bir ilişki vardır,

H₄. Çıkış ve varış noktası arasındaki negatif ve pozitif faktörler eşitlenince akım karşı akım oranı azalır,

H₅. Göçün verimi ve araya giren engeller arasında doğrudan bir ilişki vardır,

H₆. Göçün verimi ve ekonomik dalgalanmalar arasında doğrudan bir ilişki vardır, şeklindedir (Topbaş, 2007: 17). Ayrıca göç etme kararının verilmesi sürecinde göçmenler seçicidir. Yani göç etme eylemi bir seçime dayanır. Özellikle varış noktasındaki pozitif faktörlere öncelikle yanıt bulan göçmenler pozitif seçim eğilimindedir. Buna karşılık çıkış noktasındaki negatif faktörlere öncelikle cevap veren göçmenler negatif seçim eğilimindedir. Negatif faktörler tüm nüfus grupları üzerinde baskın olduğunda artık etkinliğini kaybederler. Ayrıca tüm göçmenler birlikte değerlendirildiğinde seçim mutlaka çift durumlu olma eğilimindedir. Bunun yanında pozitif seçilimin düzeyi ise mevcut engellerin zorluğundan olumsuz etkilenmektedir. Yine göçmenlerin özellikleri varış noktasındaki nüfusun özellikleri ile çıkış noktasındaki nüfusun özellikleri arasında olma eğilimindedir (Özcan, 2017: 62-63).

İtme çekme kuramına göre, işlerliğin sağlanmasında en önemli nokta yaşanan yer ile göç edilecek yerdeki olumlu ve olumsuz faktörlerin ayrı olarak değerlendirilmesinden geçmektedir. Dolayısıyla kurama göre, hiçbir bağlam ve düzlemde mutlak itme ve mutlak çekme faktörü mevcut değildir. Bu nedenle itme ve çekme faktörlerinin kapsamının belirlenmesi birçok etkene bağlıdır. Lee (1966) kişisel (mikro) faktörler ve kişisel olmayan (makro) faktörleri göçün belirleyeni olarak iki grupta değerlendirmektedir. Buna göre, göç edilecek yerdeki sosyal yapı, yaşanan belirsizlikler, göç edeceklerin bireysel beklentileri ve var olan riskler göç sürecini belirleyen diğer etmenlerdir. Lee'nin dikkat çektiği bir diğer nokta, yaşanan yer ve göç edilecek yer arasındaki engelleyici faktörlerdir. Kişisel farklılıkları temel alan

mikro faktörler; göç ile birlikte ortaya çıkacak hukuksal ve sosyal belirsizlik, göç edilecek yere olan uzaklık, ulaşım için ödenecek bedel ve ulaşım imkânları gibi çeşitli etmenlerdir. Katı göç kanunları, ırk ya da ulusal kimliğe gönderme yapan göç sistemleri, göç için fiziksel uygunluk ve sağlamlık kontrolleri gibi göçmenlerin karşılaşılabileceği daha üst düzeydeki faktörler ise makro faktörlerdir (Çağlayan, 2006: 73-74).

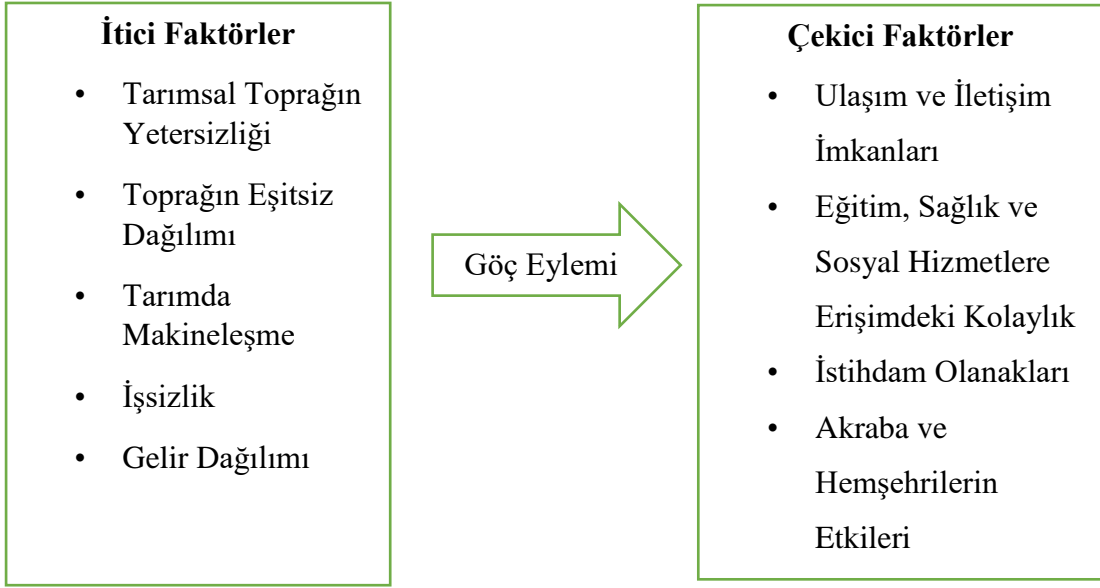
1.2.3. Kuramsal Olarak Göçün Kuramsal Nedenleri

Göç akımlarının incelendiği ampirik çalışmaların birçoğunda göçe etki eden faktörler birbiri ile ilişkili olduğu ve karmaşık yapı sergilediği ifade edilmektedir. Göç hareketlerinin pek çok nedeni olmasına rağmen temelinde yatan etken, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarıdır. Bu farklar göçlerin sebebi olduğu gibi aynı zamanda sonucu da olmaktadır. Gelişmiş bölgelerdeki sosyal ve ekonomik imkanlardan yararlanmak için yapılan göç hareketliliği bölgeler arası gelişmişlik farklarını daha da artırabilmektedir. Bu bağlamda, göç akımları sosyoekonomik olaylarla bağlantılı olarak ekonomik yapının değişimlerini gösteren özelliğe sahiptir (Başel, 2006: 520-521).

Tarımsal toprağın yetersizliği ve toprağın eşitsiz dağılımı, tarım teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonucu ortaya çıkan işsizlik ve belli bölgelerdeki arazi olaylar (Çelik, 2005:175), gelir dağılımı ve buna paralel gelişen açlık ve yoksulluk (Taşçı, 2009: 186), iş imkânlarının kısıtlılığı ya da gelir yetersizliği gibi başlıklar bireylerin bir bölgeden diğerine ya da bir ülkeden diğerine göç etmelerine sebep olan itici faktörler arasında gösterilmektedir. Ekonomik nedenlerin dışında göçün itici faktörleri arasında siyasi, sosyal, kültürel, ailevi, dini ve doğal olaylar gibi çeşitli nedenlerde etkili olmaktadır (Çelik, 2012: 11). Kentlerdeki ulaşım ve iletişim imkânlarının çeşitliliği, eğitim olanaklarının fazlalığı, sağlık hizmetlerindeki ulaşım kolaylığı, daha iyi bir gelir düzeyine erişim ümidi, istihdam olanaklarından yararlanma, daha önce göç etmiş akraba ve hemşehrilerin varlığı ise bireylerin göç etmelerine sebep olan çekici faktörler arasında gösterilmektedir (Çelik, 2006: 153-155; Şen, 2014: 238).

Şekil 2. İtici ve Çekici Faktörler

1.2.3.1. Ekonomik Nedenler

Tarım sermaye yoğun üretim tekniklerinin kullanılması sonucunda, insan gücüne duyulan ihtiyaç azalmış ve kırsal alanlarda işsizliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle işsiz kalan bireyler ile teknolojik imkanlarından yararlanamayan ve rekabet sürecinde zayıf kalan küçük çiftçiler makineleşme sürecinden olumsuz etkilenmeleriyle zaman içerisinde göç yollarına başvurmak zorunda kalmışlardır (Taşcı, 2009: 185). Tarımda yaşanan gelişmeler sonucu çiftçinin gelir kaynağı olan toprak mülkiyetinde çeşitli sorunların ortaya çıkmasıyla ayrıca kullanılabilir gelirde azalma meydana gelmiştir (Özyakışır, 2013: 16).

İnsan gücü yerine makinenin kullanılması beraberinde işsizliği getirmesi ile zorunlu olarak göç akımları yaşanmaya başlamıştır. Kırsal alanlardan kentlere göçün en önemli sebepleri arasında görülen işsizlik, farklı nedenlerden ortaya çıkabilmektedir. Gelir dağılımındaki dengesizlikler ve bunun neticesinde gelişen açlık ve yoksulluk göçün diğer nedenlerindedir (Taşcı, 2009: 185-186).

Aynı zamanda geri kalmış bölgelerde istihdam olanaklarının düşük olması, düşük ücret politikası, vergi oranlarının yüksekliği, ekonomik istikrarsızlık gibi nedenlerle gerçekleşen göç akımlarının artması göç veren bölgelerin gelişme seviyelerini düşürmektedir (Recepoğlu, 2019: 84).

1.2.3.2. Sosyal ve Kültürel Faktörler

Göç akımlarının sosyal ve kültürel anlamda ortaya çıkan temel belirleyicileri;

nüfus yapısı, eğitim ve bir takım sosyal dokular olarak gösterilebilir (Taşcı, 2009: 189). Sosyal yapıda ortaya çıkan faktörler genel olarak, büyük ailelerin göçten beklentileri, çocukların daha iyi eğitim ve sağlık koşullarına erişimin sağlanması, kadınların göçle birlikte şehir yaşamının sunduğu olanaklardan faydalanarak rahat edeceklerine dair umutları ve çocuklarını daha iyi şartlarda yetiştireceklerine dair beklentiler oluşturmaktadır (Özyakışır, 2013: 18).

Hızla artan nüfus ile az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerde şehirleşmenin kontrolsüz bir şekilde oluşmasını beraberinde getirir. Bu nedenle nüfus artışı ekonomik gelişme sonucu ortaya çıkan konut, eğitim ve sağlık hizmetlerine olan talebi de doğrudan etkilemektedir (Başel, 2006: 525; Şen, 2014: 243).

Sosyal ve kültürel faktörlerin en önemli nedenlerinden biri de eğitim olanaklarıdır. Bireylerin gelişmiş bölgelerdeki eğitim olanaklarından yararlanmak istemeleri kırsal alandan kentlere göç etmelerine neden olur. Aynı zamanda sigorta ve işsizlik yardımlarına erişimin kırsal alanda daha kısıtlı olması ve sosyal refah desteklerine erişimin zorluğu da göç hareketliliğini etkilemektedir (Özyakışır, 2013: 18; Şen, 2014: 242).

Sosyal ve kültürel faktörlerden bir diğeri ise; kan davaları, terör gibi güvenlik nedeniyle gerçekleşen göç akımlarıdır. Güvenlik sorunu yaşayan bireylerin göç etmeleri neticesinde üretici konumundan tüketici konumuna düşmeleri ile beraber işsizlik rakamlarının giderek artmasına neden olmaktadır (Recepoğlu, 2019: 85).

1.2.3.3.Politik Faktörler

Savaş, istila, askeri darbeler, etnik siyaset ve dini gerekçelerle yapılan saldırılardan kaçmak için yapılan göçler bu kategoride yer almaktadır. Örneğin, göçe neden olan etkenlerden biri de terördür. Terör olaylarının ortaya çıkması sonucu ortaya çıkan güvenlik sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Yaşanan güvenlik sorunu insanları yaşadıkları yerlerde bireysel, ailevi ve çevresel anlamda güvenliğin olmadığı düşüncesine itmekte ve adeta göçe zorlamaktadır. Politik faktörler içerisinde değerlendirilecek bir diğeri sorun ise; ülkelerin siyasi rejimleri ile radikal çatışmaların içinde bulunan bireylerin gerçekleştirdikleri göçlerdir (Taşcı, 2009: 186-189; Şen, 2014: 239).

1.2.4. Göçün Sonuçları

Göç, bir yerden başka bir yere olan insan hareketliliği olmasının yanı sıra, ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal boyutlarıyla toplumsal yapıda önemli değişiklikleri beraberinde getiren bir nüfus hareketidir. Göç hareketliliği ile toplumsal alanda sosyokültürel, ekonomik, siyasi etkiler meydana gelmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1352; Evlimoğlu ve İnak, 2017: 533). Göç olgusu neticesinde, göç alan yerler ve göç veren yerler bakımından etkileri farklılık göstermektedir.

1.2.4.1. Göç Alan Yerler Bakımından

Göç alan yerler bakımından çarpık kentleşme, gecekondulaşma, plansız yapılaşma ve düzensizlik sonucunda altyapı hizmetlerinin yetersiz kalması gibi problemler ile karşılaşmaktadır. Özellikle şehrin plansız büyümesi ile şehir dışında kurulan sanayi bölgelerinin şehir merkezi içinde kalması sorunsal yaşanmaktadır (Tosun, 2016: 681). Kentleşme ile ortaya çıkan sorunlar arasında, kır-kent dengesinin bozulması, arsanın ve meskenin pahalı oluşu ve gecekondulaşma, çevre kirliliği, trafik ve kent içi ulaşım sorunu, sağlık, sosyal güvenlik ve eğitim hizmetlerinin sunumu başta olmak üzere kamu mal ve hizmetlerin sunumunda altyapı giderlerinin artması ve optimal kent büyüklüğünün aşılması bulunmaktadır (Öztürk, 2011: 30).

Kırsal bölgelerden kentsel alanlara hızlı bir şekilde akan işgücü, göç eden bireylerin yerleşimi için konut sayısında yetersizliğin oluşmasına neden olmaktadır (Özdemir, 2012: 10). Şehirlerdeki sanayileşme oranının düşük olması halinde yüksek boyutlarda işsizlik sorununu beraberinde getirmekte, kayıt dışı ekonomiyi gündeme getirmektedir (Özdemir, 2012: 12). Kentlerdeki hızlı nüfus artışı ile istihdam ve işgücü piyasasında da değişimler yaşanmaktadır. Göçler ekonomik nedenlerden dolayı gerçekleştiğinde, göç eden bireylerin amacı iş bulmaktır. Göç nedeniyle işgücü piyasasında oluşacak emek arzındaki fazlalık işgücü talebinin kısıtlı olması halinde emek piyasasında çalışma koşullarını olumsuz etkileyecektir (Başel, 2006: 308). Kırsal alanlarda gizli işsiz olarak görülen bireyler kentlere göç etmeleri sonucunda, kentlerde istihdam edilememeleri nedeniyle açık işsizliğe dönüşecek ve işsizliğin kayıt altına alınması nedeniyle sosyal harcamalarda bir artışı adeta zorunlu hale getirecektir. Bunun yanında göç eden bireylerin kendilerine uygun iş imkânlarından yararlanamamaları kayıt dışı istihdamın ortaya çıkması ile sonuçlanmaktadır (Özgiraz ve Acungil, 2016: 335). Yine göç eden hane halkında geçim sıkıntısı nedeniyle ailenin

diğer bireyleri de çalışma yaşamına itilmektedir. Bu yönüyle göç etme eylemi neticesinde hane halkı itibariyle karşılaşılan işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımında eşitsizlikler ve eğitim giderlerinin karşılanamaması çocuk işgücünün istihdama katılmasına yol açmaktadır (Şen, 2014: 249).

Göç ile ortaya çıkan nüfus artışı kentlerde bir diğer sorun olan yoksulluk üzerinde de olumsuz etkiler meydana getirecektir (Taş ve Özcan, 2013: 291). Kentsel yoksulluk olarak ifade edilen kavram; gelir yetersizliği dışında, düşük statüye sahip kentsel mekânlarda yaşama, dışlanma ve marjinalleşme, barınma, sağlık, eğitim, adalet, istihdam vb. olanaklara erişimde dezavantajlı konumda olma durumuyla da tanımlanmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1353). Göçlerle ortaya çıkan sorunlardan biri konut sıkıntısı ve gecekondulaşmadır. Hızlı nüfus artışına cevap verebilecek konut yapımının kısa sürede mümkün olmaması gecekondulaşmaya ve çarpık kentleşmeye yol açmaktadır (Öztürk, 2007: 258). Hızlı nüfus artışı ve kentleşme ile ilgili bir diğer problem alt yapı yetersizliğinin neticesinde oluşan çevre kirliliği sorunu olarak belirmektedir. Göç eden bireylerin oluşturduğu nüfus fazlalığı ve tüketim alışkanlıklarındaki farklılıklar çevre kirliliğinin boyutlarının derinleşmesine neden olmaktadır. Hızlı ve çarpık kentleşme ile birlikte kontrolsüz sanayileşme hava, toprak ve su kirlenmeleri ile gürültü kirliliği ve erozyon gibi çevre sorunlarına yol açmaktadır (Başel, 2006: 294; Tosun, 2016: 681).

İç göçlerle nüfusu artan kentlerde ortaya çıkan bir diğer sorun ise, kentlerin büyümesi neticesinde yaşanan ulaşım ve trafik problemleridir. Kentlerin konut bölgelerinde, sanayi tesislerine ve işyerlerine günün belirli saatlerinde yoğunlaşacak trafik; ulaşımında yavaşlama ve tıkanmalara yol açmakla birlikte ulaşım sürelerinin uzamasına da neden olmaktadır (Özdemir, 2012: 12).

Kırsal alanlardan kentlere göç eden bireylerin kentlerde uyum sağlama sürecinde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kente gelen bireylerin, yeni bir çevreye girmesi, yeni bir toplumsal statü elde etmesi ile düşünce ve davranışlarında değişiklikler meydana gelmektedir (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1604). Kentlileşme süreci olarak adlandırılan bu dönemde bireylerin istihdama katılamaması, hayatını idame ettirecek gelire sahip olmaması uyumlarını zorlaştırmaktadır. Bu süreçte uyumda yaşanan güçlükler sonucu, cinayetler, hırsızlıklar, intiharlar artmakta, mafya ve terör örgütlerine gönüllü eleman pazarı oluşmaktadır (Öztürk, 2011: 34).

1.2.4.2. Göç Veren Yerler Bakımından

Göçlerin sonuçları üzerine yapılan araştırmalarda ağırlıklı olarak varış yerleşim yerlerinde göçün etkileri dikkate alınmıştır. Ancak göç veren yerlerde göç hareketliliğinden etkilenmektedir. Kırsal alanda göç eylemi ile birlikte dinamik, girişimci, aktif nüfus sayısı azalmaktadır. Göç veren yerler sahip oldukları avantajları kaybetmesi bu yerlerin gelişmelerini olumsuz etkilemektedir (Özgiraz ve Acungil, 2016: 335).

Göç veren yerlerde nüfus yapısında bozulma meydana gelirken, kalifiye işgücü sorunu ortaya çıkmaktadır. İstihdam olanakları sınırlı olan bu yerlerden gelişmiş bölgelere yapılan göçler, yerel efektif talep hacmini daraltmakta ve bölge giderek durgunluğa sürüklenmektedir. Bölgesel dengesizliklere yol açan bu durum, toplumun tümünü olumsuz yönde etkileyerek toplumsal sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Bal, Aygöl, Oğuz ve Uysal, 2012: 196, Özdemir, 2012: 12).

Kırdan kente yapılan göçlerle, nedenin işgücü ağırlıklı olması tarımsal nüfusun azalmasına, kır-kent nüfus arasında dengesiz dağılımına yol açmaktadır. Yerleşim yerlerine göç edenlerin çoğunu erkeklerin oluşturması sonucu cinsiyet dengesizliği ortaya çıkmaktadır. Genç ve dinamik nüfusun kentlere göç etmesi kırsal alanlarda ihtiyar nüfusundan oluşması ile sonuçlanmaktadır. Kırsal yerlerdeki ihtiyar nüfusun yoğunluk göstermesi kırsal alanları durgunluğa itmektir. Genç aktif erkek nüfusun göç etmesi tarım sektöründe çalışan işçilerin marjinal verimliliğinin artmasına neden olarak yaşam koşullarının iyileşmesini beraberinde getirir. Kırsal alandan kentlere yapılan göçler bölgesel dengesizlikleri artırmasının yanında sosyo-politik olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Kırsal bölgelerde üretimin ve satın alma gücünün azalması, bu bölgelerde gerçekleştirilecek sosyal hizmetleri olumsuz etkilemektedir. Ayrıca sağlık ve eğitim hizmetlerinde azalma ve kültürel etkinliklerin sınırlı kalması da kaçınılmazdır (Öztürk, 2011: 30-33).

1.2.5. Göç ve Sosyal Harcama Arasındaki İlişki

İç göç, bireylerin başta sosyal ve ekonomik sebepler olmak üzere birçok nedenden dolayı yerleşim yerlerini ülke içerisinde başka bir yerle değiştirmeleriyle ortaya çıkar. Günümüzde bireylerin bilgi edinme isteği, iletişim ve ulaşım imkânlarının artması ile gelişmiş bölgelere göç etmelerini kolaylaştırmaktadır. İnsanların göç etmelerine neden olan en büyük etkenlerden biri iş imkanlarına erişim

arzudur. Ne var ki göç sonrasında, cazibe kentlerinin kalabalıklaşması, işsizlik problemlerinin yaygınlaşması ve bölgesel farklılıkların artması gibi problemler ile karşılaşmaktadır (Dökmen ve Tosuner, 2019: 654).

Göçün en önemli nedenleri arasında yer alan işsizlik bireylerin çalışmak arzusunda olmalarına rağmen kendi yetenek ve niteliklerine uygun iş bulamamaları neticesinde ortaya çıkmaktadır. İşsizlik sadece göçü değil yoksulluk, gelir adaletsizliği, bölgesel dengesizlikler ve kaynakların etkin kullanılmaması problemlerini ortaya çıkarmaktadır (Çelikay, 2017: 206). Bireylerin kırsal bölgelerdeki iş imkanlarının azlığı ya da düzenli veya yeterli bir gelirden mahrum olunması yoksulluğun artmasını beraberinde getirir. Bu bakımdan yoksulluk ve işsizlik girdabından kurtulmak isteyen bireyler çareyi göç kararı almada bulmaktadır. Ne var ki varış yerinde istihdam imkânları ile kapasitesinin göç eden bireylere çalışma sahası şeklinde gelişmemiş olması halinde işsizlik ve yoksulluk göç veren yerlerden göç alan yerlere bulaşmış olacaktır (Güneş, 2012: 188).

Bireylerin karşılaştıkları yoksulluk ve işsizlik sarmalında, devlet temel ihtiyaçları karşılamak ve refah seviyelerini artırmak amacıyla çeşitli hizmetlerin sunumunu üstlenebilmektedir. Bu hizmetlerin sunumu için kullandığı araçlardan biri de sosyal harcamalardır. Öyle ki, toplumun kalkınması ve nitelikli bireylerin yetiştirilmesi ile gelirin adil dağılmasında önemli bir yere sahip olan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Aysu ve Bakırtaş, 2016: 102). Söz konusu harcamalar yoluyla, muhtaç ve yoksul durumdaki bireylerin asgari yaşam seviyesine erişiminin sağlanması ve bireylerin sağlıklı, nitelikli, kişisel yetenekleri doğrultusunda gelişimini sağlayacak politikalar yürütülerek, yoksulluk sınırının altındaki bireylerin bu sınırın üzerinde yaşamlarına devam etmeleri amaçlanmaktadır (Sarısoy ve Koç, 2010: 327). Bu bakımdan teorik olarak göçe neden olan en temel bileşenler etkin bir şekilde koordinasyonu sağlanacak sosyal harcamalar yoluyla minimize edilebilir. Ancak bireylerin göç etme kararlarının önüne geçilebilmesi için orta ve uzun vadede istihdamın arttığı, yoksulluğu oluşturan yapısal nedenlerin ortadan kaldırıldığı, eğitim ve sağlık gibi beşerî sermaye birikimine yönelik altyapı ve hizmet sunumunun genişletildiği bir sosyoekonomik yapının kurgulanması gerekir. Aksi takdirde kendini güvence altına almak isteyen bireyler yine göç etme eylemine yöneleceklerdir. Yani iç göç akımları itici faktörlere yoğun şekilde sahip olan bölgelerden çekici faktörlere sahip cazibe merkezlerine doğru doğal olarak

gerçekleşecektir. Ancak bu durumda da alınan göç nedeniyle yerleşim yeri nüfusunda yaşanacak artış, çarpık kentleşme, eğitim ve sağlık başta olmak üzere temel kamusal hizmet altyapısının yetersizliği ya da suç oranlarında yükselme gibi sosyal, demografik, ekonomik ve politik yansımalara yol açacaktır (Yanardağ ve Özgen, 25 Temmuz 2020). Bu bakımdan teorik çerçeve doğrultusunda beklenen bir diğer olgu göç alan yerleşim yerlerinde her alanda olduğu gibi sosyal harcamalar kalemlerinde de bir artış yaşanmasıdır.

Sosyal harcamalar göçle birlikte kentsel alanlarda oluşan gelir dağılımında eşitsizlikler, yoksulluk ve işsizlik gibi sosyal riskler için önlem alınması ve sosyal refahın sağlanmasında önemli rol üstlenmektedir. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları yoluyla ekonomik kalkınmaya katkısı düşünüldüğünde, sosyal harcamaların iktisadi ve sosyal hayatta önemi artmaktadır (Güler, 2018: 236). Dolayısıyla salt bir yerleşim yerinde gerçekleştirilen sosyal harcamalar yoğunluğu, iyi eğitim imkânları, yüksek sağlık hizmetleri kapasitesi ya da istihdam koşulları ve sosyal güvencenin bir yansıması olacağı için söz konusu yerleşim yerinin çekici faktörlerini artırarak göç etmek için cazip bir yer olarak değerlendirilmesine neden olabilmektedir.

2.BÖLÜM

SOSYAL HARCAMALAR VE İÇ GÖÇ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Küreselleşme ile birlikte sosyal devlet anlayışında ortaya çıkan farklılıklar, ülkelerde işsizlik, yoksulluk ve beraberinde ortaya çıkan ekonomik problemler göçün artmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte ortaya çıkan sorunların çözümünde sosyal harcamaların önemi giderek artmıştır. Tezin bu bölümünde göç, göçe neden olan faktörler ve sonuçları, sosyal harcamaların sosyal ve ekonomik yaşama etkileri, göç ve sosyal harcamalar arasındaki etkileşimi literatürde yapılan çalışmalar yardımıyla açıklanacaktır.

2.1. Göç, Nedenleri ve Sonuçları

Geçmişten günümüze kadar insanlar çeşitli nedenlerle doğdukları toprakları terk ederek farklı yerleşim yerlerine göç etmekte. 21. yüzyılda yaygın olarak devam eden göç, dünya üzerindeki tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de etkisi ile önemini korumaktadır. Sosyal bilimler alanında oldukça geniş bir araştırma alanı bulan göç konusunda farklı tanımlarla karşılaşılmaktadır. Ancak yapılan tanımlar incelendiğinde göç kavramı ile ilgili belirli bir tanım olmadığı görülür (Erbaş ve Türker, 2019: 883-884). Günümüzde yaşanan toplumsal dönüşümlerle birlikte göç türlerinde yeni kavramların zuhur etmesi kavramın anlaşılmasını güçleştirmektedir (Erbaş ve Türker, 2019: 885).

Göç hareketliliği ağırlıklı olarak kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru gerçekleşmektedir (Karagöz ve Selim, 2018: 391; Tümtaş ve Ergun, 2016: 1349). Göç her ülkenin gelişmişlik düzeyine göre çeşitli neden ve sonuçları içinde barındırır. Göç etme kararında ekonomik, sosyal, siyasal sebepleri bulunmaktadır. Ekonomik açıdan göçü etkileyen unsurların başında bölgesel gelişmişlik farklılıkları oluşturmaktadır (Çılbant, Aracı ve Bilgen, 2015: 502; Karagöz ve Selim, 2018: 391). Göç etme kararını almada diğer önemli konu ise; insanların yaşamlarını devam ettirdikleri alanlardaki yaşam koşullarından kaynaklanmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1349). Göç olgusunun neden ve sonuçlarının araştırıldığı farklı çalışmalarda, bireylerin göç etmelerine neden olan faktörler itici güçler başlığında, göç alan yerlerdeki olanaklar ise çekici güçler başlığında ifade edilmektedir.

Türkiye özelinde gerçekleşen iç göçlerin belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmalardan biri Çelik (2006), iç göçlerin ekonomik nedenlerini “itici ve çekici

güçler yaklaşımı” çerçevesinde incelediği çalışmasında itici faktörler arasında işsizlik ve gelir başta olmak üzere tarımda makineleşme, toprak yetersizliği ve güvenlik sorununun ön plana çıktığını ifade etmiştir. İstihdam olanakları, eğitim ve sağlık hizmetleri ile şehirdeki akrabaların göçe etkisi çekici güçleri oluşturmaktadır. Ayrıca, göçün “iletici unsurları” ise ulaşım ve iletişim araçlarındaki gelişmelerdir. Başel (2007), kırsal alanlardan kentsel alanlara gerçekleşen göçün nedenlerini şöyle açıklar: Genç nüfusun toplam nüfus içinde büyük bir paya sahip olması, tarım sektöründe ortaya çıkan açık ve gizli işsizlik, entansif tarıma geçiş, eğitim durumunda ve hayat tarzında görülen iyileşme ve ilerleme, eğitim yoluyla meslek edinme, refah seviyesindeki artış, kan davaları, geniş aile baskısından kurtulma isteği, ulaştırma ve iletişim ağındaki gelişmeler ve kitle haberleşme araçlarının yaygın kullanımı, kırsal alanlarda değer hükümlerinde meydana gelen değişimler, mevsimlik göçler, tabii afetler dolayısıyla yapılan göçler (deprem, su baskını, büyük imar projelerinin gerçekleşmesi), çocuklar için daha iyi bir eğitim arzusu, siyasi sebepler, terör, mezhep çatışmaları. Oral ve Çetinkaya (2017) ise, göçe neden faktörleri ekonomik, sosyal, siyasal ve diğer faktörleri ayrı ayrı ele almışlardır. Ekonomik yönden itici faktörler arasında yoksulluk, işsizlik yer alırken; çekici faktörler ise gelişmiş alanlardaki iş fırsatlarının yoğunluğu, tarımdaki makineleşme, eğitim olanaklarıdır. Siyasi nedenler; savaşlar, mübadele kararları, mezhep ayrılıkları, dini baskılar bu grupta yer alan nedenlerdir. Sosyal nedenler arasında nüfus artışı, gelişmiş alanlardaki eğitim, sağlık ve kamu hizmetleri, altyapı, ulaşım ve iletişim hizmetleri çekici faktörleri arasında yer almaktadır. Akrabalık ve hemşehrilerin kırsal alanda kentsel alanlara yapılan göçte önemli bir etken olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu faktörlerin dışında doğal afetler, nükleer kazalarda göçe neden olmaktadır.

Gürbüz ve Karabulut (2008), kırsal göçe neden olan sosyoekonomik faktörleri hiyerarşik kümeleme, korelasyon ve regresyon gibi istatistiksel teknikler ile incelemiştir. Araştırmada kırsal alandan yapılan göçler üzerinde sosyoekonomik faktörlerin önemli derecede etkili olduğu, sosyopsikolojik faktörlerin, büyükşehirlerin çekici faktörlerinin ve iletici faktörlerin etkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerindeki kırsal alanlardaki yeterli araziye sahip olunmasına karşın sulama olanaklarının yetersizliği, tarımdaki makineleşmenin etkisi, tarımdaki maliyetlerin yüksekliğinin göçü etkilediği ifade edilmiştir. Filiztekin ve Gökhan (2008), Türkiye’de iç göçler üzerinde bölgelerin

coğrafi ve sosyoekonomik yapılarının farklılığı bölgeler arasındaki göç nedenlerini farklılaştırdığını belirtmişlerdir. 1990 ve 2000 nüfus sayımlarından elde edilen veriler kullanılarak, cinsiyet farklılığının göç etme nedenlerinde farklılığa yol açtığı, eğitim düzeyindeki artışa rağmen kadınlarda evlilik ve bağımlı göçün görüldüğü ifade edilmiştir. Ayrıca ilgili dönemde ekonomik faktörler arasında yer alan gelir farklılıkları ve işsizlik ile sosyal faktörlerin, yaş, sosyal ağların akılcı varlığı ve mesafe göç etme eğiliminde önemli etkenlerdir. Ercilasun, Gencer ve Ersin (2011), 2010 yılına kadar Türkiye'deki iller arası göçün temel belirleyicilerinin arasında göç etmede en önemli etkenin daha önce göç etmiş aile, arkadaş ve hemşehrilerin olduğu belirtilmiştir. Şehirlerin üniversite kapasitelerinin insanların göç etmelerinde diğer bir etken olarak ifade edilmiştir. Albayrak ve Abdioğlu (2017), 2015 yılında Türkiye'de iç göçe neden olan sosyoekonomik, demografik ve kültürel faktörlerin belirlenmesi için yapılan çalışmada; iller arasındaki göçün en önemli belirleyicisinin ekonomik nedenler olduğu ve illerdeki istihdam oranı, işinden memnuniyet oranı ve ilin ortalama günlük kazancı artışların göçü arttırdığını buna rağmen işsizlikteki artış göçü azalttığı belirlenmiştir. Ayrıca illerdeki sağlık hizmetlerinin yeterli olmaması göç edilmesine neden olurken bunun yanı sıra eğitim imkânlarının fazla olduğu illerde göç alma oranının yüksek olduğu, fakülte ve yüksekokul mezunlarının eğitim değişkeninde önemli bir orana sahip olduğu ifade edilmiştir. Şehirdeki altyapı hizmetlerinin göç oranını arttırdığını buna karşılık cinayet oranlarının göçü azalttığı belirlenmiştir. Yani şehirdeki sosyal olanaklardan yararlanma ve huzur arttıkça ilin göç aldığı ifade edilmiştir.

Yakar (2013), 2007-2012 dönemine ait Türkiye'deki iller arası göçlerin dağılımının istatistiksel ve mekansal olarak analizini yaptığı çalışmasında, 21. yüzyılda iller arası net göçlerle illerin sosyoekonomik gelişmişliği arasında pozitif yönlü yüksek bir ilişkinin olduğu ve ilerleyen dönemlerde de doğu-batı yönlü net göçlerin bu gelişmişlik farklılığına bağlı olarak ilerleyeceğini ifade etmiştir. Bunun nedeni olarak uygulanan ulusal ve bölgesel kalkınma politikalarının önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir. Yazgı vd. (2014), Türkiye'de göç alan ve göç veren illerin özelliklerinin ve aralarındaki mesafelerin iç göç üzerindeki etkisinin küresel ve yerel regresyon analizleri kullanarak incelemiştir. İç göçmenler illerin endüstriyel istihdam, hizmet sektörü istihdamı ve üniversite öğrenci sayısı gibi özellikleri göç alma oranını etkilemektedir. Özdemir ve Dökmeci (2016), 2007-2008 ve 2010-2011 yılları için

Türkiye'deki yaşa özel il göçünün araştırıldığı çalışmada; il düzeyinde, Batı illeri için göç edilen iller arası mesafe arttıkça iç göç azalırken Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerindeki çıkış illeri arasındaki mesafe arttıkça dış göç artmaktadır. Mesafe genel olarak ülke düzeyinde iç göçü olumsuz etkilediği; Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerindeki az gelişmiş iller için Batı'daki büyükşehirlere dış göç artmaktadır. Sonuç olarak, göç veren illerde yeni işler yaratmak ve eğitim tesislerinin kalitesini artırmak için kamu ve özel yatırımları teşvik etmek gerekliliğinin önemli olduğu ifade edilmiştir. Manavgat ve Saygılı (2016), Türkiye'de bireylerin göç etmelerine neden olan itici ve çekici faktörlerin etkisini analiz etmişlerdir. Türkiye'nin İBBS Düzey 2'de yer alan 26 alt bölgesinde 2008-2011 döneminde farklı sosyoekonomik değişkenlerin iç göç üzerindeki etkileri, bölgelerarası mekânsal etkileşimi dikkate alan Mekânsal Panel Veri modelleriyle incelenmiştir. Türkiye'de net göç alan ve göç veren bölgelerde komşu bölgenin göç dinamiğinin, o bölgenin göç kararında da anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bölgenin gelir farkının Türkiye ortalaması altında olması, işsizlik seviyesindeki artış, tarım alanlarındaki azalmalar göç arasında anlamlı ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca göç edilen bölgelerde düşük gelir seviyesine sahip olması ile işsizliğin önemli bir etken olduğu ifade edilmiştir.

Çiftçi (2011), 1995–2000 döneminde Türkiye'de gerçekleşen iç göç hareketindeki hemşehriliğin göç etme eğilimini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Kamu kuruluşlarınca yönetmeliklere göre yapılan atama ve tayinlerde, güvenlik gibi toplumsal sarsıntılar nedeniyle ve evlilik nedeniyle göçlerde hemşehriliğin göç etmede etkili olmadığı, buna karşılık bireylerin iş amaçlı yapılan göçlerin hemşehrilikten önemli ölçüde etkilendiği saptanmıştır.

Çatalbaş ve Yarar (2015), 2008-2012 yılları arasında Türkiye'deki bölgeler arası iç göçün belirleyicilerinin saptanması amacıyla panel veri analizi ve ekonometrik model ile incelenmiştir. Bölgeler arası göç hareketliliğinde bölgenin zenginlik düzeyi ve sanayileşme olumlu etki ederken, enflasyon oranı, istihdam oranı ve terör sorununun ise olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca işsizlik oranları, beşeri sermaye, sağlık yatırımları ve hekim sayıları ile ilgili değerlerin göç üzerinde bir etki tespit edilememiştir. Uysal ve Aktaş (2011), 2009 yılına ait 81 ilin net göç oranları kullanılarak göç üzerinde etkili olan faktörler araştırılmıştır. İlgili yılda en çok göç veren iller, Ardahan, Mardin, Tunceli, Muş ve Kars iken, en çok göç alan il Çankırı olduğu ve göç üzerinde illerin mevcut tarımsal imkânlar ile nüfus yapısının etkili

olduğu ifade edilmiştir. İç göçleri etkileyen nedenler ise, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte yaşanan sorunlardan kaynaklanan ekonomik sebepler olduğu ifade edilmiştir.

Anavatan (2017), 2015 yılında Türkiye’de illere göre iç göçün belirleyicilerini saptamak amacıyla, mekânsal komşuluk ilişkisinin net göç üzerine etkisi Mekânsal Hata Modeli (SEM) ile araştırılmıştır. Göç veren bölgeler Doğu ve Güneydoğu Anadolu iken, göç alan bölgeler Marmara Bölgesinin önemli bir cazibe merkezi olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Eğitim düzeyi, servet, sanayi, turizm ve ticaretin artması net göçü artırdığı tespit edilmiştir. Kandemir (2017), Türkiye’de 2011-2015 döneminde göç alan ve göç veren iller arasındaki konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim gibi yaşam endeksleri ile illerin net göç düzeyi araştırılmıştır. İllerin sosyoekonomik gelişme düzeylerindeki azalış, net göç düzeyinin azalmasına neden olduğu ve gönüllü göçlerde daha iyi yaşam koşullarına erişim isteğinin önemli bir etken olduğu belirlenmiştir. Yaşam endekslerinden güvenlik etmeninin göçü olumsuz etkilediği diğer değişkenlerin ise net göç düzeyini artırdığı görülmüştür. Diğer yandan gelir ve servet ile alt yapı hizmetlerine erişim düzeylerinin göç alan illerde net göç düzeyini olumlu etkilemekte, konut düzeyi ise göç alan illeri olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Koçak ve Terzi (2012), Türkiye’deki kırsal alandan kentsel alanlara göçe neden olan etkenleri şöyle ifade etmişlerdir: Kırsal alanlardaki nüfusun artışı, miras yoluyla tarım alanlarının daralması, tarımda makineleşmenin artması ile tarımsal işgücünün azalması, kırsal alanlardaki ekonomik istikrarsızlık ve sosyal problemler, doğal afetler ve savaşların olması, terör olayları, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, kentsel alanlardaki sanayileşmenin artmasıdır. Göçün nüfusun illere dağılımında dengesizliğe neden olduğu, konut sıkıntısı, gecekondulaşma ile meydana gelen çarpık kentleşmeye yol açtığı, altyapı hizmetleri, sağlık ve eğitim olanaklarında yetersizlik yaşanmasına, kültür çatışmalarına, çevre sorunlarının ortaya çıktığını dile getirmiştir. Ayrıca göç eden bireylerden iş imkânlarından yararlanamayanlar arasında hırsızlık, gasp, anarşi ve toplumsal sorunların ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

Yayar vd. (2016), Türkiye’de ciddi sorunlara yol açan ve ciddi boyutlara ulaşan iç göçün ortaya çıkışında etkili olan bazı faktörler regresyon modeli ile tahmin edilmiştir. Göçün ekonomik nedenleri itici ve çekici güçlerle ele alınmıştır. Göç oranı, gelir, eğitim, işsizlik ve sağlık değişkenlerinin kullanıldığı regresyon modelinde; kırsal

alanlarda yaşanan işsizlik, sanayileşme ile tarım alanında ortaya çıkan olumsuz gelişmeler göçün itici faktörlerini oluştururken, kentsel alanlardaki ilerlemeler, kent yaşamının çekiciliği, kentlerdeki imkânlar geniş olduğu düşüncesi gibi çekici faktörlerin birleşmesiyle gerçekleştiği ifade edilmiştir.

Özdemir (2018), Türkiye'deki 26 Alt Bölge kapsamında 2008-2016 yılları için net göç hızının belirleyicilerinin saptanması amacıyla panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda ulaşılan sonuçlar bölgeler arası göç hareketliliğine etki eden en önemli değişkenler arasında; eğitim düzeyi, bölgenin zenginlik düzeyini temsilen alınan kişi başına düşen elektrik tüketimi, kentleşme ve terör sorunu olduğu belirlenmiştir. Göçü eğitim, bölgelerin zenginlik düzeyi ve kentleşme olumlu yönde; terör sorununun ise olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca enflasyon ve işsizlik değişkenlerinin istatistiki açıdan anlamsız olduğu saptanmıştır. Dücan (2016), Türkiye'de gerçekleşen iç göçün belirleyicisi olarak eğitim seviyesi, istihdam oranı, üretimdeki artış ve terör değişkenleri ile gerçekleştirdiği panel regresyon analizinde; ortaokul seviyesindeki okullaşma oranındaki artış ve terör olaylarındaki yükseliş göç etmede önemli bir paya sahipken, istihdamdaki artış göçü azalttığı tespit edilmiştir.

Ondes ve Kizilgol (2020), 2008- 2017 dönemleri için Türkiye'nin İBBS Düzey 1'de yer alan 12 alt bölgesinde göç hareketlerine neden olan itici ve çekici faktörler mekânsal panel veri modelleriyle incelenmiştir. Türkiye'de göç alan ve göç veren bölgelerde mekânsal ilişkinin olduğu, komşu bölgenin göç yapısının, ilgili bölgenin göç hareketinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Göç alan bölgelerde, bölgenin kişi başına düşen gelirinin Türkiye ortalamasından fazla olması, istihdam olanaklarının fazlalığı, işlem gören tarım arazilerinin varlığı ile göç arasında pozitif yönlü bir ilişki elde edilmiştir. Göç veren bölgelerde ise, işsizlik, ithalat ve kişi başına düşen gelir itici faktörler arasında yer almaktadır. Göç veren bölgelerin en başta gelen sorunu ise, eğitim ve sağlık hizmetlerinin gelişmemiş olduğu ifade edilmiştir.

Şen (2014), Türkiye'de yaşanan iç göçlerin nedenlerini ve sonuçlarını araştırmıştır. Türkiye'de iç göçlerde yaşanan artışın önemli nedenlerin başında hızla artan nüfus ve tarım sektöründe yaşanan değişim yer alırken, işsizlik ve beraberinde görülen yoksulluk durumu, iş imkânları sağlayan sanayi ve iş piyasalarının genellikle büyük şehirlerde bulunması, ekonomik ve politik krizlerin yanında, terör sebebiyle ortaya çıkan çatışmaların yol açtığı olumsuz durumlar, şehirlerdeki sosyal ve kültürel

imkânlarından, eğitim olanaklarından yararlanma isteği de göçleri arttıran diğer nedenlerdir. Göçün kentsel alanlarda neden olduğu sorunlar arasında göç alan yerlerde çarpık yerleşme ve gecekondulaşma, çevre sorunları, konut sorunu, işgücü ve istihdam yapısında değişimlere yol açtığı, göç edenlerde kentlileşme sorununun yaşanmasına neden olmaktadır.

Evlimoğlu ve İnak (2017), Türkiye’de İBB sınıflandırması Düzey 1’e göre bölgeler arasında yaşanan iç göçlerin, itici ve çekici güçler yaklaşımıyla değerlendirildiği çalışmanın sonuçlarına göre; İBBS Düzey 1 bölgeleri arasındaki göçlerde çekici güçler arasında yüksek gelir, istihdam olanakları, ekonomik aktivitenin yoğunluğu gibi faktörlerin; itici güçlerden de tarımsal işsizlik, düşük gelir, terör gibi faktörlerin rol oynadığı ifade edilmiştir. Ayrıca eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesi, güvenlik problemleri, bölgelerin gelişmişlik düzeyleri, sermaye yoğunluğu ve sosyal sebepler göçü etkileyen etkenler olarak ifade edilmektedir.

Pazarlıoğlu (2001), 1980-1990 dönemi için Türkiye’nin 32 il çerçevesinde iç göçü analiz etmiştir. 1980, 1985 ve 1990 yıllarına ait göç istatistiklerinden yola çıkarak illerin net göç hızlarını; illerdeki kişi başına düşen gelir düzeyi, illerin servet değerini temsil eden kişi başına elektrik tüketimi, ildeki eğitimli nüfus sayısı, işsizlik oranı, tarımsal işgücü oranı, refah göstergesi olarak kişi başına düşen hekim sayısı ve terör ile ilişkisi irdelenmiştir. Göçü açıklamak için kullandığı bu değişkenlerden kişi başı elektrik tüketimi, işsizlik ve refah göstergesi olarak hekim sayısı ile göç alan iller arasında anlamlı sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca, Türkiye’de göç olgusunda ekonomik problem şartının terörden önce geldiğini vurgulamış ve ekonomik açıdan güçlü olan bireylerin terör problemi ile baş edebilecekleri üzerinde durmuştur.

Gür ve Ural (2004), Türkiye’de 73 kent bazında göç modelleri çerçevesinde öne çıkan ekonomik, sosyal ve kültürel göstergeleri kullanarak, bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri şehirlerden başka şehirlere göç etmelerine neden olan faktörleri regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışmalarında; işgücü akımı, insan sermayesi, bölgesel donanım ve üretim yaklaşımları açısından göçün nedenlerini ele almışlardır. Türkiye’de iç göçün nedenleri arasında, kentin ortalama gelir düzeyi ve işsizlik oranı, sanayinin gelişmişliği, sağlık ve eğitim hizmetlerindeki imkanların fazlalığı ve en önemlisi kadın işgücünün istihdam olanaklarıyla ilişkili olarak değiştiği yönündedir.

Cengiz ve Baydur (2010), Türkiye’de kentlere yapılan göçü, ekonomik faktörlerin yanı sıra tarımsal verimlilik üzerine oluşturdukları modelleriyle, 1988-2009 dönemi için analiz etmişlerdir. Tarımdaki verimliliğin göstergesi olan ücretlerle, tarımdaki yatırım harcamalarının ve iç ticaret hadlerinin, çiftçinin alabileceği girdi değişkenlerinin göç üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Ayrıca göçü etkileyen, gelir, nüfus ve işsizlik oranı değişkenlerini de modellerinde kullanmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, özellikle iç ticaret haddindeki olumsuz gelişmenin yanı sıra, gerek yatırımların tarımsal alandaki istihdama etkisinin sınırlı kalması, gerekse tarımsal ücretlerde artış olsa bile bu artışın çok düşük düzeylerde olması nedeniyle kırdan kente göçün devam edeceği sonucuna ulaşmışlardır.

Karagöz ve Selim (2018), 2008-2015 yılları arasında Türkiye özelinde illere yapılan göçü etkileyen etmenler incelenmiş ve yapay sinir ağı modelleriyle iç göç için öngörüler üretilmiştir. Bireylerin göç etmelerine neden olan itici faktörler arasında nüfus baskısı, yetersiz ve kötü dağıtılmış toprak, düşük verimlilik, doğal afetler, kan davaları, toprağın mirasla parçalanması, tarımda makineleşme sonucu oluşan işsizlik, terör ve güvenlik iken; çekici faktörleri gelir farklılıkları, daha iyi eğitim olanaklarına erişim isteği ve iş fırsatlarından yararlanma, daha yüksek yaşam standardı, ulaşım imkanları ve kentlerdeki sosyal ve kültürel olanaklardan faydalanma isteği bulunmaktadır.

Keskin (2019), İstanbul özelinde iç göçün araştırıldığı çalışmada PPML tahmincisinin sonucuna göre; İstanbul’a gerçekleşen iç göçün belirleyicilerinin, literatürde yapılan çalışmalarda ortaya konan ekonomik ve sosyal faktörlerle birebir aynı olduğu, göreceli işsizliğin İstanbul’a yönelik iç göçü açıklamada anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Aşkın vd. (2013), Türkiye’de bireylerin kırsal alanlardan göç etmelerine neden olan faktörleri Tokat-Yeşilyurt ilçesi özelinde Bivariate Probit modeli ile tahmin yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir. Bölgede göçü etkileyen; gelir, eğitim, sosyal güvence, sağlık hizmetlerine erişim, arazinin miras yoluyla parçalanması, güvenlik sorunu ve diğer yerlerdeki akrabaların varlığı gibi değişkenler dikkate alınmıştır. Kırsal göç, kentin çekici (istihdam olanağı, çocuklarını okutma, ulaşım, sağlık olanakları) faktörlerinden ziyade, kırsal alanların itici (gelir yetersizliği, yoksulluk, arazilerin mirasla parçalanması, ürünlerin pazarlanma sorunları, tarım dışı iş olanaklarının olmayışı, eğitim, sağlık hizmetlerinin yetersizliği) faktörlerinden ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Çalışmada

bölgedeki göçün önlenmesi konusunda, kırsaldaki sorunların çözümü için sosyal ve ekonomik politikaların oluşturulmasının büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır.

Pazarlıoğlu (2007), Türkiye’de kente göçe neden olan faktörleri İzmir ili özelinde belirlediği çalışmada, İzmir’in göç merkezlerinden biri olduğu ifade edilmiştir. Çalışmada iki değişkenli probit tahmin yöntemi kullanılmış ve yöntemde kullanılan veriler 1600 örneklemeden oluşan anket sonuçlarından elde edilmiştir. Göç üzerinde etkisi olduğu ifade edilen istihdam, eğitim ve gelir faktörleri birlikte ele alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre, İzmir’e göç etmede en önemli faktörün ekonomik nedenler olduğu saptanmıştır. Bireylerin İzmir’e iş imkanlarından yararlanmak amacıyla göç ettiklerini ancak göç edenlerin büyük bir bölümünün yaşam kalitesini iyileştirme umudunu gerçekleştiremedikleri ifade edilmiştir. Tarım kesiminin büyük oranda İzmir’e göç etme eğiliminde olduğu belirlenmiştir.

Piras (2015), İtalyan bölgelerinde 1970-2005 yılları arasında iç göç akımlarını incelediği çalışmada, iç göçe neden olan itici ve çekici güçler belirlenmiştir. Çalışmada, itici ve çekici faktörlerinin diğer engelleyici veya yardımcı bileşenlerle birlikte göç hareketliliğini belirlediği varsayılmıştır. Göç hareketliliği açısından göç veren ülkedeki kişi başına düşen GSYİH ile göç davranışları arasında negatif bir ilişki; göç alan ülkedeki kişi başına GSYH ile göç davranışları arasında ise pozitif bir ilişki tespit etmiştir (Dökmen ve Tosuner, 2019).

Liebig vd. (2007), İsviçre nüfus sayımı verileri kapsamında, yaş, eğitim ve vatandaşlık/oturma izni ile tanımlanan çeşitli gruplar için gelir vergisi ile iç göç arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, genç kolej mezunlarının vergi oranındaki farklılıklara oldukça duyarlı olduğunu, buna rağmen tahmin edilen etkilerin vergi oranındaki artışın gelir artırıcı etkisini telafi edecek kadar büyük olmadığı görülmüştür. Yabancıların ve diğer yaş eğitim gruplarının bir vergi oranı değişikliğinin göç eğilimlerine yansıyor yansımayacağına ilişkin tepkilerinin ise çok düşük olduğu ve ters nedenselliğin ihmal edilebilir görüldüğü ifade edilmiştir (Dökmen ve Tosuner, 2019).

Otoiu (2014), iç ve uluslararası göçün ortak analizini yaptığı çalışmada, her iki göç türünün teorilerini ve itici güçlerini irdelemiştir. 2000 ve 2007 yılları arasında EUROSTAT’ın dahili ve uluslararası göçmen verilerini kullanan sabit etkili panel ekonometrik modeli kullanılmıştır. İki göç akımı arasında ikame olduğunu,

gelecekteki potansiyel araştırma yönleri ile birlikte, insan göçünün bütünleşik modellerinin kullanılmasıyla elde edilecek faydalara dikkat çekilmektedir. Velazquez (2000), göçe neden olan itme faktörleri ve göç alan yerlere çeken faktörleri Ravenstein'in çalışması çerçevesinde incelemiştir. Alıcı ülkelerdeki “çekme” veya çekim faktörleri olarak daha yüksek ücretler, istihdam, daha iyi refah sistemleri ve “itme” faktörleri düşük ücretler, yüksek işsizlik ve eksik istihdam oranları, yavaş ekonomik büyüme veya ekonomik durgunluk ve yoksulluk şeklinde ifade edilmiştir.

Yüksel vd. (2018), Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi ve Dünya Bankası'ndan alınan Azerbaycan'daki uluslararası göçün belirleyicilerini tanımlamak için 1995-2015 dönemleri için yıllık verileri kullanılmıştır. Çok Değişkenli Uyarlanabilir Regresyon Spline (MARS) yöntemi ile Azerbaycan'da uluslararası göçü açıklamak için 3 farklı bağımsız değişkenin önemli olduğu belirlenmiştir. Öncelikle ekonomik faktörler açısından işsizlik oranı ile uluslararası göç arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Sosyal faktörler açısından nüfus artışı ile uluslararası göç arasında negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Azerbaycan'da uluslararası göçü etkileyen bir diğer önemli açıklayıcı değişken, bebek ölüm oranlarıdır.

Muratoğlu ve Muratoğlu (2016), 1960-2010 döneminde Türkiye'den OECD ülkelerine gerçekleşen göç stoku, ilgili göç alıcı ülkelerin toplam uluslararası göç stok değerleri, GSYH, ülkeler arasındaki coğrafi mesafe ve nüfus değişkenlerinin kullanıldığı çalışmada göçün ekonomik belirleyicileri Çekim Modeli vasıtasıyla incelenmiştir. Wooldridge Otokorelasyon Testi ve Hausman Testi sonuçlarına göre; OECD ülkelerinin GSYH'da meydana gelen artışlar Türkiye'den bu ülkelere gerçekleşen göç üzerinde artışa neden olduğu bulunmuştur. Türkiye'nin yurt içi geliri ve göç arasında negatif bir ilişki tespit edilirken, GSYH'daki artış göç üzerinde azalışa neden olmaktadır. Türkiye'de giderek artan nüfus ile OECD ülkelerine gerçekleşen göçlerde artış göstermiştir. OECD ülkelerindeki artan nüfus ile Türkiye'den aldıkları göç arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmakla birlikte yine bu ülkelerde nüfustaki artış göçü azaltırken, nüfustaki azalış ile Türkiye'den aldıkları göç artış göstermektedir. Dedeoğlu ve Genç (2017), 1960-2013 yılları arasında Türkiye'den 31 Avrupa ülkesine göçün belirleyicilerinin tespiti için yapılan çalışmada Türkiye'nin genişlemiş yerçekimi modeliyle göç eğilimlerini OLS, SOLS, Tobit Model ve FE dört farklı tahmin yöntemi kullanarak analiz etmişlerdir. Varış ve menşe ülkelerindeki kişi

başına farklılıklar göçmen hacmini olumlu etkilerken, varış ülkelerindeki daha iyi ekonomik koşulların ve fırsatların Türk göçmenlerin göç kararını olumlu yönde etkilediği ifade edilmiştir. Türkiye'den Avrupa'ya göç üzerine panel veri analizi, göç hacminin mesafe ile azaldığını ve tersine bitişik olarak arttığı ortaya çıkmıştır. Türklerin Türkiye'den en uzaktaki AB ülkelerine göç etme olasılığı daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Göçün toplumsal bir olgu olması ve birçok alt bileşenden oluşması söz konusu bileşenlerle arasındaki ilişkinin incelenmesini gerekli kılmıştır. Göç kararı alınmasında önemli bir etken olan işsizlik bireylerin daha iyi yaşam koşullarına erişim amacıyla yaşadıkları yerleri terk etmelerine yol açar. Gelişmiş bölgelerdeki istihdam olanaklarından yararlanmak amacıyla gerçekleşen göçün ekonomik anlamda incelenmesi literatürde geniş yer bulmasını beraberinde getirmiştir (Güllüpinar, 2012: 56). Feridun (2007); İsveç'in 1980-2004 yılları arasında göç, kişi başına GSYİH ve işsizlik arasındaki ilişkiyi ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yöntemi ile araştırılmıştır. Göç ve kişi başına düşen GSYİH arasında uzun vadeli ve iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğu, buna rağmen göç ile beraber işsizliğin arttığını ifade eden hipotezi desteklemediği sonucuna ulaşmıştır. Tam tersine, bu çalışma ile işsizliğin göçün bir nedeni olduğu dile getirilmiştir. Shan vd. (1999), 1983-1995 dönemine ait üç aylık zaman serisi verilerini kullanarak, göç ve işsizlik arasındaki ilişkiyi VAR analizi yardımıyla incelemişlerdir. Avustralya ve Yeni Zelanda'da göç ve işsizlik arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığı tespit edilmiştir. Diğer ekonomik değişkenlerden işsizlik yönünde nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Venturini ve Villisio (2004), İtalya'da 1993-1997 dönemine ait üç aylık zaman serisi verilerini kullanarak, göçün işgücü piyasaları üzerindeki etkilerinin EKK yöntemi ile incelendiği çalışmada; İtalya'ya gerçekleşen göçlerin işsizlik üzerinde artışa neden olduğu tespit edilmiştir. Göçmen işgücündeki artışların, özellikle yerleşik nüfus için istihdam fırsatlarının azalmasına neden olduğu ifade edilmiştir. Sareya vd. (2015), Malezya'nın 1980-2010 dönemi verileri vasıtasıyla göç ve istihdam arasındaki ilişki araştırılmıştır. İstihdam oranı, göç oranı ve kişi başına GSYİH değişkenleri verileri yardımıyla gerçekleşen analizde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilirken, kısa dönemde ise böyle bir ilişkinin varlığı tespit edilememiştir. Mansur (2015), göç ve işgücü piyasası performansı arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanılmıştır. Göç ve yerel işçilerin kısa

vadede ve uzun vadede istihdamı arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ancak, kısa ve uzun vadede göç ile ücretler arasında bir ilişki yoktur. Jean ve Jimenez (2007), OECD ülkelerinin 1984-2003 döneminde göçün işsizlik üzerinde neden olduğu etkileri incelenmiştir. GMM Genelleştirilmiş Momentler (GMM- Generalized Method of Moments) yöntemi kullanılmıştır. Göçün işsizlik üzerinde sürekli bir etkisinin olmayacağına ilişkin sonuçlar tespit edilmiştir.

Chletsos ve Roupakias (2012), Yunanistan'daki göç ile iki makroekonomik değişken arasındaki nedensellik yönünü belirlemek için 1980-2011 dönemi kişi başına reel GSYİH ve işsizlik verileri kullanılmıştır. Eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik dışı testleri uygulanmıştır. Yunanistan'da işsizlik ve büyüme oranının göç edilmesinde bir nedeni oluşturmaya rağmen ters yönlü bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucu elde edilmiştir. Ahad (2015), Pakistan için 1980-2013 yılları arasında veri kümesi kullanılarak göç, enflasyon oranı, havale ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Eşbütünleşmeyi kontrol ettikten sonra, nedensellik yönünü test etmek için VECM Granger nedenselliği uygulanmıştır. Eşbütünleşme yaklaşımı değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığını doğrulamıştır. VECM Granger nedensellik testine göre; enflasyon, işsizlik ve havale hem kısa vadede hem de uzun vadede göçe neden olmaktadır.

Sarı vd. (2019), 2008-2018 yılları arasında 25 adet OECD ülkesine gerçekleşen göçlerde, istihdam olanağı bulan gruplar ile bu ülkelerdeki işsizlik oranları Panel Veri Analizi yardımıyla incelenmiştir. 25 OECD ülkesinde kısa dönemde bir nedensellik ilişkisi tespit edilememesinin yanı sıra uzun dönemde göçün işsizlik üzerinde etkilere sahip olduğu ve göçten işsizliğe doğru bir nedenselliğin olduğu belirlenmiştir. Duszcyk ve Matuszczyk (2019), işgücü piyasası güvenliğinin göçle ilgili kararlar üzerindeki etkisini, özellikle itme-çekme faktörleri teorisi açısından incelenmiştir. Hem göç veren hem de göç alan ülkelerdeki çalışma koşulları açısından, göçmenlerin bir refah devletinin cömertliğinden, işin istikrarından ve normal yaşamı elde etme arzusundan etkilendiğini göstermektedir. Üçüncü ülkelerden (örneğin Ukrayna'dan) gelen göçmenler için, ücretin yanı sıra gelir güvenliği de özel bir önem taşımaktadır.

Tutar ve Özyakışır (2013); İstanbul'a Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan illerinden yapılan göç hareketlerinin sebeplerinin incelendiği çalışmada, bu illerde yaşanan işsizlik, yoksulluk, sosyal güvenlik gibi ekonomik bileşenlerin İstanbul'a göç edilmesinde en önemli nedenleri oluşturmaktadır. Çetin ve Çetin (2018), Türkiye'de

iç göçün belirleyicilerini tespit edebilmek amacıyla yaptıkları çalışmada, Türkiye 2008-2013 dönemine ait İstatistik Kurumu İstatiksel Bölge Birimleri Sınıflaması 2. Düzey (26 bölge) verileri kullanılarak panel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, kişi başı gelir ve eğitim hizmetleri göçü pozitif yönde etkilediği, tarım sektöründeki istihdam oranı ve enflasyon oranı göçü negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, işsizlik oranı ve sağlık hizmetlerinin göç üzerindeki etkisi ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur (Dökmen ve Tosuner, 2019).

Berker (2011), 1990 ve 2000 Türkiye Nüfus Sayımlarını kullanarak, iç göçte ortaya çıkan artışın ekonomik ve sosyal değişimlerinin işgücü piyasasına olan etkileri incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, yeni göç eden bireylerin daha yüksek bir paya sahip olduğu illerde, yerel nüfusunun işgücü piyasasına katılımında azalışa yol açtığı tespit edilmiştir. Koramaz ve Dökmeci (2020), 1995-2000 yılları arasında sıradan en küçük kareler (OLS) yöntemi, regresyon ve coğrafi ağırlıklı regresyon (GWR) analizleri kullanılarak Türkiye'nin illeri arasındaki göç eğilimlerini araştırmışlardır. Sanayi ve hizmet istihdam fırsatları göçü olumlu etkilerken, mesafe göçü olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yamak ve Yamak (1999), Türkiye'de 67 ilin 1980-1990 dönemi net göç oranları ile kişi başına düşen gelirleri arasındaki ilişkiyi En Küçük Kareler yöntemi ile irdelendiği çalışmada, ekonomik nedenlerle iç göç arasındaki ilişki araştırılmıştır. Net göç veren ve net göç alan iller arasında göç veren illerin göç verme oranında gelir farkının anlamlı olduğu aksine net göç alan illerde ise, gelir dağılımındaki dengesizliğin göç verme oranı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Bu sonuca göre, Türkiye'de iç göç olgusu üzerinde net göç alan illerin gelir düzeylerinin belirleyici olduğu belirtilmektedir.

Özkök ve Akbaş (2020), 2008-2018 döneminde Türkiye'nin net göç hızı ile işsizlik oranı arasındaki ilişki panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Göç ve işsizlik oranları arasındaki ilişki bölgelerin genelinde ve Düzey 2 bölgeleri bakımından çeşitlilik göstermiştir. MGE (Mean Group Estimator-Ortalama Grup Tahmincisi) testi sonuçlarına göre, Marmara Bölgesinin TR21, TR41 ve TR42 Düzey 2 bölgelerinde kısa dönemde net göç hızında meydana gelen yükselişler işsizlik oranını düşürürken, Doğu Anadolu Bölgesinin TRA1 ve TRA2 Düzey 2 bölgelerinde artan göçler ile işsizliğin de arttığını göstermiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin TRC2 Düzey 2

bölgesine yapılan göçler ile Akdeniz Bölgesinin TR61 ve TR62 Düzey 2 bölgelerine doğru gerçekleşen göç oranındaki yükseliş işsizlik oranında yükselişine neden olurken; Ege, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinin Düzey 2 bölgelerinde kısa dönemde göç ve işsizlik olguları arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares - Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler) testi sonuçlarına baktığımızda, Marmara ve Ege Bölgelerine gerçekleşen göç akımları uzun dönemde işsizlik üzerinde azalışa neden olurken, Akdeniz Bölgesinde uzun dönemde net göç hızındaki yükseliş ile işsizlik üzerinde yükselişe yol açmaktadır (Dökmen ve Tosuner, 2019).

Kırdar ve Saraçoğlu (2012), Türkiye için 67 ili kapsayan, 1975–2000 döneminde iç göç olgusunun yakınsama üzerindeki etkisinin analiz edildiği çalışmada; il bazında kişi başına düşen reel GSYİH, katma değerın sektörel dağılımı, net iç göç oranları, bölgesel kukla değişkenler ve nüfus yoğunluğu kullanılmıştır. İşgücünün yerleşim yerinden farklı bir bölgeye göç etmesi, göç edilen bölgede kişi başına düşen ücretlerde azalışa neden olmakla beraber göç veren bölgede kişi başına düşen ücretleri artıracığından, göçün kişi başına düşen gelirden yakınsamayı (varsa) hızlandıracağı sonucuna varan standart neo-klasik yaklaşımın varsayımını Türkiye için incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlarda, bölgeler arası hiç iç göçün gerçekleşmediği bir ortamda, bölgelerarası yakınsamanın daha hızlı olacağını bulmuşlardır. Bunu iki nedene bağlamışlardır. Bunlardan ilki, net göç veren bölgelerdeki emek yoğunluğunun azalmasıyla, sermayenin marjinal verimliliğinin azalması ve etkin yatırımların düşmesi, ikincisi ise net iç göç oranındaki içsellik sorunudur. Bir kentin aldığı net göç oranı kentin büyüme hızını etkilemekte ayrıca büyüme hızının da kentin aldığı göç miktarını belirleyen faktörlerden biri olduğunu vurgulamışlardır.

Köseoğlu ve Artan (2020), 27 OECD ülkesinde göç, işsizlik ve kişi başına düşen gelir arasındaki ilişki 2000- 2016 döneminde panel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, işsizlik oranı göç üzerindeki etkisi negatif ve %1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu işsizlik oranında oluşan %1'lik yükseliş, OECD ülkelerinde bu ülkelere gelen göç üzerinde %0,3'lük bir azalışa neden olmaktadır. Kişi başına düşen gelir göçü pozitif ve %1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte kişi başına düşen gelirin %1 oranında artışı, OECD ülkelerine gelen göç üzerinde %1'lik bir oranda artırmaktadır. Göçün belli yasalar

kapsamında gerçekleşmediği ve her ülkenin kendine has özelliklere sahip olması göç akımları üzerinde etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir.

Işık (2009), 1995-2000 döneminde Türkiye’de iller arasında gerçekleşen eğitim amaçlı göçlerin değerlendirildiği çalışmada; Türkiye İstatistik Kurumu’na göre, iki sayım arasında 5 ve daha yukarı yaştaki kişilerin daimi ikametgâhlarındaki değişim biçiminde tanımlanan göç verileri ile aynı dönemdeki üniversite öğrencilerine ait veriler kullanılmıştır. Elde edilen veriler, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropol illerde eğitim amaçlı göçlerin büyük orana sahip olmadığı ancak Erzurum, Niğde, Kütahya, Isparta, Trabzon, Afyonkarahisar, Burdur, Eskişehir, Konya ve Bolu gibi illerde, eğitim amaçlı göçlerin önemli bir paya sahip olduğu vurgulanmıştır.

2.2. Sosyal Harcamalar ve Etkileri

Sosyal devlet anlayışı herkese asgari bir hayat standardı sağlamayı amaç edinmiştir. Bu amaç çerçevesinde kullandığı çeşitli mali araçlar ve politikalar mevcuttur (Ertürkmen, 2020: 456). Bu araçlardan biri olan sosyal harcamalar ihtiyacı olan vatandaşların hem sağlık, eğitim, istihdam gibi olanaklara sahip olmalarını sağlamakta, hem de gelir dağılımında eşitsizliklerin giderilmesi ve yoksullukla mücadelede önemli bir rol üstlenmektedir (Çetin, 2019: 90). Sosyal harcamaların yeterli olmaması iktisadi ve sosyal problemlerle karşılaşılmasına yol açmaktadır. Sosyal harcamalar üzerinde çeşitli faktörler etkili olmaktadır.

Kaymaz (2018), 2007-2014 yılları arasında 33 OECD ülkesinin sosyal harcamalarının ekonomik, demografik ve politik belirleyicilerini incelemiştir. Sosyal harcamaların belirlenmesini etkileyen temel faktörler arasında küreselleşme, ülkenin gelişmişlik seviyesi, krizler, durgunluklar, yönetim şekli, rekabet gibi faktörler etkilidir. Çalışmada statik analiz yöntemi olan sabit etkiler ile beraber dinamik bir analiz olan sistem GMM yöntemi ile analiz yapılmıştır. Sosyal harcamaların zaman içerisinde yavaşça değiştiğine, enflasyonun sosyal harcamalar üzerinde negatif, işsizliğin ise pozitif etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik değişkenler bakımından sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Sosyal harcamalar üzerinde etkisi olan en önemli bileşenlerden biri, genç ve yaşlı nüfusun çalışma nüfusuna göre yüzdesi olduğu sonucuna varılmıştır. Politik değişkenlere baktığımızda, sosyal harcamalar üzerinde herhangi bir önemli etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çetin (2019), 1990-2014 dönemi için OECD ülkelerinde sosyal harcamaların arz ve talep yönlü belirleyicilerini ortaya koyduğu çalışmada; talep yönlü belirleyicilerinden işsizlik oranı ve yaşlı nüfustaki artışlar sosyal harcama düzeyini artırırken, arz yönlü belirleyicilerden mali illüzyon ve açık illüzyon sosyal harcamalar düzeyini etkilemektedir. OECD ülkeleri için arz yönlü değişkenlerin sosyal harcama düzeyinin daha etkili olduğu saptanmıştır.

Sosyal devlet anlayışı ile devlet gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaltılması ve toplumda oluşabilecek problemleri çözümlenmek amacıyla çeşitli politikalar yürütmektedir. Sosyal devlet, gelir dağılımındaki eşitliği gerçekleştirmek için uyguladığı politikalardan biri olan sosyal harcamalar büyük önem taşımaktadır (Erçakar ve Güvenoğlu, 2018: 39). Gelir dağılımının eşitsizliği sonucunda toplumda birçok alanda problemlerle karşılaşmaktadır (Kaygısız, 2018: 162). Yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlarda, sosyal harcamaların etkin bir şekilde kullanımı gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaltılmasında etkili olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Ulu (2018), 21 OECD ülkesinde devlet sosyal harcamalarının gelir eşitsizliğine etkisini Panel Veri analizi ile araştırmıştır. Hükümetin uyguladığı sosyal harcamalar gelir eşitsizliğini olumlu etkilediği ve sosyal harcamalar arttıkça gelir eşitsizliği azalmaktadır. Hükümet sosyal harcamalarının gelir eşitsizliğinin düzenlenmesinde eğitim harcamalarından daha etkili olduğu ifade edilmiştir. İşsizlik ve nüfus artışının gelir eşitsizliğini olumsuz etkilediği de dile getirilmiştir. Ayrıca açıklık, eğitim harcamaları, yaşlı nüfus, eğitime katılım ve gelir eşitsizliği arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Eroğlu, vd. (2017), 21 OECD ülkesinde 2004-2011 yılları içerisinde sosyal yardım harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi Panel Veri Analizi yardımıyla araştırılmıştır. Sosyal yardım harcamaları gelir dağılımı üzerinde olumlu bir etkiye sahip iken, sosyal yardım harcamalarındaki yükseliş gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı belirlenmiştir. Gelir dağılımının düzenlenmesinde sosyal yardım harcamalarının etkisinin eğitim harcamalarından daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, işsizlik oranındaki artış ve artan nüfus gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu anlaşılmıştır. Dışa açıklık, eğitim harcamaları, yaşlı nüfus ve eğitime katılım ile gelir dağılımı eşitsizliği arasında ise negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Erçakar ve Güvenoğlu (2018), Türkiye özelinde gelir dağılımı ve sosyal koruma harcamaları arasındaki ilişkinin irdelendiği çalışmada, Türkiye’de sosyal

koruma harcamalarında artış gözlemlense de GSYH içerisindeki payında artış meydana gelmediği tespit edilmiştir.

Yardımcıoğlu ve Yayla (2020), çalışmalarında panel veri analizi teknikleri ile Yedi Orta ve Doğu Avrupa ülkesinde 2005-2017 döneminde sosyal koruma harcamaları ile emekli maaş ödemelerinin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın ampirik bulgularına göre, emekli maaş ödemeleri gelir dağılımı üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif bir etkiye sahip iken, sosyal koruma harcamalarının gelir dağılımı üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hazman (2011), 1980-2005 dönemi için yıllık verilerini kullandığı ve Hata Düzeltme Modeli ile yaptığı analizinde gelir dağılımındaki adalet ve sosyal güvenlik harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisini toplam kamu harcamalarının seviyesini analizine dahil ederek incelemiştir. Çalışmasının sonucunda, gini katsayısında kamu harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmış ayrıca sosyal harcamalar/ GSMH değişkeninden kamu harcamaları büyüklüğüne doğru da tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Sosyal güvenlik harcamalarının artması ve Gini katsayısının artması kamu harcamalarının artmasına neden olacağı ifade edilmiştir.

Aysu ve Bakırtaş (2016), OECD ülkelerinde eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payları ile insani gelişmişlik endeksi kullanılarak belirlenen üç yıl için etkinlik analizi yapılmıştır. Etkinliği ölçmek amacıyla Serbest Atılabilir Zarf (FDH) ve order- α yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen FDH etkinlik skorlarına göre; 2014 yılında Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa ve Portekiz'in göreceli olarak etkin olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu diğer 15 OECD ülkesinin ise göreceli olarak etkin olduğu görülmüştür. Order- α yöntemine göre, 2014 yılında Türkiye'nin göreceli olarak süper etkin olduğu görülmüştür. Türkiye, girdilerini daha az kullanarak veri setinde yer alan tüm ülkelerin %95'inden daha fazla çıktı ya da aynı girdi seviyesini kullanarak diğer ülkelerin %5'inden daha az çıktı elde etme imkânına sahiptir. Order- α skorlarına göre, FDH yöntemindeki aynı 5 ülkenin göreceli olarak etkin olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Order α ($\alpha=90$) skorlarına göre ise ülkelerin %45'inin göreceli olarak süper etkin, %30'unun göreceli olarak etkin ve %25'inin ise göreceli olarak etkin olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. 2011 ve 2008 yılları için yapılan analizlerde de benzer sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür.

Küçüköglü vd. (2018), Türkiye’de sosyal devlet anlayışı çerçevesinde 2000-2016 döneminde gerçekleştirilen transfer harcamalarının bütçe ve GSYH içindeki payının araştırıldığı çalışmada; Türkiye’nin bu dönemde cari transfer harcamalarının artış gösterdiği, bütçe ve GSYH içerisindeki payı artışta olduğu belirlenmiştir. Türkiye’de bu dönemde emekli maaş ödemeleri, işsizlik ödemeleri, iş göremezlik ödemelerinin, aile yardım ödemeleri, konut yardımları gibi sosyal içerikli ödemelerin düşüklüğü dikkat çekmektedir.

Günümüzde dünyada tüm ülkelerde görülen gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk ülkelerin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlar arasındadır (Abay ve Sezgin, 2018: 98; Kaygısız, 2018: 162). Yoksullukla mücadelede uygulanan politikalar ve araçlar her ülkenin yapısına göre farklılıklar taşımaktadır (Sarısoy ve Koç, 2010:327; Arpacıglu Özdemir, 2019: 968). Yoksullukla mücadelede uygulanan politikalarından biri olan sosyal harcamalar ile yoksul durumundaki bireylerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi olanağı bulunur. Sosyal harcamaların yaygın olarak uygulandığı ülkelerde yoksulluğun azaltılmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Miežienė ve Krutulienė (2019), sosyal harcamaların AB ülkelerinde yoksulluğun azaltılmasını nasıl etkileyebileceği analiz edilmiştir. Regresyon analizi sosyal transferlerin AB ülkelerinde yoksulluğun azaltılması için etkili bir araç olduğunu göstermiştir. Daha yüksek sosyal harcamaya sahip ülkeler yoksullukla mücadelede hem mutlak hem de göreceli daha yüksek etkiler sergilerken, sosyal koruma faydaları (kişi başına düşen PPS) ve yoksullukla mücadele etkileri arasında güçlü bir korelasyon tespit edilmiş; bu da artan sosyal koruma faydalarının sosyal transferlerden önce ve sonra yoksulluk riski oranları arasındaki farkı artırdığını göstermektedir. Sosyal dışlanma harcamalarındaki küçük bir artış bile sosyal transferlerin göreceli yoksullukla mücadelede etkisini önemli ölçüde artırmaktadır.

Çelikay ve Gümüş (2014), Türkiye’de yoksullukla mücadele sürecinde uygulanan sosyal harcamaların yoksulluk problemindeki etkilerini araştırmışlardır. 2004-2011 dönemine ait İstatistikî Bölge Birimleri (26 bölge) temel alınarak derlenen sosyal harcama ve yoksulluk oranı verileri statik panel veri analizi yöntemleri ile araştırılmıştır. Sosyal harcamaların gayri safi katma değer içerisindeki payında meydana gelen yükselişler yoksulluk oranı üzerinde azalışa neden olmaktadır. Sosyal harcamaların alt bileşenleri olan eğitim harcamaları ve sosyal güvenlik ile sosyal yardım harcamaları kullanılarak benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Sarisoy ve Koç (2010), Türkiye’de kamu sosyal transfer harcamalarının yoksulluğu azaltmadaki etkilerini ekonometrik olarak analiz ettikleri çalışmalarında, yoksulluğu azaltmak amacıyla uygulanan kamu sosyal transfer harcamalarının kentsel bölgelerdeki yoksulluğu azaltma etkisinin oldukça yüksek olmasına rağmen kırsal yoksulluğu azaltmada etkisinin başarılı olamadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kayalidere ve Şahin (2014), sosyal devlet anlayışı çerçevesinde uygulanan sosyal koruma harcamalarının yoksulluğu azaltmadaki etkisini ortaya koymaya çalışmışlardır. Yoksulluğun genellikle yevmiyeliler, tarım ve inşaat sektöründe çalışanlar arasında yoğun olması sebebiyle, Asgari Ücret ve Yoksulluk Sınırı karşılaştırmaları yaptıkları çalışmalarının sonucunda, Türkiye’de yoksulluğu azaltma amacı ile uygulanan sosyal koruma harcamalarının yeterli bir seviyede olmadığı belirlenmiştir. Yapılan kamu harcamalarının büyük bir çoğunluğunun emekli aylık ödemelerine ayrıldığı ve eğitim ve sağlık alanlarına tahsis edilen payların düşük olduğunu tespit etmişlerdir.

Solmaz ve Avcı (2017), Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan sosyal koruma harcamalarının yoksulluğun önlenmesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yoksulluk oranları toplam yoksulluk, kadın yoksulluğu, 65 ve üzeri yaştaki bireylerde yoksulluk ve işsiz bireylerde yoksulluk özelinde irdelenmiştir. Sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payında meydana gelen yükselişler yoksulluk oranlarında ters yönlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ters yönlü ilişki, 65 ve üstü yaştaki bireyler ile işsiz bireylerdeki yoksulluk oranlarında daha güçlü olduğu ve Almanya, Slovenya, Danimarka, İngiltere ve İtalya’nın görece olarak daha fazla sosyal koruma harcaması yapmış olmalarına rağmen 65 ve üstü yaştaki bireyler ile işsiz bireylerdeki yoksulluk oranlarını düşürmede başarısız oldukları görülmektedir.

Koç ve Coşkun (2019), Türkiye’de yoksulluğun azaltılması kapsamında gerçekleştirilmiş olan sosyal harcamaların yoksulluk düzeyini nasıl etkilediğini araştırmak amaçlanmıştır. Türkiye’de gerçekleştirilmiş olan sosyal harcamaların etkisini değerlendirebilmek için, seçilmiş sosyal harcama kalemleri ile gini katsayı verileri karşılaştırılarak dezavantajlı gruplara olan etkisi değerlendirilmiştir. Sosyal harcamaların doğru yerlerde kullanımı, dezavantajlı grup olgusunu bütünüyle ortadan kaldırmada hafifletici bir etki sağlayabilmektedir. Özellikle eğitim alanında yapılacak olan yatırımlarla, uzun sürede diğer stratejiler ile birlikte kullanıldığında, dezavantajlı bireylerin azalması yönünde bir etki doğurabilmektedir. Bu nedenle kamu

harcamalarının ve bu harcamalar içerisinde bulunan sosyal harcamalarının niceliği ve niteliği Türkiye’de dezavantajlı kişi sayısını azaltmada mühim değişkenlerdir. Devletin sosyal refah devlet olma özelliğinin etkin bir biçimde hissedilmesine duyulan ihtiyaç ise dezavantajlı kişi sayısı göz önünde bulundurulduğunda daha çok anlam ifade etmektedir.

Günaydın ve Yıldız (2015), dünyada ve Türkiye’de yoksulluğun önlenmesi kapsamında uygulanan kamu sosyal harcamalar irdelenmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de uygulamadakilerin performanslarını, işleyişlerini ve etkililiklerini belirleyebilmek amacıyla öznal olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizlere göre, kamusal sosyal içerikli harcamaların Türkiye’de yoksulluğun önlenmesinde etkili bir performansa sahip olmasına rağmen bu harcamaların henüz yeterli ve verimli bir şekilde kullanılmalarının mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Altay (2005), yoksulluk olgusunu kamu harcamaları çerçevesinde ele alarak, devletin yoksullukla mücadele konusunda uyguladığı programlara değinmiştir. Türkiye’deki yoksulluğu ekonomik ve sosyal yoksunluklar kapsamında ele alarak genel bir sosyoekonomik durumun analizini yapmıştır. Türkiye’de yoksulluğun çerçevesini çizmiş ve yolsuzluğun yoksulluğun artmasına neden olduğunu belirlemiştir. Kamu harcamaları açısından yoksullukla mücadelede yeterli ölçüde sosyal harcama yapılmadığını saptamıştır. Büyümenin, istihdamı artıran ve beşeri nitelikleri geliştirici bir sosyal harcamanın gerekliliğine değinmiştir. Bu çalışmasında, sosyoekonomik bir gelişmenin yaşanabilmesi için devletin yapması gereken sosyal harcamaların etkinliği üzerinde durulmuştur.

Akçacı ve Karapınar Kocağ (2010), Türkiye’deki yoksulluk sorunu ile sosyal harcamalar arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, sosyal harcamaların yoksullukla mücadelede yeterince etkili olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca sosyal harcamaların beraberinde yeni kamusal politikalar getirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Arpacıoğlu Özdemir (2019), yoksullukla mücadele kapsamında önemli bir etkiye sahip olan sosyal yardım harcamalarının yoksulluk üzerindeki etkisinin ne yönde gerçekleştiğini saptamak amacıyla yapılmıştır. 1987-2014 döneminde uygulanan sosyal yardımların yoksulluk üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkilerinin neler olduğunu saptayabilmek için ARDL sınır testi yaklaşımından yararlanılmış sonrasında seriler arasındaki nedensellik ilişkileri Granger Nedensellik Testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, sosyal yardım harcamaları ile yoksulluk oranı arasındaki ilişki

negatif, ayrıca sosyal yardım harcamalarının hane halkı tüketim harcamalarını arttırarak yoksulluğu azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Arpa ve Kolçak (2017), 2000 yılı sonrasında Türkiye ve OECD ülkelerindeki sosyal güvenlik harcamalarının düzeyi araştırılmıştır. OECD ülkelerinde ve Türkiye’de işsizlik oranlarındaki artış, yaşlı nüfusun sayısındaki artış ve bireylerin kamu tarafından gerçekleştirilen hizmetlere yönelik isteklerinin artışı sosyal güvenlik harcamalarında artışlara yol açmaktadır. Otto, A. (2018), sosyal harcama, sosyal haklar ve sosyal yardım makbuzu arasındaki ilişki incelenmiştir. 2003-2011 dönemi için 16 Avrupa ülkesini kapsayan işsizlik nakit yardımlarına ilişkin verileri kullanarak bu üç göstergenin bir zaman serisi kesit analizi gerçekleştirilmiştir. Daha yüksek sosyal harcama seviyeleri, daha cömert sosyal haklar ve daha yüksek fayda girişi ile olumlu bir şekilde ilişkilidir. Çalışma, göstergeler içinde ve bunlar arasında fayda erişimi ve fayda düzeyleri arasında belirsiz bir ilişkiye işaret etmektedir.

Sosyal devlet toplumda barışın sağlanması, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ekonomiye müdahalelerde bulunmaktadır. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde tam istihdamın sağlanması ve işsizlik oranının en düşük seviyeye getirilmesi hedeflenmiştir. İşsizliğin yoğun şekilde görüldüğü ülkelerde kamu otoritelerince yerine getirilen sosyal harcamalar işsizliğin azaltılmasında rol oynayabilmektedir (Kanca ve Bayrak, 2015:58-59). Göç etme nedenlerinden biri olan işsizlik ile sosyal harcamalar arasındaki ilişkinin araştırıldığı pek çok çalışmada, işsizliğin sosyal harcamaları artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Güney ve Balkaya (2018), Türkiye’de 2006Q:1-2017Q:3 döneminin inceledikleri çalışmalarında, kamu harcamaları ve ticari açıklığın işsizlik ve genç işsizlik üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada söz konusu değişkenler ile işsizlik ve genç işsizlik arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler ARDL sınır testi yaklaşımı ve hata düzeltme modeli (ECM) yaklaşımı ile tahmin edilmiştir. Uzun dönemde cari ve transfer harcamaları ile işsizlik arasındaki ilişki pozitif, ticari açıklık ile işsizlik arasında ise negatif bir ilişkinin olduğu, yatırım ve transfer harcamaları ile genç işsizlik arasında pozitif, ticari açıklık ile genç işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Türkiye’de kamu harcamaları içerisinde işsizliği en fazla etkileyen harcama kaleminin cari harcamalar olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemde cari harcamalarda meydana gelen %1’lik bir artışın işsizliği % 0.7 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Transfer harcamalarındaki %1’lik artışın ise uzun dönemde işsizlik oranını

%0.1 artırdığı sonucuna ulaşmışlardır (Dökmen ve Tosuner, 2019). Kanca ve Bayrak (2015), Türkiye’de 1980-2013 dönemine ait kamu harcama kalemleri ve işsizlik seviyesine ait yıllık zaman serisi verileri kullanılarak kamu harcamaları kalemleri ile işsizlik seviyesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Transfer harcamaları ile işsizlik seviyesi arasında çift yönlü bir nedensellik, cari ve yatırım harcamaları ile işsizlik seviyesi arasında ise ters yönlü bir ilişki olduğu yönünde bulgulara ulaşmışlardır.

Günümüzde eğitim beşeri sermayenin gelişimi ve iktisadi kalkınmanın sağlanmasında önemli bir yapıtaşını oluşturur. Bir ülkenin kalkınmışlık seviyesine ulaşmasında gerekli beşeri sermayenin eğitim düzeylerindeki artışlar ülkelerin ekonomik performansını olumlu etkilemektedir. Eğitim seviyesinin artırılması, ülkelerin yoksulluk ve işsizlikle mücadelesinde etkin bir politika aracıdır (Çalışkan, Karabacak ve Meçik, 2013: 30). Eğitim hem bireyin hemde toplumsal gelişimin sağlanmasındaki önemi eğitim fırsatlarından en iyi şekilde faydalanabilmesi ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla devletler sağlıklı ve iyi eğitim almış bireylerin gelişimini sağlamak için eğitim harcamalarına ağırlık vermektedir. Özker ve Esener (2009), 2000 yılı sonrasında OECD ülkeleri ve Türkiye’de eğitim harcamalarının karşılaştırması yapılmıştır. İlgili dönemde Türkiye’de kişi başına düşen eğitim harcamalarında bir azalış izlenirken OECD ülkelerine göre alt sıralarda yer aldığı belirlenmiştir.

Arabacı (2011), Türkiye ve OECD ülkelerinde eğitim harcamalarının kıyaslandığında Türkiye’nin eğitim harcamalarının GSYH’ya oranının gerilerde yer aldığı ifade edilmiştir. Eğitime ayrılan kaynak bakımından Türkiye diğer OECD ülkeleri içerisinde son sırada yer aldığı ve bunun sonucu olarak eğitimde eşitsizliğe neden olduğu ifade edilmiştir. Okullaşma oranına bakıldığında, Türkiye’nin ilköğretim seviyesinde azalış gösterdiği aksine ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde artış halinde olduğu ifade edilmiştir. Ömür ve Giray (2016), Türkiye ve OECD ülkelerindeki eğitim harcamalarının karşılaştırılması yapılmıştır. Nitekim eğitim harcamalarının Türkiye’nin diğer OECD ülkelerine göre oldukça geride kaldığı belirlenmiştir.

Kolçak ve Kalabak (2017), OECD ülkelerinde sosyal harcamaların büyüme ile olan ilişkisi Panel Veri Analizi ile araştırılmak amaçlanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, sosyal harcamaların alt bileşenlerini oluşturan eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarının iktisadi büyüme üzerinde farklı etkilere sahip olduğu belirlenmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre, eğitim ve sağlık harcamalarının büyüme üzerinde büyük bir etkisinin olduğu, buna karşılık sosyal koruma harcamaları ile büyüme arasında ters yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Türkiye OECD ülkelerinden çıkarıldığında eğitim harcamalarının büyüme üzerindeki etkisinin büyük oranda azaldığı ve istatistiki anlamlılığını yitirdiği, ayrıca sağlık harcamalarının büyüme üzerindeki olumlu etkisi kısmi bir azalış sergilemiştir. Sosyal koruma harcamalarının büyümeyle ters yönlü ilişkisinde de yine bir miktar kayıp söz konusu olduğu ortaya konmuştur. Arısoy vd. (2010), Türkiye ekonomisinde 1960–2005 döneminde sosyal harcama seviyesinin ve bu harcamaların bileşenlerinin iktisadi büyüme ile olan ilişkilerini test etmek amaçlanmıştır. Analiz sonuçları hem sosyal harcamaların hem de bu harcamaların alt bileşenleri olan eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki olumlu etkisini ortaya konmakta ve içsel büyüme kuramlarının eğitim ve sağlık harcamalarına yönelik öngörülerini desteklemektedir.

Çetin (2020), sosyal harcamaların gelişmekte olan ülkelerin büyüme performansları üzerindeki nasıl etkiye sahip olduğunun analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, 27 gelişmekte olan ülke için 2008-2017 yılları kapsamında sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi dinamik bir model yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelerde uygulanan sosyal harcamalar ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öztürk (2020), Türkiye için uygulanan sosyal harcama türleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, eşbütünleşme ve nedensellik testleriyle incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre; uzun dönemde GSYH ile toplam sosyal harcamalar, yaşlılar, kazazede-maluller, engelliler ve sağlık kapsamındaki harcamalar -yapısal kırılmalarla- birlikte ilişkili olduğu bulunmuştur. Nedensellik testleri sonuçlarına göre ‘diğer sosyal politika alanları’ kapsamı dışındaki sosyal harcamalar dışındaki sosyal harcama türlerinin ekonomik büyümeye neden olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; sosyal harcamaların ekonominin işleyişi açısından yararlı olduğunu ortaya koyan Keynesgil yaklaşımın Türkiye için genel olarak geçerli olduğu ve neoliberal yaklaşımın sadece ‘diğer sosyal politika alanları’ kapsamında yapılan harcamalar için geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ersin ve Baş (2019), Yunanistan, İspanya, Portekiz, İtalya ve Türkiye’de 1980-2016 döneminde sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki irdelenmiştir. Sosyal harcamaların büyümeyi

negatif etkilediği ve ekonomik büyümenin sosyal harcamaların sebebi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Başar vd. (2016), Türkiye'nin 1998:1-2016:1 dönemleri itibariyle sağlık harcamaları ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkileri incelenmiştir. Uzun dönemde sağlık harcamalarında meydana gelen artışlar ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilerken, eğitim harcamalarında ise olumlu bir etki yaratmadığı ifade edilmiştir. Lee, Chang (2006), GSYİH ile sosyal güvenlik harcamaları arasındaki uzun vadeli işbirliği hareketi ve nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Panel veri birim kök testleri ve panel eşbütünleşme testleri, ayrıca tamamen değiştirilmiş OLS gibi heterojen paneller için uygun tahmin teknikleri kullanılmıştır. Veriler 1972'den 2000'e kadar 12 Asya ülkesini kapsamaktadır. Eşbütünleşme testi sonuçları, heterojen ülke etkilerine izin verdikten sonra GSYİH, sermaye stoku ve sosyal güvenlik harcamaları arasında uzun vadeli bir denge eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Panel tabanlı hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi ile ilgili olarak, sosyal güvenlik harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli, iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Uçan ve Yeşilyurt (2016), Türkiye'de eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 2006:Q1- 2015:Q4 dönemleri itibariyle incelenmiştir. Türkiye'de eğitimdeki gelişmelerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği ayrıca uzun dönemde büyüme ve eğitim harcamaları arasındaki ilişki çift taraflı nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Karış (2019), Türkiye özelinde eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 2003:Q1-2018:Q2 dönemi itibariyle Engle-Granger eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modeline dayalı nedensellik analizi ile incelenmiştir. Ekonomik büyümenin kısa ve uzun dönemde eğitim harcamalarının nedeni olmadığı ayrıca eğitim harcamalarının uzun dönemde ekonomik büyümenin nedeni olduğu saptanmıştır.

Sağlık harcamaları beşeri sermayenin gelişiminin yanında toplumdaki bireylerin yaşam süresi ve kalitesi üzerinde doğrudan etkilidir. Sosyoekonomik anlamda kalkınmış ve refah içerisinde yaşayan toplumların oluşumu sağlık hizmetlerinin yeterli oranda sunulmasına bağlıdır (Giray ve Çimen, 2018:164). Farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeler ekonomik kalkınmanın sağlanmasında sağlık ve eğitim hizmetlerine ağırlık vermektedir. Sağlık hizmetlerinin artırılması ile beşeri sermayenin işgücüne katılımı artacağından gelir dağılımını olumlu etkileyecektir.

Sosyal devlet anlayışıyla uygulanan sağlık harcamaları ile ilgili yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak gelir dağılımını ve ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği ifade edilmektedir. Akar (2014), Ocak 2004- Mart 2013 döneminde Türkiye'deki sağlık harcamaları, sağlık harcamalarının nispi fiyatı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılmıştır. Çalışmada, değişkenler arasında uzun dönemdeki ilişki GSYH'yı pozitif yönde etkilediğini ifade etmiştir. Değişkenler arasında kısa dönemde ise böyle bir ilişki görülmemiştir.

Giray ve Çimen (2018), Türkiye ve 34 OECD ülkesinin sağlık harcama düzeyleri ile gerçekleştirdikleri panel veri analizine göre; kişi başına düşen milli gelirdeki artışlar ve nüfus kişi başına düşen cari sağlık harcamalarını olumlu etkilerken, kriz dönemlerindeki kişi başına düşen cari sağlık harcamaları olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre kişi başına düşen sağlık harcamalarının aynı paralelde arttığını belirlemişlerdir. Türkiye açısından sağlık harcamalarının yeterli olmadığı dile getirilmiştir.

Şahin ve Temelli (2019), 2000-2015 dönemi için 18 OECD ülkesinde sağlık harcamalarının belirleyicileri arasında kişi başına düşen gelir, doğumda yaşam beklentisi, 65 yaş ve üstü nüfus, kaba doğum oranı önemli olduğu belirtilmiştir. Öztürk ve Küsmez (2019), 1995-2014 dönemi itibarıyla BRICS-T grubu ülkelerinde sağlık harcamalarının belirleyicileri araştırılmıştır. İlgili dönemde sağlık harcamalarının yaşlı nüfus ve kadın ölüm oranlarını olumsuz etkilerken, erkek ölüm oranı ve GSYH'yı olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca granger nedensellik testine göre, değişkenler arasında çift yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Artan vd. (2017), BRICS ülkelerinde 2000-2013 yıllarında kamu sağlık harcamalarının etkinliğini araştırmışlar. Bu dönemde işsizlik, enflasyon oranı ve yolsuzluk oranlarındaki artış ile sağlık harcamaları etkinliği arasında ilişki olumsuz belirlenmiştir. Aynı zamanda sağlık harcamalarının etkinliği ile gayri safi sermaye oluşumu arasındaki ilişki olumlu iken, GSYH büyüme oranı ile ilişki tespit edilememiştir. Güler (2018), mali küreselleşmenin Türkiye ve OECD ülkelerinin kamu sosyal harcamaları üzerinde ne yönde etkiler oluşturduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin kamu sosyal harcamaları 1990-2015 döneminde bütçenin ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırma kalemleri hesaplanarak ve OECD ülkeleriyle 1980-2015 dönemi ile bir karşılaştırması yapılmıştır. Türkiye ve OECD ülkelerinin kamu sosyal harcamalarının, büyük bir oranda yükseliş gösterdiği

gözlenmiştir. Bu sonuçlar, neoklasik iktisat temelli mali küreselleşme sürecinde öngörülen vergi gelirlerinin ve kamu harcamalarının azaltılacağı varsayımının uygulamada geçerli olmadığını göstermiştir. Aynı zamanda, Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesinin iyileştirilmesi ve sosyal harcamaların maliyetlerinin gözden geçirilmesi mali disiplinin sürdürülmesi açısından önem taşıdığı ifade edilmiştir. Dökmen ve Kaplan (2018), OECD ülkelerinde 1999-2015 yılları içerisinde kamu borçlanması ile sosyal harcamalar arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve farklı sosyal harcama kalemlerinin kamu borcuna nasıl bir etkisinin olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, sosyal harcamalarda meydana gelecek bir yükseliş kamu borçlanmasını yükseltmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak sosyal harcamalar ve devlet borçlanması ilişkisi, OECD’nin sosyal harcamalara ilişkin alt bileşenleri açısından beklentiler doğrultusunda olmadığı ifade edilmiştir.

2.3. Göç ve Sosyal Harcamalar

Sosyal devlet anlayışı ile gerçekleştirilen eğitim, sağlık ve sosyal koruma hizmetlerinden kısıtlı yaralanan bireyler işsizlik, yoksulluk başta olmak üzere pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bireyler karşılaştıkları sorunların üstesinden gelmek, kendi ve ailelerine daha iyi bir yaşam kurma ümidi ile göçe yönelmekteler. Göç eden bireylerin yeni yerleşim yerlerinde de aynı problemlerle karşılaşması noktasında göç edilen yerlerdeki kamu hizmetlerinin sunumu önem taşımaktadır. Sosyal problemlerin neden ve sonuçlarının yol açtığı sorunlarla mücadelede sosyal refah devleti ekonomiye müdahalelerde bulunmaktadır. Devletin politika araçlarından biri ise sosyal harcamalardır. Artan göç ile ülkeler özellikle eğitim ve sağlık harcamalarında artışa giderken bu harcama kalemleri gelişmiş ülkelerin bütçelerinde önemli bir paya sahip olmaktadır. Çelikay (2017); Türkiye’de işsizlik, kamu harcamaları ve iç göçler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerini incelediği araştırmasında dinamik panel veri analizi yöntemlerini kullanarak kısa ve uzun dönemde aralarındaki ilişki saptamaya çalışmıştır. İşsizlik ile kamu harcamaları arasında kısa dönemde bir nedensellik ilişkisi bulunduğu ayrıca uzun dönemde kamu harcamalarının işsizliği etkilediğini saptamıştır. Göç ve kamu harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisi olarak kısa dönemde çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu, uzun dönemde ise göçün kamu harcamalarını etkilediğini belirlemiştir.

Böheim ve Mayr (2005), 1990-2001 yıllarında 18 OECD ülkesi için göç ve maliye politikalarına ilişkin panel verilerini üç aşamalı en küçük kareler yöntemi ve eş

zamanlı denklemler sistemi ile göçün kamu harcamaları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Kamu harcamaları ve göç arasında negatif ilişki olduğu, özellikle kamu harcamaları ve özel transferler için harcanan oranın düşük ve yüksek vasıflı göçü artırdığı tespit edilmiştir.

Renema vd. (2020), Hollanda'daki işsizlik ödeneği ve sosyal yardım harcamalarına göçmenlerin verdiği destek ve göçmenlerin kamu harcamalarına erişimi hakkındaki beklenti ve tercihlerinin araştırıldığı çalışmada, Hollanda'da ikamet eden 10 göçmen grubundan oluşan MIFARE anket veri kümesi kullanılmıştır. Göçmenler, kendi ülkelerinden insanlar için iki sosyal yardım programına daha fazla (ya da daha az şartlı) erişimi algıladıklarında işsizlik yardımlarına ve sosyal yardım harcamalarına daha fazla yöneldikleri görülmüştür. Bununla birlikte yoksun duruşa sahip göçmenlerin (yani, refah seviyesine tercih ettiklerinden daha düşük düzeyde erişim algılayan göçmenlerin) refah harcamalarına daha fazla destekte buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Bettin ve Sacchi (2020), göçmenlerin 2003-2015 döneminde İtalyan bölgelerindeki halk sağlığı harcamaları üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, göçmenlerin toplam nüfusa oranındaki yüzde 1'lik bir artış, kişi başına düşen halk sağlığı harcamalarında yaklaşık % 4 oranında azalmaya yol açmakta olduğu, İtalya'da sağlık harcamalarında göçmenlerin etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni olarak; göçmenlerin yerlilerden daha genç olmaları ve çoğunlukla çalışma çağındaki nüfusa ait olmaları ile açıklanmaktadır. Xu (2007), küreselleşme ile artan göç ve sosyal harcamalar arasındaki ilişkinin Avustralya, İsveç ve Amerika Birleşik Devletlerinde sosyal harcamalar boyutunda etkisi incelenmiştir. Bu ülkelerdeki son göç politikaları göçmen akışını kontrol etmeyi amaçlarken, farklı stratejilerin, her ülkenin endüstrilerinin doğasından, insan sermayesine duyulan ihtiyaçtan ve sınır kontrolündeki kolaylıktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca Avustralya ve ABD'de giderek artan sosyal harcamalar için farklı stratejiler benimserken, istenen sonuçlar sosyal harcamalarında azalma ve göçmenlerin kendilerine karşı sorumluluklarındaki değişme olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmada yapılan karşılaştırmalar, farklı refah durumlarının tarih, kültür, siyasi ideoloji, coğrafi ve demografik faktörlerden kaynaklandığını göstermektedir.

Adsera vd. (2017), göç akımlarının oluşmasında devletin üstlendiği rolü cinsiyet ve göç edilen ülkede göçmenlere sağlanan sosyal haklar açısından

incelenmiştir. OECD ülkelerine göç edenler için sosyal harcamaların kurumsal özelliklerinin ölçülerine ilişkin bir dizi sosyal, ekonomik ve politik hak endeksi verileriyle analiz edilmiştir. Model içerisine bir grup itme ve çekme faktörü dahil edilmiştir. Analizde göç alan ve göç veren ülkeler için bir grup sosyoekonomik değişkenler (kişi başına GSYH, işsizlik oranları, nüfus oranı, siyasi haklar ve sivil özgürlükler) yıl, köken ve göç edilen yerin sabit etkileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; göçmenler gerek GSYH gerekse sosyal harcamalar üzerinde etkilere sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca devletlerin izlediği politikaların göçün etkilerini değiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Cristea ve Grabara (2019), 2007-2017 dönemindeki Romanya, Polonya, Slovenya (gelişmekte olan ekonomiler) ile Almanya, İtalya, İspanya (gelişmiş ekonomiler) vergi, bütçe harcamaları ile sosyal yardımlar ve göç arasındaki ilişkiyi analiz etmek ve mali etkilerin nasıl optimize edileceğine ilişkin önerileri sunmak için Eviews ve SPSS aracılığıyla panel verilerinin regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Gelişmekte olan ülkelere gelen nüfusun gelişmiş ülkeler için uzun vadeli güvenli bir iş gücü olduğu sonucuna varırken, göçmenler menşe ülkeleri için net mali ve ekonomik kaybı olduğu belirtilmiştir. Göçmenlerin gelişmekte olan ekonomilerde olumsuz etkiler meydana getirirken ve gelişmiş ülkelerde olumlu etkiler oluşturmada, göçmen akışının vergi gelirleri üzerinde önemli bir etkisi olmadığı ifade edilmiştir.

Terzioğlu vd. (2018), ekonomik büyümenin temel kaynağını oluşturan beşerî sermaye ile göç arasındaki ilişkinin Doğu Avrupa ülkeleri için dinamik panel veri analizi ile irdelenmiştir. Ülkelerdeki artan kalkınma seviyesi bireylerin diğer ülkelere yapılan göçü düşürmekte ve göç veren ülkelerin kalkınmasında, sağlık harcamalarının etkilerini de göç veren ülkelerdeki ortamın koşullarının önemli olduğunu ifade edilmiştir. Harcamalarda ve gelir dağılımındaki yükseliş ekonomik büyümeye katkı sağlamakta ve göçü negatif etkilemektedir. Ekonomik büyümenin de harcamalara ve gelir dağılımını pozitif yönde etkilediği ayrıca sağlık harcamaları, eğitim harcamaları ve ekonomik büyümedeki artış göçü azalttığı tespit edilmiştir. Day (1992), Kanada'da devletin vergi ve harcama politikalarından göçlerin etkilenip etkilenmediği test edilmiştir. Çok amaçlı logit göç modelini kullandığı çalışmada bireylerin faydalarının en yüksek olduğu illerde yaşamayı tercih edip etmeyeceği araştırılmıştır. Göçün, eyalet yönetiminin harcamalarından etkilenmekle beraber etkinin büyüklüğü ve yönü devlet harcamalarının çeşidine göre değişikliğe uğradığı ifade edilmiştir.

Dökmen ve Tosuner (2019), vergi farklılıklarının ve yerel düzeyde sunulan kamusal hizmetlerin göç kararları üzerindeki etkisini araştırılmıştır. Dinamik panel veri analizi ile bölgeler arasındaki nüfus yoğunluğunun etkisini azaltmak amacıyla, kişi başına kamu harcamaları ve vergi gelirleri ile net göç hızı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kamu harcamaları ile iç göç arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmişlerdir. Ayrıca, savunma ile kamu düzeni ve güvenliğine yönelik harcamaların artan bölgelerde iç göç hareketlerinin hızlandığı ve vergi gelirleri ile net göç hızı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif bir ilişkiyi bulmuşlardır. Vergi gelirleri ve net göç hızı arasındaki ilişkide farklı vergilendirme rejimlerinin etkisinin olmadığı ifade edilmiştir.

Tiebout (1956), çalışmasında belirli varsayımlar altında tüketici-seçmen olarak nitelediği bireylerin kamusal mallara ve vergilere yönelik tercihlerini karşılayan idari birimlere göç edeceklerini ifade etmiştir. İdari birimlerin, kamusal mal-vergi paketi üretecekleri tüketici-seçmenin tercihlerine uygun olan idari birimlere göç edeceklerini belirtmiştir. Feld ve Kirchgässner (2001), İsviçre'deki 26 kanton ve 137 büyük kent kapsamında yapılan çalışmada, kişisel gelir vergilerinin ve transfer ödemelerinin yükümlülerin yerleşme kararları üzerindeki etkisi, farklı vergi yükümlülerine ilişkin kesitsel veriler kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, kişisel gelir vergileri ile ilgili vergi rekabetinin vergi yükümlülerinin yerleşim kararları üzerinde oldukça kuvvetli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Matsuyama ve Miyazaki (2017), göç ve sosyal harcamalar arasındaki ilişkiyi OECD panel verilerini kullanarak inceledikleri çalışmalarında yaş yapısı ve eğitim seviyelerine odaklanılmıştır. Düşük eğitilmiş göçmenlerin sosyal harcamaları artırdığı, orta ve yüksek eğitilmiş göçmenlerin yaşlanma ile artan sosyal harcamaları azaltabildiği sonucuna ulaşmışlardır. Akanbi (2017), Seçilmiş Sahra Altı Afrika (SSA) ülkelerinde göçün ekonomik büyüme ve insani gelişme üzerindeki etkisi uluslararası göçmen stoğu ve alınan kişisel havalelerin ödenen kişisel havalelere oranı ile incelenmiştir. Analiz 1990-2013 dönemi boyunca seçilen 19 SSA ülkesinden oluşan bir panelde, iki aşamalı en küçük kareler tahmin teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sosyal harcamalar, yurtiçi yatırım, finansal içerme, gelir eşitsizliği, gelir ve insan yoksulluğu, Sahra-altı Afrika'daki insani gelişmenin veya kişi başına düşen GSYİH'nın önemli belirleyicisidir. Çalışmanın ayırt edici özelliği olarak, göçün bölgedeki insani kalkınma ve ekonomik büyümeyi açıklamada önemli fakat

olumsuz bir rol oynadığı belirtilmiştir. Göç önlemlerindeki artışın bölgenin insani gelişme ve büyüme düzeyini bozduğu tespit edilmiştir.

Giulietti vd. (2013), işsizlik parası harcamalarındaki (UBS) değişikliklerin göçü etkileyip etkilemediğini ve nasıl etkilediği araştırılmıştır. 1993-2008 dönemi boyunca 19 Avrupa ülkesi için veri toplanmıştır. Göç akışları ve UBS arasındaki ilişki ilk olarak OLS tekniği kullanılarak test edilmiştir. AB üyesi olmayan göçmenlerin girişleri için ülke içi refah miktatısı etkisinin orta düzeyde olduğunu öne sürerken, IV yaklaşımı GMM teknikleri uygulandığında etkinin önemli ölçüde daha küçük ve istatistiksel olarak önemsiz olduğunu ortaya koymuştur. Göçmenlerin menşe ülkelerine ilişkin bilgi mevcut olmadığından, belirli bölgelerden gelen göçmenler için işsizlik yardımlarının göçmenlik için güçlü bir teşvik oluşturduğu ifade edilmiştir.

Prada ve Roman (2014), 2000 ile 2010 arasında 11 yıllık bir süre için 26 AB ülkesinin ekonomik kalkınma düzeyi, kişi başına GSYİH, toplam işsizlik oranı verileri ile Avrupa Birliği'ndeki göç ve sosyal koruma harcamaları arasındaki ilişki çoklu regresyon modeli ile analiz edilmiştir. Sosyal koruma sistemlerinin ekonomide, yoksulluğa karşı bir sigorta poliçesi olarak görülebileceği için önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Sosyal koruma harcamalarının göç üzerindeki olumsuz etkilerinin önemli olduğunu ve Avrupa ülkelerinde, sosyal koruma harcamalarına ayrılan GSYİH paylarının daha yüksek olduğu ülkeler daha yüksek göç oranları sergilememektedir. Sosyal korumanın göç akışları üzerindeki etkileri hâlâ tam olarak anlaşılammıştır. Bununla birlikte, toplu verilerle, refah cömertliğini göç kararlarında önemli bir unsur olarak görme olasılığı daha yüksek olan nüfusun alt gruplarına (büyük aileler, bekar ebeveynler, kadınlar vb.) odaklanmanın imkansız olduğu ifade edilmiştir.

Soroka vd. (2016), 1970-2007 yılları arasında verilere dayanarak üç başlıkta inceleme yapılmıştır. İlki, göçlerdeki artışların sosyal refah devleti politikaları üzerindeki etkisi, ikincisi artan göçlerin demografik ve işgücündeki değişikliklerin sosyal harcamalar üzerine etkisi, üçüncüsü uygulanan sosyal refah harcamalarının alt bileşenlerine göre göçün etkileri irdelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, artan göçler sosyal refah harcamaları üzerinde ufak artışlarla ilişkili bulunmuştur. Belirlenen yıllar arasında sosyal harcamaların azalmadığı, göç ve sosyal harcama arasında güçlü, doğrusal ve uzun vadeli ilişki olumsuzdur. Ayrıca göçün etkisi en çok işgücü piyasası politikası, özellikle işsizlik harcamaları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fenwick (2017), GSYİH yüzdesi, nüfus ve sosyal harcamalar verileri kullanılarak göçün sosyal harcamalar üzerindeki etkisi incelenmiştir. 1990 yılları arasında ve 2015 (OECD) verileri, OECD'nin Sosyal Harcama (SOCX) Veritabanından (2017b) yapılan harcamaları kapsayan, 26 Avrupa ülkesi ve / veya Schengen bölgesi içinde yer ülkelerini incelemiştir. Göçün sosyal refah harcamaları üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Daha yüksek göçün daha yüksek sosyal harcamalara yol açtığını belirlemiştir.

Jaime-Castillo vd. (2016), çok seviyeli modelleri ve Avrupa Sosyal Anketinden elde edilen verileri kullanarak göçün sosyal harcamalar üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Sosyoekonomik durumun göçe yönelik tutumlar üzerindeki etkisinin olumlu olmasına rağmen, ülkeler arasında büyük farklılıklar olduğu ayrıca, sosyal harcamalar arttıkça, yüksek ve düşük sosyoekonomik durumlar arasındaki tutum farkı arttığı ve kısa vadede sosyal harcamaların artması, göçün refah hizmetleri üzerindeki etkisiyle ilgili endişeleri artırdığından göçmen karşıtı duyguları artırdığı ifade edilmiştir. Eger (2009), İsveç'in 1986-2002 yılları arasındaki göç ve sosyal harcamalar arasındaki ilişki de İsveç'te artan göçlerin sosyal harcama desteğini olumsuz etkilediği bulunmuştur.

Lubbers vd. (2018), Danimarka, Almanya ve Hollanda'ya göç eden 10 göçmen grubu üzerinde sosyal harcamaların etkisi araştırılmıştır. MIFARE anket verileri ile analiz yapılmıştır. Göçmenler arasında refah devleti desteğinde büyük farklılıklar göstermiştir. Sosyal harcamalar ile göç arasında ters yönlü ilişki tespit edilmiştir. Bustillo ve Anton (2009), İspanya'da sosyal harcamalar ve göç arasındaki ilişki incelenmiştir. Avrupa Birliği Sosyal Göstergeler ve Yaşam 2005 yılı için Koşullar (EU-SILC) araştırması ve Ulusal Sağlık Araştırması (NHS) EU-SILC 2005 verilerinden yararlanılmıştır. En düşük sosyal harcama seviyelerinden birine sahip olan İspanya, göçmenler tarafından alınan sağlık harcamaları olmadığını ayrıca göçmenlerin hane halkları, yerli halktan daha az sosyal harcamalardan yararlandığı ortaya konulmuştur.

3. BÖLÜM

METODOLOJİ VE AMPİRİK ANALİZ

Tezin bu bölümünde Türkiye’de sosyal harcamalar ile göç arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ampirik analize yer verilmektedir. Bu kapsamda öncelikle yapılan ampirik sınavın metodolojik arka planı ele alınmaktadır. Sonrasında ise, araştırma sürecinde derlenen veri seti ile gerçekleştirilen analiz ve elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

3.1. Metodoloji

Çalışmanın analiz kısmında Türkiye’de 2010-2019 yıllarında sosyal harcamalar ve göç verileri dikkate alınarak, iki olgu arasındaki etkileşim irdelenmektedir. Bu kapsamda uygulama başlığında iki aşamalı bir analiz süreci gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada yoğun şekilde göç alan ya da veren bölgelerde sosyal harcama düzeyleri ve gelir koşulları açısından farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem T testi ile sınanmıştır. Bu kapsamda, ikinci düzey istatistiksel bölge birimleri sınıflandırması esas alınarak 26 bölgenin ilgili döneme ilişkin verileri toplanmış, “bölgesel göç yoğunluğu indeksi” geliştirilmiştir. Sonrasında geliştirilen indeks değerine göre en uç değeri alan birimler arasında gelir koşulları ve sosyal harcama düzeyinin farklılık gösterip göstermediği sınanmıştır.

Genel olarak bağımsız örneklem t-testi, iki bağımsız örneklem arasında ortalamalar itibarıyla istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bir hipotez testidir. Buradaki temel amaç; iki bağımsız örneklemin ortalamalarının mukayese edilmesi ve arada oluşan farkın rastlantısal mı yoksa istatistiksel açıdan anlamlı mı olduğunun belirlenmesidir. Bağımsız örneklem t-testinde boş hipotez “ H_0 : iki grubun ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur” şeklinde iken, alternatif hipotez ise “ H_1 : iki grubun ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır” şeklindedir. Test ile elde edilen sonuçlarda anlamlılık düzeyi % 5’ten küçük ise boş hipotez reddedilmektedir. Bağımsız örneklem t-testinde öncelikle bağımlı değişkenin sürekli bir değişken olduğu, buna karşılık bağımsız değişken kategorik değerler aldığı varsayılır. Ayrıca bağımlı değişken her iki grupta da normal dağılım gösterirken, iki gruptaki varyans değerleri birbirine eşit ve homojen karakteristiktir. Bunun yanında bağımlı değişkende her iki grup için de aykırı veya anormal değerler almamaktadır (Arslan, 9 Kasım 2020).

Bağımsız örneklem t-testi ile göç alan ve göç veren yerleşim yerlerinin gelir düzeyi, kamu harcamaları ve sosyal harcamalar itibariyle farklılık içerip içermedikleri belirlendikten sonra, ikinci aşamada sosyal harcamalar ile göç arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti panel veri analizi yöntemleriyle incelenmiştir. Panel veri analizi, bireyler, hane halkları, bölgeler ya da ülkeler gibi yatay kesit birimlerinin belirli bir zaman diliminde tekrarlı gözlemlerinden oluşan veri setidir (Çelikay, 2014: 67). Bu yöntem birimlerdeki değişiklikleri belirlemede ve belirli zaman aralığında incelenen değişkenlerin gözlemlenmesinde faydalı bilgiler sunar. Zaman serisi ve yatay kesit verilerinin birlikte incelenebilmesi bir yandan daha fazla veri ile çalışma imkânı sağlarken diğer yandan da serbestlik derecesini arttırmaktadır. Dolayısıyla daha güvenilir ve etkin parametre tahminleri elde edilmektedir. Yatay kesit ve zaman serisi verileri ile incelenemeyecek iktisadi problemlerin gözlemlenmesine imkân tanımaktadır. Panel veri analizlerinde zaman serileri ve yatay kesit birimlerindeki değişiklikleri dikkate aldığından birimler heterojen özellik gösterir (Yerdelen Tatoğlu, 2012 a: 9-10). Panel veriler belirli dönemler ve belirli durumlar arasındaki dinamik farklılıkların belirlenmesi imkânını sağlamaktadır. Mikrodinamik ve makrodinamik etkileri incelenmesinde panel veri analizi ile bağımsız değişkenlerdeki birimler arasında meydana gelen değişiklikler belirlenebilmektedir (Nargeleçekenler, 2009: 14-16).

Panel veri regresyon modellerinde (Sabit Etkiler “SE”, Rassal Etkiler “RE”) temel varsayım, birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığına ilişkindir (Nargeleçekenler, 2009: 52). Yatay kesit bağımsızlığı varsayımı, paneli oluşturan birimlerden birinde meydana gelen bir şoktan tüm birimlerin etkilenme derecelerinin farklı olmadığı ve ülkelerin herhangi birinde ortaya çıkan bir makroekonomik şoktan paneli oluşturan diğer ülkelerin etkilenmediği çıkarımına dayanmaktadır (Mercan, 2014: 235). SE ve RE tahmincilerinin tutarlı olabilmesi için yatay kesit bağımlılığının sınanması önem arz etmektedir (Nargeleçekenler, 2009: 53). Literatürde yatay kesit bağımlılığının tespiti için kullanılan iki yöntem öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen Lagrange Multiplier (LM) testidir. LM testi zaman boyutu (T) yatay kesit boyutu (N)’den büyükse ($T > N$) kullanılabilir. İkincisi ise Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testi hem zaman boyutu (T) hem de yatay kesit boyutu (N) büyük olduğu durumlarda kullanılır ($T > N$, $N > T$) (Mercan, 2014: 235; Nargeleçekenler, 2009: 53).

Bir zaman serisini oluşturan sürecin durağan olup olmadığının araştırılması istatistiksel analizin yapılması açısından önem taşır. Durağan olmayan seriler ile gerçekleştirilen analizler sahte regresyon olarak ifade edilen yanıltıcı sonuçlara neden olacaktır. Dolayısıyla serilerin durağan olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012 b: 199). Durağanlığın sınanmasının temel yolu ise birim kök analizleridir. Bir zaman serisinin birim kök içermesi, o serinin durağan olmadığı anlamına gelmektedir. Panel veri analizinde yatay kesitlerin birbirlerinden bağımsız olup olmamalarına göre birim kök testleri birinci nesil ve ikinci nesil panel birim kök testleri olmak üzere ikiye ayrılır. Birinci nesil testler, paneli oluşturan yatay kesitlerin bağımsız olduğu (birimler arasında korelasyon olmadığı) varsayımına dayanırken, ikinci nesil testlerin ise temel özelliği birimlere ait seriler arasında korelasyon olduğunu varsaymasıdır. Başlıca ikinci nesil birim kök testleri Bai ve Ng (2004), Taylor ve Sarno (MADF, 1998), Breuer, Mcknown ve Wallace (SURADF, 2002), Philips ve Sul (2003), Moon ve Perron (2004), Pesaran (CADF, 2006, 2007) ve Carrion-i Silvestre vd. (PANKPSS, 2005)'dir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 199; Koçbulut ve Altıntaş, 2016: 154). Örneğin, CADF birim kök testi, Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ADF tahmincisinin genişletilmiş şeklidir (Koçbulut ve Altıntaş, 2016: 154). Testte CADF istatistiğinin aritmetik ortalaması alınarak CIPS (Cross Sectionally Augmented IPS) test istatistiği hesaplanmaktadır. CADF, birim düzeyinde durağanlığın hesaplanmasında, CIPS ise panelin durağanlığını araştırmada kullanılır. Böylece panelin geneline ilişkin neticeye ulaşılmaktadır. CADF testi, yatay kesit (N) ve zaman (T) boyutunun küçük olduğu durumlarda da tutarlı sonuçlar vermektedir. Ayrıca bu test hem $T > N$ hemde $N > T$ olduğu durumlarda kullanılabilir (Gençoğlu, Kuşkaya ve Büyüknalbant, 2020: 7; Koçbulut ve Altıntaş, 2016: 154). CADF testi ile panelde bulunan serilerin yatay kesitlerinde birim kök sınaması gerçekleştirilebilmektedir. Böylece serilerin durağanlığının sınanması ve yatay kesitlerin her biri için tek tek tahmin yapılabilmektedir (Şaşmaz ve Yayla, 2018: 90).

Aynı düzeyde durağan hale gelen serilerin uzun dönemde aralarında ilişki olup olmadığı eşbütünleşme analizi ile belirlenmektedir. Bu bakımdan genel olarak eşbütünleşme analizi, seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunup bulunmadığını araştırmaktadır. Panel birim kök test sonucunda serilerde birim kök varsa; serilerin uzun dönemde aynı doğrultuda hareket edebilmekte ve seriler arasındaki fark durağan olabilmektedir (Çelikay, 2014: 77; Koçak ve Uzay, 2018: 92).

Pedroni (1999, 2004) tarafından geliştirilen panel eşbütünleşme testleri, veri setinde bulunan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesinde tercih edilen bir tekniktir (Koçak ve Uzay, 2018: 92). Pedroni eşbütünleşme testinde “Ele alınan değişkenler arasında eşbütünleşme yoktur” şeklinde olan boş hipotezi test etmek amacıyla yedi adet test belirlemiştir. İki kategoriye ayrılan testlerden dört tanesi grup içi (panel-v, panel- ρ , parametrik olmayan panel-t ve parametrik panel-t) istatistiklerden, diğer üç tanesi ise gruplar arası (grup- ρ istatistiği, parametrik olmayan grup-t istatistiği ve parametrik grup-t) istatistiklerden oluşmaktadır (Nargeleçekenler, 2009: 143; Yerdelen Tatoğlu, 2012 b: 235; Çelikay, 2014: 77-78; Koçak ve Uzay, 2018: 92). Kao eşbütünleşme testi ise DF (Dickey Fuller) ve ADF (Genelleştirilmiş Dickey Fuller) temelli testler ile birinci düzeyde durağan durumda olan seriler arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Kao eşbütünleşme testinde boş hipotezi “eşbütünleşme yoktur” şeklindedir. Bu hipotezi test etmek için DF ve ADF birim kök testleri uygulanmaktadır.

Granger nedensellik testi, değişkenler arası ilişkinin nedenselliğinin yönünün istatistiksel açıdan belirlenmesinde kullanılır. İki değişken arasında zaman serilerinde gecikmeli değerlerinin anlamlılıklarının irdelenmesi varsayımına dayanmaktadır (Erdinç, 2008: 220). Granger nedensellik testi yalınlığı ve testte elde edilen veriler sayesinde çıkarsamaların yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Granger nedensellik testinin yapılabilmesi için zaman serilerinin durağan olması gereklidir. Granger nedensellik testi ile ortaya konan sonuçların geçerli olabilmesi, zaman serileri arasında eşbütünleşik ilişkinin yokluğunda geçerlidir (Gül ve Ekinici, 2006: 98).

Uzun dönemde değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkinin var olduğu tespit edildikten sonra değişkenler arasındaki dengesizliklerin tayini amacıyla yapılan testler hata düzeltme modelleridir (Aktaş, 2009: 40-41; Karacan, 2018: 245). Hata düzeltme modeli, zaman seri analizlerinde eşbütünleşik değişkenler arasında kısa ve uzun dönem ilişkinin nedenselliğinin belirlenmesini sağlar. Bu model, analizde kullanılan değişkenlerin uzun dönem dengesi ve kısa dönem bileşenlerinin belirlenmesi ve ayırt edilmesinde kullanılır (Aktaş, 2009: 40-41). Hata düzeltme modeli değişkenler arasında oluşabilecek istikrarsız durumları ortaya çıkarır ve dengesiz durumun düzeltilmesini sağlar (Şahbaz, 2009: 140; Karacan, 2018: 245).

Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi uzun dönem verilerini sabitlemekte, kısa dönem parametreleri ve hata varyansının birimlere göre irdelenmesini

sağlamaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2012 b: 243-244) Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi ile Ortalama Grup Tahmincisi birimlere göre tahmin yapılmasına imkan tanımaktadır. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi ile Ortalama Grup Tahmincisi arasında seçim yapabilmek için ise Hausman Testi kullanılabilir (Yerdelen Tatoğlu, 2012 b: 255). Ortalama grup tahmincisi her birim için tek tek tahminlerin ortalamasını almaya olanak sağlar. Pesaran ve Smith (1995), MG tahmincisinin parametrelerin ortalamalarından oluşan tahminlerin tutarlı sonuçlar vermektedir. Pirotte (1999), ortalama grup tahmincisinin geniş boyuttaki örneklerde tutarlı uzun dönemli tahminler elde edilir. MG, parametrelerin gruplar arasında serbestçe değişiklik göstermesine olanak sağlarken gruplar arasında potansiyel homojenliği dikkate almaz (Kartal ve Karaçor, 2016: 150; Özcan ve Özer, 2017: 22).

3.2. Ampirik Analiz ve Bulgular

3.2.1. Veri Seti ve Analiz Kurgusu

Araştırmada çeşitli kamu kurumlarının (TÜİK, Kalkınma Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı) hazırladığı yıllık veriler kullanılmıştır. Veri seti birimler itibariyle TÜİK tarafından referans olarak belirlenen ikinci düzeydeki İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (İBBS) (26 bölge) göre düzenlenmiştir. Veri setinin zaman boyutu ise 2010 ile 2019 arasındaki 10 yıllık dönemden oluşmaktadır.

Çalışmanın analiz kısmında i) her bir istatistiki bölge biriminin kendi içerisinde homojen karakteristiğe sahip alt birimlerden oluştuğu ii) sosyal harcamaların eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının toplamından oluştuğu iii) sosyal harcamaların sadece merkezi hükümet tarafından gerçekleştirildiği iv) ele alınan dönemde istatistiki bölge birimleri itibariyle dış göç gerçekleştirilmediği varsayılmıştır. Analiz sürecinde yararlanılan veri seti ve değişkenlere ilişkin özet bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Veriler

Değişken	Kodu	Açıklama
Göç Alan Yerleşim Yerleri Grubu	Grup A	Göç Yoğunluğu (Verilen Göç/Alınan Göç) < 1 olup 260 kesitten en düşük değere sahip 60 birim (En düşük: 0,45; En Yüksek: 0,83; Ortalama: 0,75; Standart Sapma: 0,06)
Göç Veren Yerleşim Yerleri Grubu	Grup B	Göç Yoğunluğu (Verilen Göç/Alınan Göç) > 1 olup 260 kesitten en yüksek değere sahip 60 birim (En düşük: 1,25; En Yüksek: 2,21; Ortalama: 1,46; Standart Sapma: 0,21)
Kişi başına düşen gelir	KBgelir	Ele alınan birime göre kişi başına düşen gelir
Kişi başına düşen vergi	KBvergi	Ele alınan birime göre kişi başına tahsil edilen vergi hasılatı
Kişi başına düşen sosyal harcama	KBshar	Ele alınan birime göre kişi başına sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik hizmetleri, sosyal yardımlar ve eğitim hizmetleri toplamı
Sosyal harcamalar/Vergi Hasılatı	SHar/Vergi	Sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik hizmetleri, sosyal yardımlar ve eğitim hizmetleri/vergi hasılatı
Sosyal Harcamalar/Kamu Harcamaları	SHar/KHar	Sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik hizmetleri, sosyal yardımlar ve eğitim hizmetleri/kamu harcamaları
Sosyal Harcamalar/Bölgesel Gelir	SHar/Gelir	Sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik hizmetleri, sosyal yardımlar ve eğitim hizmetleri/bölgesel gelir
Kişi başına düşen dar tanımlı sosyal harcama	KBDSHar	Sağlık hizmetleri ile sosyal güvenlik hizmetleri, sosyal yardımlar toplamının kişi başına düşen değeri
Kişi başına düşen geniş tanımlı sosyal harcama	KBGSHar	Sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik hizmetleri, sosyal yardımlar ve eğitim hizmetleri ile İskan ve toplum Hizmetleri toplamının kişi başına düşen değeri
Verilen göç	lvg	Bölgeler göre verilen göçlerin logaritmik değeridir
Alınan göç	lag	Bölgeler göre alınan göçlerin logaritmik değeridir

Analiz sürecinde iki aşamalı bir yöntem izlenmiştir. İlk aşamada bölgelere göre verilen göç ve alınan göç istatistiklerinden yararlanılarak belirlenen göç yoğunluğu indeksi " (Verilen Göç) / (Alınan Göç) " oranından yararlanılarak bölgelere göre göç etkinliğinin yönü ve şiddeti belirlenmiştir. Sonrasında bu indeks referans alınarak en yüksek ve en düşük değere sahip 60'ar birimden oluşan iki grup oluşturulmuş, sonrasında ise bu gruplar arasında gelir koşulları ve sosyal harcama düzeyleri itibariyle farklılığın olup olmadığı bağımsız örneklem t testi ile sınanmıştır. İkinci aşamada ise 26 istatistikî bölge biriminin 2010-2019 yılları arasındaki sosyal harcamalar ve göç istatistiklerine ilişkin panel veri seti oluşturulmuştur. Dinamik panel veri analizi yöntemleri ile sosyal harcamalar ile göç arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan veri seti ile sırasıyla;

- Yatay kesit bağımlılığı,

- Birim kök sınaması,
- Eşbütünlük analizi,
- Nedensellik analizi,
- Hata düzeltme modelleri ile kısa ve uzun dönem tahmincilerinin belirlenmesi,

adımları takip edilmiştir.

3.2.2. Bağımsız Örneklem T-Testi

Yoğun şekilde göç alan ya da göç veren bölgelerde gelir ve sosyal harcama seviyesi açısından farklılık olup olmadığı sorusuna yanıt bulmak amacıyla ikinci düzey istatistikî bölge sınıflandırmasındaki 26 bölgenin 2010 ile 2019 yıllarına ilişkin verileri toplanmıştır. Sonrasında bölgelere göre verilen göç ile alınan göç verileri oranlanarak “bölgesel göç yoğunluğu indeksi” geliştirilmiş, bölgelere göre göç etkinliğinin yönü ve şiddeti tayin edilmiştir.

Bölgesel göç yoğunluğu indeksi bölgelerin bu değere göre gruplandırılmasına imkân sağlamıştır. Böylece 2010 ile 2019 yılları arasındaki dönemde 26 bölgeye ait 260 yatay kesit biriminden uç değerlerde yer alan 120’si analiz sürecine dahil edilerek incelenmiştir. Nitekim göç verme yoğunluğu fazla olan ilk grupta birimlerde indeks değeri 2,208 ile 1,25 arasında dağılmaktadır. Dolayısıyla bu birimlerde verilen göç alınan göçten daha fazladır. Oysa göç alma yoğunluğu daha fazla olan ikinci grupta ise indeks değeri 0,83 ile 0,44 arasında dağılmaktadır. Söz konusu birimlere ilişkin değerler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Göç Yoğunluğu İndeksine Göre Birimlerin Dağılımı

Alınan Göç > Verilen Göç			Alınan Göç < Verilen Göç		
Bölge	Dönem	İndeks Değeri	Bölge	Dönem	İndeks Değeri
Ankara-TR51	2010	0,730	Adana, Mersin-TR62 Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan- TRA2	2018	1,262
	2011	0,716		2010	1,569
	2013	0,824		2011	1,538
	2014	0,804		2012	1,811
	2015	0,750		2013	1,753
	2017	0,830		2014	1,907
	2019	0,729		2015	1,782
Antalya, Isparta, Burdur-TR61	2010	0,769	2016	1,813	
	2011	0,771	2017	1,731	
	2012	0,711	2019	1,537	

	2013	0,761		2010	1,290
	2014	0,769		2012	1,262
	2015	0,745	Erzurum, Erzincan, Bayburt-TRA1	2013	1,432
	2018	0,772		2015	1,353
	2019	0,743		2017	1,448
	2014	0,673		2019	1,324
Aydın, Denizli, Muğla-TR32	2016	0,808		Gaziantep, Adıyaman, Kilis-TRC1	2018
	2017	0,815	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye-TR63	2011	1,333
	2018	0,754		2012	1,355
				2019	1,267
Balıkesir, Çanakkale-TR22	2014	0,697			
	2018	0,708	İstanbul-TR10	2018	1,546
Bursa, Eskişehir, Bilecik-TR41	2010	0,806	Kastamonu, Çankırı, Sinop-TR82	2019	1,703
	2011	0,788	Kayseri, Sivas, Yozgat- TR72	2011	1,259
	2013	0,817		2015	1,270
	2014	0,801		2019	1,265
	2015	0,769	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir-TR71	2010	1,419
	2016	0,737		2011	1,362
	2017	0,735		2014	1,307
	2019	0,804		2019	1,276
İstanbul-TR10	2010	0,767	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli-TRB1	2019	1,329
	2011	0,730	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt-TRC3	2012	1,454
	2019	0,759		2014	1,334
		2015		1,569	
İzmir-TR31	2014	0,817		2016	1,716
	2016	0,806		2019	1,278
	2017	0,807			
Kastamonu, Çankırı, Sinop-TR82	2013	0,777	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya-TR83	2010	1,455
	2018	0,448		2011	1,304
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir-TR71	2018	0,767			2013
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova- TR42	2011	0,824	Şanlıurfa, Diyarbakır- TRC2	2012	1,500
	2012	0,805		2013	1,405
	2013	0,785		2014	1,352
	2014	0,757		2015	1,418
	2015	0,704		2016	1,371
	2016	0,698		2017	1,274
	2017	0,703		2019	1,327
	2019	0,825			2010
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli-TRB1	2018	0,790	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane- TR90	2011	1,293
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli-TR21	2010	0,799		2017	1,317
	2011	0,783		2019	1,597
	2012	0,724	Van, Muş, Bitlis, Hakkari- TRB2	2010	1,479
	2013	0,789		2011	2,208
	2014	0,700		2012	1,256
	2015	0,690		2013	1,412

	2016	0,653		2014	1,739
	2017	0,673		2015	1,732
	2018	0,785		2016	1,957
	2019	0,832		2017	1,546
	2012	0,824		2019	1,419
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane-TR90	2016	0,714	Zonguldak, Karabük, Bartın-TR81	2010	1,298
	2018	0,579		2011	1,356

Analiz için uç değerlerden seçilen birimlerin zaman etkilere maruz kalmaları ve farklı olmamaları veri setinin en önemli kısıtlayıcı özelliğidir. Gerçekten göç alma yoğunluğu daha fazla olan 60 birim içerisinde 13 bölge farklı yıllardaki değerlerine göre yinelenmektedir. Göç veren 60 birim ise farklı yıllardaki 16 bölgeden oluşmaktadır. Bu durumun en önemli getirisi ise 10 yıllık dönemde en fazla göç alan ve göç veren bölgenin belirlenmesini sağlamasıdır. Örneğin, TR21 bölgesi (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) istikrarlı bir şekilde göç alma yoğunluğuna sahip iken, aynı dönemde istikrarlı bir göç verme yoğunluğuna sahip bölgeler ise TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) ile TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) dir.

Göç alan ve göç veren birimlerden oluşan gruplar arasındaki farklılıkları irdelemek üzere “Yoğun şekilde göç alan yerleşim yerleriyle yoğun şekilde göç veren yerleşim yerlerinin sosyal harcama düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır” şeklinde ana hipotez geliştirilmiştir. Sonrasında ise bu hipotezi esas alarak dokuz adet alt hipotez geliştirilmiş ve her biri bağımsız örneklem t testi aracılığıyla sınanmıştır. Alt hipotezler;

AH₁: Gruplar arasında kişi başına düşen dar kapsamlı sosyal harcama düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

AH₂: Gruplar arasında kişi başına düşen normal kapsamlı sosyal harcama düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

AH₃: Gruplar arasında kişi başına düşen geniş kapsamlı sosyal harcama düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

AH₄: Gruplar arasında sosyal harcamaların vergi içerisindeki payı itibariyle anlamlı bir farklılık vardır.

AH₅: Gruplar arasında sosyal harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payı itibariyle anlamlı bir farklılık vardır.

AH₆: Gruplar arasında sosyal harcamaların GSYİH içerisindeki payı itibariyle anlamlı bir farklılık vardır.

AH₇: Gruplar arasında kişi başına düşen GSYİH itibariyle anlamlı bir farklılık vardır.

AH₈: Gruplar arasında kişi başına düşen vergi itibariyle anlamlı bir farklılık vardır.

AH₉: Gruplar arasında kişi başına düşen kamu harcaması itibariyle anlamlı bir farklılık vardır.

şeklinde. Tablo 3, bu hipotezlerin bağımsız örneklem t-testi ile sınanması sonucunda elde edilen bulgulara yer vermektedir.

Tablo 3. Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Değişken	Varyans Eşitliği	f değeri	p değeri.	t değeri	df	p değeri	Grup	Ortalama
KBDSHar	H _{LEVENE}	3,05*	0,08	-1,65	109,60	0,100	Göç alan	2668,23
							Göç veren	3099,88
KBSHar	H _{LEVENE}	1,07	0,30	-0,99	118,00	0,320	Göç alan	9831,08
							Göç veren	10671,38
KBGShar	H _{LEVENE}	0,82	0,37	-1,02	118,00	0,310	Göç alan	9991,57
							Göç veren	10886,54
Shar/Vergi	H _{LEVENE}	46,13***	0,00	-11,34***	80,45	0,000	Göç alan	0,49
							Göç veren	2,02
Shar/KHar	H _{LEVENE}	1,14	0,29	-1,54	118,00	0,130	Göç alan	0,50
							Göç veren	0,52
Shar/Gelir	H _{LEVENE}	1,05	0,31	-3,94***	118,00	0,000	Göç alan	0,97
							Göç veren	1,35
KBGelir	H _{LEVENE}	0,03	0,86	1,96**	118,00	0,050	Göç alan	12074,05
							Göç veren	9580,19
KBVergi	H _{LEVENE}	50,28***	0,00	6,00***	84,18	0,000	Göç alan	3523,24
							Göç veren	779,05
KBKHar	H _{LEVENE}	0,01	0,92	-0,25	118,00	0,800	Göç alan	2101,77
							Göç veren	2158,19

Levene Testi: ho = Ele alınan seride eşit varyans vardır.

Tabloda yer alan ***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeylerini yansıtır.

Bağımsız örneklem t-testi ile öncelikle yoğun bir şekilde göç alan yerleşim yerleriyle, göç veren yerleşim yerlerinin sosyal harcama yoğunluğu düzeylerini karşılaştırmak istenmiştir. Test sonuçlarına göre kişi başına düşen dar, normal ve geniş kapsamlı sosyal harcama düzeyleri itibariyle göç alan yerleşim yerleriyle göç veren yerleşim yerleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Nihayetinde AH₁, AH₂ ve AH₃ için geliştirilen boş hipotezler istatistiksel olarak anlamlı düzeyde reddedilememektedir. Gerçekten göç alan yerleşim yerleriyle göç veren yerleşim yerlerinin kişi başına düşen sosyal harcamalar düzeyleri birbirine çok yakındır. Benzer

şekilde sosyal harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payı ile kişi başına düşen kamu harcaması değeri itibariyle de iki grup arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Ne var ki sosyal harcamaların vergi içerisindeki payı açısından göç alan yerleşim yerleriyle göç veren yerleşim yerlerinin değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,01$). Nitekim yoğun şekilde göç alan yerleşim yerlerinde sosyal harcamaların vergi hasılatı oranı ortalama 0,49 iken yoğun şekilde göç veren yerleşim yerlerinde ise bu ortalama değer 2,02'dir.

Benzer şekilde sosyal harcamaların GSYH içerisindeki payı açısından göç alan yerleşim yerleriyle göç veren yerleşim yerlerinin değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,01$). Neticede yoğun şekilde göç alan yerleşim yerlerinde sosyal harcamaların GSYH içerisindeki oranı ortalama 0,97 iken yoğun şekilde göç veren yerleşim yerlerinde ise bu ortalama değer 1,35'dir.

Kişi başına düşen gelir itibariyle göç alan yerleşim yerleriyle göç veren yerleşim yerlerinin değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Nitekim yoğun şekilde göç alan yerleşim yerlerinde kişi başına düşen gelir ortalama 12.074,05 iken yoğun şekilde göç veren yerleşim yerlerinde ise bu ortalama değer 9.580,19'dur. Göç alan yerleşim yerleri ile göç veren yerleşim yerleri arasında kişi başına düşen vergi tutarının değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,01$). Dolayısıyla yoğun şekilde göç alan yerleşim yerlerinde kişi başına düşen vergi tutarının 3.523,24 iken yoğun şekilde göç veren yerleşim yerlerinde bu ortalama değer 779,05'dir.

3.2.3. Dinamik Panel Veri Analizi

İkinci aşamada sosyal harcamalar ile göç arasında ilişki olup olmadığı dinamik panel veri analizi yöntemleriyle incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle serilerde yatay kesit bağımlılığının varlığı ele alınmıştır. Yatay kesit bağımlılığı için Pesaran CD testinden yararlanılmış olup test bulguları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı

Değişken	CD test Değeri	P Değeri
SHar/Gelir	32,501***	0,000
SHar/Vergi	19,235***	0,000
SHar/KHar	22,079***	0,000
lvg	29,857***	0,000
lga	34,336***	0,000

***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeylerini yansıtır.

Tablo 4’te yer alan yatay kesit bağımlılığı testi sonuçlarına göre, tüm seriler için “ele alınan seride yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklindeki boş hipotez % 1 anlam düzeyinde ($p < 0,01$) istatistiksel olarak reddedilmektedir. Yani sosyal harcamaların bölgesel gelir içindeki payını gösteren “SHar/Gelir”; sosyal harcamaların vergi içindeki payını ifade eden Shar/Vergi; sosyal harcamaların kamu harcamaları içindeki payını gösteren “Shar/KHar”; verilen göçlerin logaritmik değeri “lvg” ve alınan göçlerin logaritmik değeri “lga” itibariyle serilerde yatay kesit bağımlılığının olduğu görülmektedir. Yatay kesit bağımlılığının olmadığını kabul eden birinci nesil birim kök testleri veri seti için tutarsız sonuçlar vereceği görülmektedir. Bu nedenle yatay kesit bağımlılığını dikkate alan birim kök testleri ile serilerin durağan olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda çalışmada verilerin birim kök sınavında ikinci nesil birim kök testlerinden Pesaran CADF testi tercih edilmiştir. Birim kök testine ilişkin bulgular Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. Birim Kök Sınaması

	Düzy	t değeri	p değeri
SHar/Gelir	I(0)	-1,648	0,563
SHar/Gelir	I(1)	-2,541***	0,001
SHar/Vergi	I(0)	-1,505	0,759
SHar/Vergi	I(1)	-3,074***	0,000
SHar/KHar	I(0)	-1,242	0,956
SHar/KHar	I(1)	-2,817***	0,000
lvg	I(0)	-1,485	0,782
lvg	I(1)	-3,582***	0,000
lva	I(0)	-2,010	0,112
lva	I(1)	-2,472***	0,001

***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeylerini yansıtır.

Tablo 5’te serilere ilişkin birim kök sınavasını gerçekleştirebilmek amacıyla yapılan Pesaran CADF testi sonuçlarını göstermektedir. Pesaran CADF testinde boş hipotez “Ele alınan seride birim kök vardır” şeklindedir. Test sonuçları incelendiğinde

her seri için I (0)'da söz konusu boş hipotezin reddedilemediği görülür. Ancak I(1) düzeyinde ise nihayet boş hipotez her seri için reddedilmektedir. Bu bulgulara göre ele alınan serilerin I(0) düzeyde durağan olmadıkları, birinci farkları I(1) alındığında ise durağan hale geldikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, aynı düzeyde durağan hale gelen seriler arasındaki eşbütünleşik ilişkinin varlığı sınanabilir. Serilerde eşbütünleşik ilişkinin sınanması Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri ile gerçekleştirilmiş olup, test sonuçları sırasıyla Tablo 6 ve Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 6. Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları

		istatistik	p değeri
SHar/Gelir - lvg	Panel v	0,622	0,266
	Panel rho	-0,618	0,268
	Panel PP	-1,998**	0,022
	Panel ADF	-4,416***	0,000
	Grup rho	1,588	0,943
	Grup PP	-4,485***	0,000
	Grup ADF	-4,587***	0,000
SHar/Vergi - lvg	Panel v	2,580***	0,004
	Panel rho	-2,252**	0,012
	Panel PP	-2,841***	0,002
	Panel ADF	-2,623***	0,004
	Grup rho	1,319	0,906
	Grup PP	-2,081**	0,018
	Grup ADF	-2,497***	0,006
SHar/KHar - lvg	Panel v	7,526***	0,000
	Panel rho	-1,819**	0,034
	Panel PP	-1,323*	0,092
	Panel ADF	-3,832***	0,000
	Grup rho	1,693	0,954
	Grup PP	-1,955**	0,025
	Grup ADF	-5,301***	0,000
SHar/Gelir - lga	Panel v	1,653**	0,049
	Panel rho	-1,420*	0,077
	Panel PP	-2,180**	0,014
	Panel ADF	-2,047**	0,020
	Grup rho	1,646	0,950
	Grup PP	-3,749***	0,000
	Grup ADF	-2,607***	0,004
SHar/Vergi - lga	Panel v	-0,777	0,781
	Panel rho	-1,820**	0,034
	Panel PP	-7,527***	0,000
	Panel ADF	-6,250***	0,000
	Grup rho	1,118	0,868
	Grup PP	-6,705***	0,000
	Grup ADF	-6,568***	0,000
SHar/KHar - lga	Panel v	7,450***	0,000
	Panel rho	-1,623*	0,052
	Panel PP	-1,062	0,144

Panel ADF	-4,038***	0,000
Grup rho	1,868	0,969
Grup PP	-1,645**	0,049
Grup ADF	-5,603***	0,000

***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeylerini yansıtır.

Tablo 6, sosyal harcamalar değişkenleri (gelir, vergi ve kamu harcamaları) ile göç değişkenlerinin (verilen göç ve alınan göç) farklı kombinasyonlarda aralarında eşbütünleşik ilişkinin varlığını sınavan Pedroni Eşbütünleşme Testinin sonuçlarını göstermektedir. Sosyal harcamaların gelir içerisindeki payı ile bölgelere göre verilen göç değişkeni arasındaki eşbütünleşik ilişkinin varlığını sınavan SHar/Gelir – lvg modelinde serilerde eşbütünleşik ilişki olmadığına yönelik boş hipotez Panel PP (% 5), Panel ADF (% 1), Grup PP (% 1) ve Grup ADF (% 1) testlerince istatistiksel olarak reddedilmektedir. Bunun yanında sosyal harcamaların vergiler içerisindeki payı ile bölgelere göre verilen göç değişkeni, sosyal harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payı ile bölgelere göre verilen göç değişkeni, sosyal harcamaların gelir içerisindeki payı ile bölgelere göre alınan göç değişkeni, sosyal harcamaların vergiler içerisindeki payı ile bölgelere göre alınan göç değişkeni, sosyal harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payı ile bölgelere göre alınan göç değişkeni arasındaki eşbütünleşik ilişkinin varlığını test sonucuna göre serilerde eşbütünleşik ilişki olmadığına yönelik boş hipotez alt testlerce istatistiksel olarak reddedilmektedir.

Tablo 7. Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	t-değeri	p-değeri
LSEGDP-LUn1	-2,006**	0,022
LSET LUN1	-1,428*	0,076
LSEPE LUN1	-3,276***	0,000
LSEGDP LUN2	-2,151**	0,015
LUN2 LSET	-3,675***	0,000
LSEPE LUN2	-2,249**	0,012

***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeylerini yansıtır.

Tablo 7’de yer alan Kao Eşbütünleşme Testi sonuçları da Pedroni Eşbütünleşme Testi sonuçlarını destekler niteliktedir. Ele alınan değişkenler arasında eşbütünleşik ilişki olmadığını ileri süren boş hipotezleri istatistiksel olarak reddedilmektedir.

Aralarında eşbütünleşik ilişki olduğu tespit edilen değişkenler arasında granger nedensellik yönünü belirleyebilmek amacıyla Granger Nedensellik testinden

yararlanılmıştır. Tablo 8’de yer alan test sonuçlarına göre verilen göç ile sosyal harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payı arasında nedensellik ilişkisini irdeleyen modelde, verilen göçten sosyal harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payına doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığına yönelik boş hipotezin % 5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak reddedildiği görülmektedir.

Tablo 8. Nedensellik (Granger) Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	f-istatistiği	p-değeri
Verilen Göç =>segdp	0.603	0.547
Segdp=> verilen göç	0.133	0.875
Verilen Göç =>lset	1,867	0,157
lset=> verilen göç	1,797	0,168
Verilen Göç =>lsepe	3,300**	0,038
lsepe=> verilen göç	0,564	0,569
Alınan Göç=>Lsegdp	0,825	0,439
Lsegdp=>Alınan Göç	4,346**	0,014
Alınan Göç=>Lset	0,233	0,629
Lset=>Alınan Göç	7,305***	0,007
Alınan Göç=>Lsepe	0,433	0,648
Lsepe=>Alınan Göç	0,691	0,502

***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeylerini yansıtır.

Buna karşılık sosyal harcamaların GSYH içerisindeki payından alınan göçe doğru nedensellik ilişkisi olmadığını ifade eden boş hipotez ise % 5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak reddedilmektedir. Yine sosyal harcamaların vergiler içerisindeki payından alınan göçe doğru nedensellik ilişkisi olmadığını ifade eden boş hipotez % 1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak reddedilmektedir.

Granger nedensellik testi sonuçlarını referans olarak kurgulanan hata düzeltme modelleriyle değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki irdelenmiştir. Bu modellerden ilki alınan göçün bağımlı değişken sosyal harcamaların gelir içerisindeki payının ise bağımsız değişken olduğu modeldir. Söz konusu modele ilişkin hata düzeltme modeli Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Alınan Göç-Sosyal Harcamaların Gelir İçindeki Payı-Model 1: Hata Düzeltme Modelleri

Alınan göç	Model1
lsegdp (Uzun Dönem)	0,968*** [0,041] (0,000)
Hata Düzeltme Terimi (ϕ)	-0,695*** [0.100] (0.000)
lsegdp -1 (Kısa Dönem)	-0,064 [0.170] (0.707)
Sabit Terim(İnterval)	1,050 [] ( )
Log Likelihood	472,615
Gözlem Sayısı	234
Grup Sayısı	26
Hausman Testi:	0.97
Prob>chi2	(p=0.32)

***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeylerini yansıtır. [] standart sapma, () p değerini vermektedir.

Tablo 9’da yer alan hata düzeltme modelinde öncelikle Hausman testi ile hata düzeltme modellerinden (havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ile ortalama grup tahmincisi) hangisinin veri seti bağlamında tutarlı sonuçlar verdiği belirlenmektedir. Hausman testinin boş hipotezi serilerde elde edilen uzun dönem tahmincilerinin katsayıları arasında istatistiksel bir farklılık yoktur şeklindedir. Bu boş hipotezin Model 1 için reddedilemediği, bu nedenle de havuzlanmış ortalama grup tahmincisinin tutarlı ve etkin sonuçlar verdiği belirlenmiştir. Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre; iki değişken arasındaki uzun dönemli etkileşimi gösteren hata düzeltme terimi negatif ve % 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre iki değişken arasında meydana gelen bir sapmanın yaklaşık olarak % 70’i uzun dönemde telafi edilmektedir. Modelde elde edilen kısa dönem katsayısı ise negatif olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir. Uzun dönemde ise sosyal harcamaların gelir içerisindeki payında meydana gelecek % 1’lik bir değişim bölgelere göre alınan göçü % 0,9 aynı doğrultuda etkilemektedir. Yani sosyal harcamaların gelir içerisindeki payında % 1’lik bir artış yaşanırsa alınan göçte de yaklaşık % 1’lik bir artış gözlemlenecektir.

Tablo 10. Alınan Göç-Sosyal Harcamaların Vergi İçindeki Payı-Model 2: Hata Düzeltme Modelleri

Alınan göç	Model2
set (Uzun Dönem)	1,149*** [0,929] (0,000)
Hata Düzeltme Terimi (ϕ)	-0,554*** [0.084] (0.000)
set -1 (Kısa Dönem)	-0,495** [0.152] (0.001)
Sabit Terim	1,332 [] ( )
Log Likelihood	469,753
Gözlem Sayısı	234
Grup Sayısı	26
Hausman Testi:	0,80
Prob>chi2	(p=0,37)

***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeylerini yansıtır. [] standart sapma, () p değerini vermektedir.

Tablo 10, alınan göçün bağımlı değişken ve sosyal harcamaların vergi içerisindeki payının ise bağımsız değişken olarak belirlendiği Model 2'nin sonuçlarına yer vermektedir. Model için yapılan Hausman testinin boş hipotezi serilerde elde edilen uzun dönem tahmincilerinin katsayıları arasında istatistiksel bir farklılık yoktur şeklindedir. Bu boş hipotezin Model 2 için reddedilemediği, bu nedenle de havuzlanmış ortalama grup tahmincisinin tutarlı ve etkin sonuçlar verdiği belirlenmiştir. Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre; iki değişken arasındaki uzun dönemli etkileşimi gösteren hata düzeltme terimi negatif ve % 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre hata düzeltme terimine baktığımızda belirli bir dönemde iki değişkeni etkileyecek bir şok ortamında bu şok etkisinin yaklaşık % 55'inin uzun dönemde devam edeceğini gözlemliyoruz. Modelde elde edilen kısa dönem katsayısı negatif olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir. Kısa dönemde sosyal harcamaların vergiler içindeki payında meydana gelebilecek %1'lik bir artış bölgelere göre alınan göçü yaklaşık % 5'lik bir azalışa neden olmaktadır. Uzun dönemde ise sosyal harcamaların vergiler içerisindeki payında meydana gelecek % 1'lik bir değişim bölgelere göre alınan göçü % 1.1 aynı doğrultuda etkilemektedir. Yani sosyal

harcamaların vergiler içerisindeki payında % 1’lik bir artış yaşanırsa alınan göçte de yaklaşık % 5’lik bir azalışa neden olduğu gözlemlenecektir.

**Tablo 11. Sosyal Harcamaların Kamu Harcamaları İçindeki Payı-Verilen Göç-
Model 3: Hata Düzeltme Modelleri**

sepe	Model3
Verilen göç (Uzun Dönem)	-0,110** [0,045] (0,015)
Hata Düzeltme Terimi (ϕ)	-0,432*** [0,072] (0,000)
Verilen göç -1 (Kısa Dönem)	0,060** [0,022] (0,008)
Sabit Terim	0,021 [] ( )
Log Likelihood	708,961
Gözlem Sayısı	234
Grup Sayısı	26
Hausman Testi:	0.18
Prob>chi2	(p=0,67)

***, **, * sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeylerini yansıtır. [] standart sapma, () p değerini vermektedir.

Tablo 11, sosyal harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payının bağımlı değişken, verilen göçün ise bağımsız değişken olarak belirlendiği Model 3’ün sonuçlarına yer vermektedir. Hausman testinin boş hipotezi serilerde elde edilen uzun dönem tahmincilerinin katsayıları arasında istatistiksel bir farklılık yoktur şeklindedir. Bu boş hipotezin Model 3 için reddedilemediği, bu nedenle de havuzlanmış ortalama grup tahmincisinin tutarlı ve etkin sonuçlar verdiği belirlenmiştir. Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre; iki değişken arasındaki uzun dönemli etkileşimi gösteren hata düzeltme terimi negatif ve % 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre iki değişken arasında meydana gelen bir sapmanın yaklaşık olarak % 45’i uzun dönemde telafi edilmektedir. Modelde elde edilen kısa dönem katsayısı pozitif olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlıdır. Uzun dönemde ise sosyal harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payında meydana gelecek % 1’lik bir değişim bölgelere göre alınan göçü % -11 tersi yönde etkilemektedir. Yani sosyal harcamaların kamu

harcamaları içerisindeki payında % 1'lik bir artış yaşanırsa verilen göçte de yaklaşık % 1'lik bir azalışa neden olacağı gözlemlenecektir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Dünyada geçmişten günümüze kadar her dönemde giderek artan bir yoğunlukta görülen göç akımları varlığını, önemini ve etkilerini her geçen gün daha da fazla hissettirmektedir. Belli bir yaşam standardından yoksun olan bireylerin içinde buldukları yoksulluk ve piyasa koşullarında iş imkânlarından yararlanamamaları ile ortaya çıkan işsizlik, birbiriyle etkileşim içerisinde. Farklı gelişmişlik düzeyindeki bölgelerde beliren yoksulluk ve işsizlik bireylerin daha iyi yaşam koşullarına erişmek umuduyla gelişmiş bölgelere göç etmelerine neden olmaktadır. Ayrıca göç eden bireylerin varılan yerleşim yerlerinde de benzer problemlerle karşılaşmaları kısır bir döngünün oluşmasını sağlamaktadır. Küreselleşme ile birlikte hız kazanan göç hareketliliği, dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'yi de yakından ilgilendiren ciddi bir sorun haline gelmiştir. Bu çerçevede göç olgusunu, nedenlerini, göçün sosyo-kültürel, ekonomik, siyasi alanlardaki etkilerini ortaya koymak adeta bir zorunluluktur. Nihayetinde toplumsal alanda ortaya çıkacak değişikliklerin açıklanması ve göç olgusu ile mücadele kapsamında izlenecek kamu politikalarının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Göç hareketliliğinin hem nedeni hem de sonucu olabilen bireysel ve toplumsal refah kaybının azaltılması için kamu kesimince farklı sosyal harcama programlarına başvurulmaktadır. Hiç şüphesiz ki yoksulluk ya da işsizlik gibi birey bazlı problemlerin sosyal harcamalar ile çözümlenmesi göç akımlarını azaltacaktır. Ayrıca göç sonrasında varılan yerleşim yerlerinde bireylerin istihdama entegre olamamaları, işsizliğin ve yoksulluğun devam etmesine neden olacak, göç alan yerleşim yerlerinde de refah arayışına odaklanan sosyal harcamaları ön plana çıkaracaktır.

Günümüzde göçle birlikte ortaya çıkabilecek sorunların çözümünde başvurulan sosyal harcamalar ile devlet gelir dağılımında adaletsizlik, istihdam yapısı, eğitim düzeyinin artırılması, bireylerin sağlık hizmetlerine rahatlıkla ulaşabilmesi ve böylece bölgeler arasındaki dengesizliklerin azaltılması gibi hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, devletin sosyal refahın sağlanması için izlediği kurumsal düzenlemeler ve kamusal politikalar ile sosyal harcamaların içerik ve boyutları önem kazanmaktadır.

Literatürde sosyal harcamaların tanımı ve içeriği ile ilgili farklı yaklaşımlar vardır. Kamu harcamalarından hangilerinin sosyal nitelik taşıdığı hususunda ortak bir

uzlaşya varılamaması bu kavramın tanımlanmasını güç hale getirmektedir. Kavramın tanımına ilişkin farklı yaklaşımlardaki ortak nokta, sosyal harcamaların bireylerin daha iyi yaşam koşullarına ulaşmaları amacıyla devlet tarafından yerine getirilen hizmetleri içeriyor olmasıdır. Bu hizmetler arasında sosyal devlet olmanın bir gereği olarak da yapılan sosyal koruma hizmetleri, eğitim ve sağlık hizmetleri ön plana çıkmaktadır.

Eğitim ve sağlık hizmetlerine aktarılan kaynaklar, gerek sosyal hayatın düzenlenmesinde ve gerekse ekonomik faaliyetlerin gelişmesinde uzun vadede katkı sağlamaktadır. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklılık gösteren eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri sosyal harcamalar içerisinde önemli bir kalemi oluşturur. Beşeri sermayenin gelişmesinde bireylere “eşit koşullarda” sunulan eğitim hizmetleri ülkelerin iktisadi büyüme ve kalkınma ivmesi yakalamalarında son derece önemlidir. Bunun yanında sağlık harcamaları ile şekillenen hizmetler, nitelikli işgücünün sağlık koşulları nedeniyle çalışma hayatından mahrum kalmasının önüne geçilmesini sağlamakta, ayrıca bireylerin yaşam sürelerinin ve yaşam kalitelerinin gelişmesine imkân oluşturmaktadır.

Sosyal devlet anlayışı ile yerine getirilen bir diğer hizmet, sosyal koruma hizmetleridir. Sosyal koruma hizmetleri birey ve toplumu gelecekte oluşabilecek hastalık, sakatlık, işsizlik ve yoksulluk gibi sosyal risklerden korumayı amaçlamaktadır. Özellikle yoksulluk ve işsizlik olguları ile mücadelede önemli bir yere sahip olan bu harcamalar gelir dağılımında adaletin sağlanmasında da büyük rol oynamaktadır. Dolayısıyla sosyal harcamalar, toplumsal refah düzeyinin gelişmesinden bireyler arasında eğitim ve sağlık gibi alanlarda fırsat eşitliğinin sağlanmasına, gelir dağılımında adaletin gerçekleşmesinden bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesine kadar uzanan pek çok başlıkta kullanılabilecek özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

Küreselleşmenin etkisi ile geçmişten günümüze güncelliğini koruyan göç olgusu, çeşitli disiplinler tarafından incelenmiş ve farklı bakış açıları ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Öyle ki, günümüzde de gündemi sürekli meşgul eden önemli bir konu mahiyetindedir. Teorik yaklaşımlardan Lee'nin geliştirdiği itme-çekme kuramı çerçevesinde Türkiye'yi örneklem olarak alan çalışmalara göre iç göçe neden olan itici ve çekici faktörler arasında tarım alanlarının yetersizliği, tarımdaki makineleşme ile birlikte oluşan işsizlik, gelir dağılımı, sosyal güvenlik ve yoksulluk

öne çıkarken terör (güvenlik sorunu) gibi faktörler yer almaktadır (Özdemir, 2018; Tutar ve Özyakışır, 2013; Çelik, 2006; Aşkın vd., 2013; Gürbüz ve Karabulut, 2008; Evlimoğlu ve İnak, 2017; Manavgat ve Saygılı, 2016). Türkiye özelinde göçün çekici faktörleri arasında ise; yüksek gelir ve istihdam fırsatları, ekonomik durum, kentsel kamu hizmetlerinin yaygınlığı ve erişilebilirliği, kentlerde yaşayan akraba ve tanıdıklar, eğitim ve sağlık hizmetlerinin gelişmişliği gibi başlıklar öne çıkmaktadır (Çelik, 2006; Yayar, Uçgunoğlu, Demir, 2016; Evlimoğlu ve İnak, 2017).

Toplumsal bir olgu olan göçün gerçekleşmesinde birçok faktörün etkili olması, bu faktörlerle göç akımları arasındaki ilişkinin incelenmesini adeta zorunlu kılmaktadır. Nitekim göç ile işsizlik arasındaki ilişkilerin irdelendiği çalışmalarda farklı bulgulara ulaşıldığı görülür. Araştırmalardan bir kısmı göçün işsizliği kısa dönemde etkilemediğini ancak uzun dönemde etkilediğini ortaya koyarken (Sarı, Ay ve Köksal, 2019; Özkök ve Akbaş, 2020), diğer bir kısmı ise göç eylemi neticesinde özellikle yoğun olarak göç alan yerlerde işsizliğin arttığı bulgusu ön plana çıkmaktadır (Venturini ve Villisio, 2004). Bunun yanında sosyal harcamalar ile işsizlik arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmalarda ise işsizliğin sosyal harcamaları artmasına neden olduğu değerlendirilmiştir (Kaymaz, 2018).

Göçün en önemli nedenlerinden biri de yoksulluktur. Yoksulluk girdabından çıkmak isteyen bireyler yaşadıkları yerleşim yerlerinden daha müreffeh bir hayat elde edebilecekleri yere göç etme arayışı içerisine girmektedir. Bu kapsamda yoksulluğun azaltılmasında ve yoksullukla mücadele kapsamında aktif bir maliye politika aracı olarak kullanılabilir alternatifler arasında sosyal harcamalar da yer almaktadır. Sosyal harcamalar ile yoksulluk arasındaki ilişkilerin irdelendiği çalışmalarda genel olarak iki olgunun negatif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır (Arpacıoğlu Özdemir, 2019; Solmaz ve Avcı, 2017). Bunun yanında sosyal harcamaların yoksulluğu azaltmada büyük öneme sahip olduğunu tespit eden çalışmalar da vardır (Çelikay ve Gümüş, 2014; Sarısoy ve Koç, 2010). Bu çerçevede yoksulluğun önlenmesi göçün nedenini ortadan kaldıracı de göz ardı edilmemelidir.

Yoksulluk ve işsizliğin neden olduğu göç olgusunun gerçekleşmesi varış yerinde ve göç edilen yerlerde bireyler ve toplum üzerinde etkiler meydana getirmektedir. Hem varış yerinde hem de göç edilen yerlerdeki sosyal hizmetleri

kapsayan sosyal harcamaların etkinliği göç olgusu üzerinde olumlu ve olumsuz şekilde sonuçlanabilmektedir (Fenwick, 2017; Eger, 2009).

Tiebout Hipotezi; bazı varsayımlar çerçevesinde tüketici-seçmen olarak belirtilen bireylerin kamusal mallara ve vergilere yönelik tercihlerini en iyi biçimde sağlayan yerel yönetimlere yerleşeceğini ifade etmektedir (Karagöz, 2019: 191; Yüksel, 2020: 632). Bu amaçla bir araya gelen bireylere yerel yönetimlerce sağlanacak kamusal malların verimliliğinde artış olacağı belirtilmektedir (Namazcı, 2018: 167). Tiebout Hipotezi, bireylerin davranışlarını temel almasının yanında mevcut kaynaklar ve göç yoluyla bireylerin refahında maksimizasyonu sağlamak ön plandadır. Kaynak dağılımında etkinliğin sağlanabilmesi için göç etme eğilimine önem veren politikaların geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Karagöz, 2019: 193). Ayrıca bireylerin barınma, taşınma ve iş bulamama maliyetlerin bulunmaması halinde mali açıdan düşünerek hareket edeceğini ifade etmektedir (Karagöz, 2019: 194).

Bu çalışmada Türkiye’de sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak gerçekleştirilen sosyal harcamalar ile göç arasındaki ilişkinin yönünü saptayabilmek amaçlanmıştır. Bu çerçevede, Türkiye’deki 26 istatistikî bölge birimi açısından (İBBS 2) 2010-2019 dönemini kapsayan sosyal harcamalar ve göç verileri ile oluşturulan veri seti üzerinde panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları, yoğun şekilde göç alan ve göç veren yerleşim yerleri arasında gelir koşulları ve sosyal harcama düzeyleri itibariyle farklılık olup olmadığını yansıtmaktadır. Ayrıca değişkenler açısından kısa dönem ve uzun dönemde etkileşimin nasıl ve hangi yönde olduğunu da ortaya koymaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular, Türkiye’de bölgesel düzeyde yapılan sosyal harcamaların bölgelerde alınan ve verilen göç yoğunluğu itibariyle küçük te olsa farklılıklara neden olduğunu göstermektedir. Hem sosyal harcamaların gayri safi yurtiçi hâsıla içerisindeki payı hem de sosyal harcamaların vergiler içerisindeki payının göç alan ve göç veren bölgelerde ciddi anlamda farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Yapılan analiz sonuçlarına göre bu farklılığın en önemli nedeni ise, bölgelerin gelir koşulları ile istihdam oluşturma imkânlarının soyut bir göstergesi olan vergi ödeme kapasiteleri arasındaki farklılıktır. Özellikle göç alan bölgelerde gerek gelir ve gerekse vergi hasılatı (iş sahaları) daha geniş iken göç veren bölgelerde ise tam aksine söz konusu iki bileşen daha sınırlıdır. Bu durum göç veren bölgelerde bireylerin gelir elde etme olanaklarının daha sınırlı olduğunu, sosyal harcamaların bu

olanakları iyileştiremediğini yansıtmaktadır. Göç alan bölgelerde ise gerek gelir gerekse vergi hasılatı göç veren bölgelerdeki bireyleri cezbedecek kadar yüksektir.

Ele alınan dönem itibariyle sosyal harcamaların gayri safi yurtiçi hasıla içerisinde artan paya sahip olması bu yıllar itibariyle gerçekleştirilen sosyal hizmetlerdeki iyileşmeyi yansıtmaktadır. Söz konusu hizmet alanlarındaki iyileşme ise bölgenin cazibesini artırarak bölgelere göre alınan göçü artırmaktadır. Ayrıca bireylerin daha fazla gelir elde ederek, refah seviyelerini artırma arayışı da doğdukları yerlerden farklı yerlere göç etme eğilimine geçmelerine neden olmaktadır. Özellikle göç alan yerlerde ekonomik faaliyetlerin fazla olması, iş bulma ümidiyle göç edildiğini göstermektedir.

Çalışmada elde edilen diğer bir bulgu ise; sosyal harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payı itibariyle verilen göç oranları arasındaki ilişkinin ters yönlü olmasıdır. Kamu harcamaları içerisinde sosyal harcamaların payındaki artış bölgeden verilen göç üzerinde azalışa neden olmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise bireylerin hayatını idame ettirebilmesi için gerekli olan sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik hizmetlerine erişimdeki kolaylığın bölgeden verilen göçü azaltıyor olmasıdır.

Sosyal harcamaların alt kalemlerini oluşturan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri itibariyle değerlendirdiğinde, alınan göç ve verilen göç oranlarının etkileneceği ortadadır. Kişi başına düşen eğitim harcamaları ve sağlık harcamalarındaki artışlar sunulan eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesini doğrudan etkilemektedir. Ayrıca bireylerin daha iyi eğitim ve sağlık hizmeti alabilme imkânına kavuşmalarını sağlamaktadır. Bu kapsamda bireylerin sosyoekonomik anlamda gelişimlerini sağlayacak yerleri tercih etmeleri ayrıca sağlık imkanlarına erişimdeki kolaylık hem sosyal harcamaların gayri safi yurtiçi hasıla içerisindeki payı hem de sosyal harcamaların vergiler içerisindeki payının yüksek olduğu yerlerde alınan göç oranının artışıyla sonuçlanmaktadır. Bunun yanında yoksul ve iş imkânlarından yararlanamayan bireylerin hayatlarına devam edebilmeleri amacıyla yapılan sosyal güvenlik harcamaları bireylerin gelecekte yaşanabilecek olumsuz durumlara karşı koruma sağladığından söz konusu harcamaların yüksek olduğu bölgelerde alınan göç oranını artırdığı ileri sürülebilir.

Çalışmanın temel odak noktası, sosyal harcamalarda yaşanacak değişikliğin kısa ve uzun dönemde göç üzerinde ne gibi etkileri olduğudur. Bu doğrultuda ulaşılan

sonuçlara göre; sosyal harcamalar uzun dönemde göç hareketliliğini artırmaktadır. İncelenen yıllar itibariyle sosyal harcamaların gayri safi yurtiçi hâsıla içerisindeki payında bir birimlik artış uzun dönemde alınan göç oranında artışa neden olmakla birlikte, kısa dönemde ise bu etkileşim gözlemlenmemektedir. Nitekim eğitim harcamalarındaki artışın getirisi uzun dönemde kendini göstereceğinden eğitimde fırsat eşitliğini elde etmeleri hem bireylerin hem de toplumun refah düzeylerinde pozitif yönlü gelişmelerin yaşanmasını sağlayacaktır. Yine sosyal harcamaların vergiler içerisindeki payında bir birimlik artış uzun dönemde alınan göç oranında artışa neden olmaktadır. Bu değişim kısa dönemde ise göç oranında azalışı beraberinde getirmektedir. Sosyal harcamaların kamu harcamaları içerisindeki payında bir birimlik artış uzun dönemde verilen göç oranında azalışa neden olmaktadır. Bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri yerlerde sosyal hizmetlere erişimdeki ulaşılabilirlik seviyesi, sosyal ve ekonomik alanda gelişimine olanak sağlaması bireylerin göç etme etkinliklerini azaltmaktadır.

Sonuç olarak, çalışma Türkiye’de yaşanan göç hareketliliğinin sosyal harcamalar bağlamında değerlendirilmesi açısından konunun önemini vurgulamaktadır. Nitekim Türkiye’de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nce yürütülen çalışmalar kapsamında, hem ulusal hem de uluslararası boyutta göç yönetimini sağlamak amacıyla projeler yürütülmektedir. Söz konusu projeler ile insan hakları temelinde etkin ve adil bir yönetimin belirlenmesi, sürdürülebilir politikaların geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Yürütülen projelerde insan ticaretinin önlenmesi, işgücü sömürsü, özellikle çocuk ve kadınlar ile özel ihtiyaç sahibi grupların korunması, göç alanında faaliyette bulunan STK’ların etkinliğinin ve kapasitelerinin kamu kurumları ile işbirliği içerisinde geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu hedefler doğrultusunda Türkiye çeşitli uluslararası kuruluşlar ve ülkeler ile işbirliği anlaşmaları gerçekleştirmektedir. Göç olgusunun ulusal ve uluslararası boyutta önemini koruması, günümüzde teknolojik gelişmelerle artan küreselleşmenin sonucu yoksulluk ve işsizlik oranlarındaki artışın bu olgu üzerindeki çalışmaların sayısında artışa neden olmaktadır.

Ayrıca tarih boyunca farklı dönemlerde ortaya çıkan salgın hastalıklar, sosyal ve ekonomik yaşamda değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Salgın hastalıkların sosyal ve ekonomik yaşama etkileri ölümlerin artması sebebiyle işgücünde kayıplar, ticaretin yavaşlaması ile işsiz sayısında artışlar yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu etkileşimin yaşanması ise beraberinde yoksulluğu da getirmektedir. Covid-19, 2019 yılında Çin’de ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan salgın bir hastalık olup birçok insanın ölümüne neden olmaktadır. Bu salgının ülkelerde görülmeye başlaması ile sosyal ve ekonomik hayatın işleyişinde aksamalar yaşanmış, salgının önüne geçilmesi amacıyla hükümetlerin çeşitli tedbirler alması zorunluluk haline gelmiştir. Bu tedbirler içerisinde karantina uygulaması, eğitime ara verilmesi, il sınırlarının kapatılması ile seyahatlerin yasaklanması ve çalışma koşullarında çeşitli esneklikler getirilerek uzaktan çalışma imkânının sağlanması önde gelenlerindedir (Türk, Bingül ve Ak, 2020: 627-629; Birinci ve Bulut, 2020: 63). Salgın hastalıkların yayılmasında ve bireylerin yaşantılarını etkilemesinde göç olgusunun önemli bir yeri vardır. Gelir düzeyi düşük bireylerin daha iyi yaşam koşulları umuduyla gelişmiş bölgelere göç etmesi hastalıkların görüldüğü bireylerin sayısında artışlara neden olmaktadır. Sanayileşme ve kentleşme ile yaşanan göç hareketliliğinin bir sonucu olarak hızla artan nüfus, işsizlik ve yoksullukla beraber salgın hastalıkların yayılma oranını da artırarak sağlık hizmetlerine olan ihtiyacı pekiştirmiştir. Göç edilen yerlerde sağlık hizmetleri ve sosyal koruma hizmetlerine erişimde zorluk yaşanması salgının yayılmasını kolaylaştırmaktadır (Aydoğan ve Metintaş, 2017: 42). Covid-19 pandemisine hazırlıksız yakalanan ülkelerde ekonomik önlemler ve sağlık hizmetlerinin yetersiz oluşu bu sürecin zorlu geçeceğini göstermektedir (Birinci ve Bulut, 2020: 67). Bu kapsamda gelecek çalışmalarda yaşanan salgın hastalıkların sosyal harcamalar ile göç akımları üzerinde ne gibi etkileri olduğu hususu da araştırılabileceği düşünülmektedir.

Göç probleminin önlenmesi bağlamında, özellikle göç veren yerler itibariyle sosyal harcamalar politikası ve sosyal politikalardan ziyade, istihdam yaratan ve gelir artırıcı önlemlerin alınmasının daha önemli olduğunu ifade edebiliriz. Nihayetinde sosyal harcamalar bireylerin karşı karşıya kaldıkları olumsuz koşulları onarıcı fonksiyonu yerine getirirken, gelir artırıcı ve istihdam yaratan politikalar göçün önlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Abay, M. Ç., ve Sezgin, S. (2018). ‘‘Türkiye ve Bazı AB Ülkelerinde Yoksulluk ve Gelir Dağılımı’’, *Journal of Life Economics*, C: 5, No: 4, ss. 97-110.

Acar, E. (2017). ‘‘Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı’’, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 18, No: 1, ICEBSS 2017 Özel Sayı, ss. 248-263.

Adsera, A., Palmer, J. ve Pytlikova, M. (2017). ‘‘Does Migrant Selection Vary With the Generosity of Social, Economic, and Political Rights Across the OECD?’’, In *2017 International Population Conference. IUSSP*. ss. 1-15,

Ahad, M. (2015). ‘‘The Determinants of International Migration in Pakistan: New Evidence From Combined Cointegration, Causality and Innovative Accounting Approach’’, *Published in: The Economic Research Guardian*, C: 5, No: 2, ss. 159-175.

Akanbi, O. (2017). ‘‘Impact of Migration on Economic Growth and Human Development: Case of Sub-Saharan African Countries’’, *International Journal of Social Economics*, C: 44, No: 5, ss. 683-695.

Akar, S. (2014). ‘‘Türkiye’de Sağlık Harcamaları, Sağlık Harcamalarının Nisbi Fiyatı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi’’, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:21, No: 1, ss. 311-322.

Akçacı, T. ve Karapınar Kocağ, E. (2010). *Türkiye’de Sosyal Harcamalar ve Yoksulluk*, (Çevrimiçi)
<http://abakus.inonu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11616/12155/TanerAkcaciEsraKocag.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 28 Mart 2020.

Akçacı, T. (2013). ‘‘Eğitim Harcamalarının İktisadi Büyüme Etkisi’’. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:4, No: 5, ss. 65-79.

Akdoğan, A. (2006). *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Akgül Yılmaz, G. (2006), *OECD Ülkeleri ve Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Harcamalar*, Arıkan Kitabevi, Yayın No: 164, İstanbul.

- Aktaş, C. (2009). ‘‘Türkiye’nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi’’, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:18, No: 2, ss. 35–47.
- Akyol, S. (2017). ‘‘Neoliberalizm ve Mali Disiplin: Küresel Kriz Sonrası İçin Bir Deneme’’, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C:54, No: 630, ss. 41-54.
- Albayrak, N. ve Abdioğlu, Z. (2017). ‘‘Türkiye’de İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Analizi’’, *Researcher: Social Science Studies*, C:5, No: 10, ss. 293-309.
- Alp, S. (2009). ‘‘Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör’’, *Maliye Dergisi*, No: 156, ss. 265-279.
- Altay, A. (2005). ‘‘Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme’’, *Sosyoekonomi*, C: 2, No: 2, ss.155-177.
- Anavatan, A. (2017). ‘‘Türkiye’de İç Göç ve Belirleyicileri: Mekansal Veri Analizi’’, *Social Sciences Studies Journal*, C: 3, No: 6, ss. 1109-1116.
- Andaç, F. (2010). *İşsizlik Sigortası, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Eğitim Yayımları*, 2. Baskı, Yayın No: 66, Ankara.
- Arabacı, İ. B. (2011). ‘‘Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Eğitim Harcamaları’’, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 10, No: 35, ss. 100-112.
- Arısoy, İ., Ünlükaplan, İ. ve Ergen, Z. (2010). ‘‘Sosyal Harcamalar ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde 1960–2005 Dönemine Yönelik Bir Dinamik Analiz’’, *Maliye Dergisi*, No: 158, ss. 398-421.
- Arpa, A. T., & Kolçak, M. (2017). ‘‘Türkiye ve OECD Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamaları’’, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 5, No: 3, ss. 651-677.
- Arpacıoğlu Özdemir, Ö. (2019). ‘‘Bir Sosyal Koruma Bileşeni Olan Sosyal Yardımların Yoksulluk Üzerinde Etkisi: Ampirik Bir Uygulama’’, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 12, No: 63, ss. 968-977.
- Arslan, K. (2018). *SPSS’de Bağımsız Örneklem T-Testi (Independent Sample T-Test) [Web Günlük Postası]*, (Çevrimiçi) <https://www.galloglu.com/blog/bagimsiz-orneklemler-t-testi-spss-independent-sample-t-test>, 09 Kasım 2020.

- Arslan, N. (2014). ‘‘Sosyal Yardımlar ve İstihdam İlişkisinin İncelenmesi: Sivas İlinde Bir Alan Araştırması’’, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C:5, No:1, ss. 16-31.
- Artan, S., Hayaloğlu, P. ve Demirel, S. K. (2017). ‘‘BRICS Ülkelerinde Kamu Sağlık Harcamaları Etkinliğinin Belirleyicileri’’, *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, C: 7, No: 1, ss. 9-30.
- Briggs, A. (2006). The Welfare State At Historical Perspective, *The Welfare State Reader*, No: 2, ss. 16-29.
- Asunakutlu, T. (2001). *Sigorta Açısından Güvenlik ve Risk*, *Mevzuat Dergisi*, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuatdergisi.com/2001/07a/01.htm>, 12 Mayıs 2020.
- Aşkın, Ö., Yayar, R. ve Oktay, Z. (2013). ‘‘Kırsal Göçün Ekonometrik Analizi: Yeşilyurt İlçesi Örneği’’, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C: 14, No: 2, ss.231-252.
- Ateş, D. (2010). ‘‘Küresel Ekonomik Kriz, Devlet ve Dış Politika’’, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C: 7, No: 1, ss. 912-937.
- Aydemir, C. ve Baylan, S. (2015). ‘‘Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y: 7, No:13, ss. 417-435.
- Aydın, M. K. ve Çakmak, E. E. (2017). ‘‘Sosyal Devletin Temelleri’’, *Bilgi Dergi*, C:19, No:1, ss. 1-19.
- Aydın, K. ve Çatuk, C. (2019). ‘‘Sosyal Devletin Tarihi Süreci ile Bazı AB Ülkeleri ve Türkiye’nin Kıyaslanması’’, *International Social Sciences Studies Journal*, C: 5, No: 30, ss. 580-594.
- Aydoğan, S. ve Metintaş, S. (2017). ‘‘Türkiye’ye Gelen Dış Göç ve Sağlığa Etkileri’’, *Türk Dünyası Uygulama Ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, C: 2, No: 2, ss. 37-45.
- Ayhan, A. (2012). ‘‘Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri’’, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, C: 1, No: 1, ss. 41-55.

Aysu, A. ve Bakırtaş, D. (2016). "Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamalarının Etkinlik Analizi: Türkiye ve Diğer OECD Ülkeleri Değerlendirmesi", *Maliye Dergisi*, No: 171, ss. 81-107.

Bakırtaş, T. ve Kandemir, O. (2010). "Gelişmekte Olan Ülkeler ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C: 18, No:3, ss. 961-974.

Bal, H., Aygöl, H. H., Oğuz, Z. N. ve Uysal, M. T. (2012). "Göçle Gelenlerin Toplumsal Sorunları (Isparta Örneği)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No:27, ss. 191-210.

Başar, S., Künü, S. ve Bozma, G. (2016). "Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 10, ss. 189-204.

Başel, H. (2007). "Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, No:53, ss. 515-542.

Berkay, F. (2013). "1980-2010 Döneminde Sosyal Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Gelişimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C:4, No: 9, ss. 1-20.

Berker, A. (2011). "Labor-Market Consequences of Internal Migration in Turkey", *Economic Development and Cultural Change*, C: 60, No: 1, ss. 197-239.

Bettin, G. ve Sacchi, A. (2020). "Health Spending in Italy: The Impact of Immigrants", *European Journal of Political Economy*, No: 65, 101932, ss. 1-27.

Birinci, M., & Bulut, T. (2020). "Covid-19'un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme", *Sosyal Çalışma Dergisi*, C: 4, No: 1, ss. 62-68.

Bolukçu, F. (2019). "Türkiye Sosyal Güvenlik Harcamalarının Kapsamı ve Finansman Yapısı", *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, C: 2, No: 2, ss. 11-27.

Böheim, R. ve K. Mayr (2005). *Immigration and Public Spending*. IZA Discussion Paper 1834. (Çevrimiçi)

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=851235, 15 Mart 2020.

- Buğra, A. ve Adar, S. (2007). ‘‘Türkiye’nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırılmalı Bir Analizi’’, *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporu*, ss. 1-57.
- Bulut, N. (2003). ‘‘Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?’’, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:52, No:2, ss.173-197.
- Bustillo, R.M. ve Anton, J.I.(2009). ‘‘Immigration and Social Benefits in a Mediterranean Welfare State: The Case of Spain’’, *Munich Personal RePEc Archive*, No: 13849, ss. 1-35.
- Cengiz, S. ve Baydur, M. C. (2010). ‘‘Kırdan Kente Göç Ve Tarımsal Verimlilik: Türkiye Örneği’’, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 19, No: 2, ss. 85–98 .
- Chletsos, Michael ve Roupakias, Stelios (2012). ‘‘Immigration, Unemployment and Growth: Empirical Evidence from Greece’’, *Munich Personal RePEc Archive*, No: 39927, ss. 1-16.
- Cristea, L. A. ve Grabara, J. (2019). ‘‘Fiscal Impact of the Migration Phenomenon’’, *Journal of International Studies*, C:12, No:4, ss.144-159.
- Cural, M. (2016). ‘‘Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Mali Yapısı ve Sisteme Yapılan Bütçe Transferlerinin Ekonomik Yansımaları’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 21, No: 2, ss. 693-706.
- Çağlayan, S. (2006). ‘‘Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi’’, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No: 17, ss. 67-91.
- Çakır, S. (2011). ‘‘Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 24, ss. 129-142.
- Çalçalı, Ö. (2019). ‘‘Türkiye’de Kamu Eğitim Harcamalarının Gelişimi ve OECD Ülkeleri ile PISA Etkinlik Karşılaştırması’’, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 9, No:2, ss. 449-474.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M. ve Meçik, O. (2013). ‘‘Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif bir yaklaşım)’’, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C:11, No:21, ss. 29-48.

- Çalışkan, Z. (2012). ‘‘Refah Devletlerinin Dinamik Dengesi: Sosyal Harcamalar İçin Geleneksellik Endekslerinin Hesaplanması’’, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, C:2, No:1, ss. 218-239.
- Çatalbaşı, G. K. ve Yarar, Ö. (2015). ‘‘Türkiye’deki Bölgeler Arası İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi’’, *Alphanumeric Journal*, C: 3, No:1, ss. 99-117.
- Çelik, F. (2005). ‘‘İç Göçler: Teorik Bir Analiz’’, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 14, No: 2, ss. 167-184.
- Çelik, F. (2006). ‘‘İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi’’, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No:27, ss. 149-170.
- Çelik, N. (2012). ‘‘Türkiye’de Göç Veren İllerde İç Göç Sorununun Yönetiminde Stratejik Planlama Modeli Yapılandırılması’’, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Çelikay, F. (2014). ‘‘Türkiye’de Sosyal Harcamaların Yoksulluk Üzerine Ekileri: Ampirik Bir İnceleme’’, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Çelikay, F. ve Gümüş, E. (2014). ‘‘Sosyal Harcamaların Yoksulluk Üzerine Etkileri: Ampirik Bir İnceleme’’, *Anadolu University Journal of Social Sciences*, C: 14, No: 4, ss. 127-138.
- Çelikay, F. (2017). ‘‘İşsizlik, Kamu Harcamaları ve İç Göçler Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme’’, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, C: 3, No: 2, ss. 205-219.
- Çetin, İ. (2019). ‘‘Sosyal Harcamaların Arz ve Talep Yönlü Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Örneği’’, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 62, ss. 79-92.
- Çetin, İ. (2020). ‘‘Gelişmekte Olan Ülkelerde Sosyal Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi’’, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 20, No: 2, ss. 351-364.
- Çetin, İ. ve Çetin, S. (2018). ‘‘Türkiye’de İç Göçün Belirleyicilerinin Analizi’’, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C: 16, No: 1, ss. 98-115.

Çılbant, C., Aracı, H. ve Bilgen, U. (2015). "Türkiye'de Ekonomik Kalkınmanın Bölgesel Göçlere Etkisi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2, No: 5, ss. 502-511.

Çiftçi, M. (2011). "Türkiye'de İç Göçte Sosyal Ağ Kullanımı Üzerindeki Etkenler", *Sosyoekonomi*, C: 15, No: 15, ss. 105-124.

Day, K. M. (1992). "Interprovincial Migration and Local Public Goods", *Canadian Journal of Economics*, C: 25, No: 1, ss.123-144.

Dedeoğlu, D. ve Genç, H. D. (2017). "Turkish Migration to Europe: A Modified Gravity Model Analysis", *IZA Journal of Development and Migration*, C:7, No: 17, ss. 1-19.

Diego d'Andria (2008). *The Debate on the Sustainability of Social Spending*, Libera University Internazionale Delgi Studi Sociale, No: 157, (Çevrimçi) https://mpira.ub.uni-muenchen.de/11745/1/MPRA_paper_11745.pdf, 12 Haziran 2020.

Doğan, A. ve Kabayel, M. (2017). "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Üzerine Değerlendirmeler", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 15, No: 2, ss. 217-240.

Dökmen, G. ve Kaplan, Z. (2018). "Sosyal Harcamaların Devlet Borçlanması Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği", *Maliye Araştırmaları Dergisi*, C: 4, No: 2, ss. 99-113.

Dökmen, G. ve Tosuner, F. (2019). "Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Vergilerin İç Göç Üzerindeki Etkileri", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 19, No: 3, ss. 653-677.

Durdu, Z. (2009). "Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No: 22, ss. 37-50.

Durmuş, S. (2017). "Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C:54, No: 629, ss. 9-18.

Duszczuk, M. ve Matuszczuk, K. (2019), "Labour Market Security and Migration-related Decisions: Theoretical Background", Duszczuk, M. (Ed.) *Why Do People Migrate?*, Emerald Publishing Limited, ss. 25-66.

- Dücan, E. (2016). ‘‘Türkiye’de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi’’, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 12, No:2, ss. 167-183.
- Eger, M.A. (2009), ‘‘Even in Sweden: The Effect of Immigration on Support for Welfare State Spending’’, *European Sociological Review*, C: 26, No: 2, ss. 203–217.
- Erbaş, H. ve Türker, Ö. A. (2019). ‘‘Göç Araştırmaları Alanında Kavramsal Sorunlar ve Etik/Politik Sorumluluk’’, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C: 59, No: 2, ss. 883-911.
- Ercilasun, M., Hiç Gencer, E. A. ve Ersin, Ö. Ö. (2011). ‘‘Türkiye’deki İç Göçleri Belirleyen Faktörlerin Modellenmesi’’, *International Conference on Euroasian Economies 2011*, ss. 319-324.
- Erçakar, M. E. ve Güvenoğlu, H. (2018). ‘‘Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Sosyal Koruma Harcamalarına Bir Bakış’’, *Sosyal Bilimler Metinleri*, C: 2018, No: 01, ss. 38-53.
- Erdinç, Z. (2008). ‘‘İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye’de 1950-2005 Yılları Arasında Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi ile İncelenmesi’’, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 8, No:1, ss. 209-222.
- Erdoğan, E. S. (2018). *Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM), Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 586, Ankara.
- Erdoğan, M. ve Yenigün, E. (2008). *Türkiye’de Sosyal Bütçe-Nasıl Yapılıyor? Nasıl İzlenir?*, (Ed. A. Buldam), TESEV Yayınları,
- Erdoğan, M. M. (2013). Sosyal Harcamaların Kapsamı ve Türkiye’de Sosyal Bütçe. *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar*, A. Kesik, M. Şeker ve F. Altuğ (Der.), Ankara: Seçkin, ss. 53-95.
- Eroğlu, N., Altaş, D., Turgut, Ü. N. ve Ulu, M. İ. (2017). ‘‘OECD Ülkelerinde Sosyal Yardım Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Panel Veri Analizi’’, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C: 3, No: 3, ss. 335-354.
- Ersezer, D. (2006), ‘‘Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları’’, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 16, No:1, ss. 255-268.

Ersin, İ. ve Baş, H. (2019). ‘‘Güney Avrupa Refah Ülkelerinde Sosyal Harcamalar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi’’, *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, C:9, No: 1, ss. 193-213.

Ertürkmen, G. (2020). ‘‘Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Sosyal Koruma Harcamaları’’, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, C:7, No:51, ss. 456-473.

Evlimoğlu, U. ve İnak, C. (2017). ‘‘Türkiye’de İç Göçlerin İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması 1’e Göre İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi (2008-2016)’’, *Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi*, 12-13-14 Ekim 2017, ss. 532-562.

Feld, L. ve Kirchgässner, G. (2001). ‘‘Income Tax Competition at the State and Local Level in Switzerland’’, *Regional Science and Urban Economics*, C: 31, ss.181–213.

Fenwick, C. (2017). *The Migration-Welfare Nexus*, (Çevrimiçi) <https://ecpr.eu/Filestore/paperproposal/5589a958-d877-462e-ba27-8821f2b01928.pdf>, 15 Nisan 2020.

Feridun, M. (2007). ‘‘Immigration, Income and Unemployment: An Application of the Bounds Testing Approach to Cointegration’’, *The Journal of Developing Areas*, C: 41, No: 1, ss. 37-49.

Filiztekin, A. ve Gökhan, A. (2008). *The Determinants of Internal Migration in Turkey*, In International Conference on Policy Modelling (EcoMod2008), (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/profile/Alpay_Filiztekin/publication/228558116_The_determinants_of_internal_migration_in_Turkey/links/0fcfd514200d4783ac000000/The-determinants-of-internal-migration-in-Turkey.pdf, 12 Haziran 2020.

Gençoğlu, P., Kuşkaya, S. ve Büyüknalbant, T. (2020). ‘‘Seçilmiş OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Sürdürülebilirliğinin Panel Birim Kök Testleri İle Değerlendirilmesi’’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C:75, No:2020, ss. 1283-1297.

Gerşil, G. S. ve Temel, H. Y. (2015). ‘‘Türkiye’de İşgücü Piyasaları Açısından Göç Olgusu’’, *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C:3, ss. 413-428.

Giulietti, C., Guzi, M., Kahanec, M. and Zimmermann, K. (2013), "Unemployment Benefits and Immigration: Evidence From The EU", *International Journal of Manpower*, C: 34, No. 1, ss. 24-38.

Giray, F. ve Çimen, G. (2018). "Sağlık Harcamalarının Düzeyini Belirleyen Faktörler: Türkiye ve OECD Ülkeleri Analizi", *Sayıstay Dergisi*, No:111, ss. 143-171.

Gökçe, G. (2011). "Neoliberalizmin Krizi ve Yeni Devlet/Yönetim Modeli Arayışları", *Türk İdare Dergisi*, No: 471-472, ss. 99-116.

Göçmen, M. (2018). "Türkiye'deki Sosyal Güvenlik Sisteminde Hizmet Tespiti", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Gül, E., & Ekinci, A. (2006). "Türkiye'de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003", *Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 1, ss. 91-106.

Güler, H. (2018). "Türkiye ve OECD Ülkelerinde Mali Küreselleşmenin Kamu Sosyal Harcamaları Üzerindeki Etkisi", *Maliye Dergisi*, No: 174, ss. 219-239.

Güllüpnar, F. (2012). "Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 1, No: 4, ss. 53-85.

Gümüş, A. T. (2010). "Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: 18, No: 2, ss. 117-158.

Gümüş, E. (2010). "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi: Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler", *Seta Analiz*, No:24, ss. 3-22.

Günaydın, İ. ve Yıldız, B. (2015). "Dünyada ve Türkiye'de Uygulanan Kamusal Sosyal İçerikli Harcamalar ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, C:6, No: 13, ss. 81-116.

Güneş, F. (2012). *Göç, Yoksulluk ve Sosyal Politika*, İktisadi Araştırmalar Vakfı, ss. 181-219. (Çevrimiçi) <https://iav.org.tr/yonetim/dosya/seminer/adanagoc3.pdf>, 05 Mart 2020.

- Güney, A. ve Balkaya, E. (2018). ‘‘Kamu Harcamaları ve Ticari Açıklığın İşsizlik ve Genç İşsizliğe Etkisi’’, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:2, No: 2, ss. 49-74.
- Gür, T., H. ve Ural, E. (2004). ‘‘Türkiye’de Kentlere Göçün Nedenleri’’, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:22, No: 1, ss. 23-38.
- Gürbüz, M. ve Karabulut, M. (2008). ‘‘Kırsal Göçler ile Sosyo-Ekonomik Özellikler Arasındaki İlişkilerin Analizi’’, *Türk Coğrafya Dergisi*, No: 50, ss. 37-60.
- Gürler Hazman, G. (2011). ‘‘Türkiye’de Gelir Dağılımında Adalet ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:16, No: 1, ss. 205-216.
- Işık, Ş. (2009). ‘‘Türkiye’de Eğitim Amaçlı Göçler’’, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, C: 7, No: 1, ss. 27-37.
- Işık Erol, S. (2019). ‘‘Sosyal Güvenlik Sistemi: Sosyal Sigorta, Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Bileşenleri Bağlamında’’, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:11 No: 23, ss. 1-14.
- İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde İç Göç Hareketleri*. A. Berktaş (Ed.), 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul: İş Bankası Tarih Vakfı.
- İktisat Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Jaime-Castillo, A.M., Marqués-Perales, I., Álvarez-Gálvez, J. (2016), ‘‘The Impact of Social Expenditure on Attitudes Towards Immigration in Europe’’, *Social Indicators Research*, C:126, ss. 1089-1108.
- Jean, Sebastien ve Jimenez, Miguel (2007). ‘‘The Unemployment Impact of Immigration in OECD Countries’’, *OECD Economics Department Working Paper*, C: 563, ss. 1-31.
- Kalaycı, İ. (2014). ‘‘İktisadi Kriz Karşısında ‘Sürdürülebilir’ Refah Devleti’’, *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, C: 4, No: 2, ss. 89-119.

- Kanca, O. ve Bayrak, M. (2015). "Kamu Harcamaları Bileşenleri ile İşsizlik Arasındaki İlişki (Türkiye örneği)", *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, C: 1, No: 2, ss. 55-74.
- Kandemir, O. (2017). Refah Göstergeleri Bağlamında Türkiye'de İller Arası İç Göç Hareketlerinin Analizi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(1).
- Kara, M. A. (2018). *Göç Yazıları: Kuramdan Alana Türkiye'de Göç*. Ankara: Kırmızı Çatı Cadde Kitabevi, Yayın No:978-975-2486-13-3, Ankara.
- Karaca, C. ve Çam, Y. (2019). "Türkiye'de Sosyal Devlet Anlayışının Değerlendirilmesi", *Maliye Dergisi*, No: 176, ss. 72-97.
- Karacan, R. (2018). "Phillips Eğrisi Yaklaşımı ile Türkiye'de Enflasyon ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, C: 4, No: 10, ss. 242-249.
- Karadağ Erdem, B. (2010). "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi ve Yapısal Düzenlemelerin Etkinliği", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Karagöz, B. (2019). "Tiebout Hipotezi Açısından İç Göçte Mali Düşüncelerin Etkisi: Teorik Bir Çerçeve", *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, No: 43, ss. 190-199.
- Karagöz, K. ve Selim, S. (2018). "Türkiye'de İç Göçü Belirleyen Faktörlerin Bölgesel Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Açısından Analizi", *International Conference On Eurasian Economies 2018*, ss. 391-400.
- Karış, Ç. (2019). "Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Analizi: Türkiye Örneği", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, C: 9, No: 18, ss. 1067-1088.
- Kartal, M. ve Karaçor, Z. Ö. (2016). "Gelir Gruplarına Göre Yurtiçi Tasarruflar ile Dış Borçlar Arasındaki İlişki: Panel Veri Yöntemi ile Bir Analiz", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, C: 19, No: 1, ss. 139-165.
- Kayalidere, G. ve Şahin, H. (2014). "Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C:2, No: 2, ss. 57-75.

Kaygısız, A. D. (2018), ‘‘Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliğinin Dinamikleri: Seçilmiş Avrupa ve Merkez Asya Ülkeleri Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi’’, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C: 6, No: 15, ss. 161-174.

Kaymaz, V. (2018). ‘‘OECD Ülkelerinde Sosyal Harcamaların Belirleyicileri’’, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, C:4, No: 2, ss. 118-130.

Keskin, H. İ. (2019). İstanbul’a Yönelik İç Göçün Analizi: Çekim Modeli Yaklaşımı. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (GELİŞİM-UWE 2019 Özel Sayısı), Ekim 2019, ss. 44-58.

Kırdar, M. G. ve Saracoğlu D. Ş. (2012). *İç Göç, Bölgesel Yakınsama Sorunu ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği*, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, (Çevrimiçi) <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/81605/1/726107506.pdf>, 09 Mart 2020.

Koç, M., *Dünya’da Sosyal Güvenlik Sisteminin Tarihsel Gelişimi*, ISMMMO Yayınları, (Çevrimiçi) <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/68MaliCozum/19%20muzaffer%20ko%C3%A7.pdf>, 18 Mayıs 2020.

Koç, M. (2004), *Sosyal Güvenliğin Kökeni, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları* Dergisi, (Çevrimiçi), <http://www.isguc.org/?p=article&id=217&cilt=6&sayi=2&yil=2004>, 18 Temmuz 2020.

Koç, Ö. E. ve Coşkun, S. (2019). ‘‘Türkiye’de Dezavantajlı Gruplara Yönelik Sosyal Harcamaların Değerlendirilmesi’’, *VI. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi*, ss. 299-305.

Koçak, E. ve Uzay, N. (2018). ‘‘Demokrasi, Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme: Kurumların Rolü Üzerine Bir Araştırma’’, *Sosyoekonomi*, C: 26, No: 36, ss. 81-102.

Koçak, O. (2011). ‘‘Refah Devleti Işığında Sağlık Hizmetleri ve Türkiye’de Sağlık Sektöründeki Gelişmeler’’, *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, C: 13, No: 4, ss. 61-82.

Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). ‘‘Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri’’, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 3, No: 3, ss. 163-184.

Koçbulut, Ö. ve Altıntaş, H. (2016). ‘‘İkiz Açıklar ve Feldstein-Horioka Hipotezi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Analizi’’, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No: 48, ss. 145-174.

Kolçak, M. ve Kalabak, A. Y. (2017). ‘‘Kısa Dönemde Sosyal Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, 29/28 OECD Ülkesi için Panel Veri Analizi (1998-2012)’’, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 19, No: 1, ss. 1-19.

Koramaz, T. K. ve Dokmeci, V. (2020). ‘‘Migration Patterns in Turkey Between 1995 and 2000: Income, Employment and Distance Effects on Inter-Provincial Migration’’, *In Innovations in Urban and Regional Systems*, ss. 359-384.

Köseoğlu, M. ve Artan, G. (2020). ‘‘Göç, İşsizlik ve Gelir Arasındaki İlişkilerin Analizi: OECD Ülkeleri Örneği’’, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, C: 6, No: 1, ss. 61-81.

Kurşun, A. ve Rakıcı, C. (2014). ‘‘Türkiye ve Sosyal Refah Devletlerindeki Sağlık Harcamalarının Analizi’’, *İnsan Hakları Yıllığı*, C: 32, ss. 77-105.

Küçüköğlü, M., Taş, H. Y. ve Ercan, H. (2018). ‘‘Türkiye’de Sosyal Devlet Anlayışı İçerisinde Transfer Harcamalarının Yeri ve Önemi’’, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C:7, No: 19, ss. 446-467.

Gough, I. (1979). *The political economy of the welfare state*, Macmillan International Higher Education, (Çevrimiçi)
https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=fD5dDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=ian+gough+welfare+state&ots=P4xZQhzCmz&sig=8RjciSE0j-YXNACmRGyhCvR1Ojg&redir_esc=y#v=onepage&q=ian%20gough%20welfare%20state&f=false, 01 Temmuz 2020.

Lee, Everett S. (1966). ‘‘A Theory of Migration’’, *Demography*, C: 3, No: 1, ss. 47-57.

Lee, C. and Chang, C. (2006). ‘‘Social Security Expenditures And Economic Growth: A Heterogeneous Panel Application’’, *Journal of Economic Studies*, C: 33, No: 5, ss. 386-404.

Liebig, T., Puhani, P. A. ve Sousa-Poza, A. (2007). ‘‘Taxation and Internal Migration- Evidence from the Swiss Census Using Community- Level Variation in Income Tax Rates’’, *Journal of Regional Science*, C: 47, No: 4, ss.807-836.

Lubbers, M., Diehl, C., Kuhn, T. ve Larsen, C.A. (2018). ‘‘Migrants' Support For Welfare State Spending in Denmark, Germany, And The Netherlands’’, *Erschienen in: Social Policy & Administration*, C: 52, ss. 895-913.

Manavgat, G. ve Saygılı, R. F. (2016). ‘‘Türkiye’de İç Göçü Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Uygulama: Mekânsal Panel Veri Analizi’’, *In 2nd International Conference on Applied Economics and Finance (ICOAEF)*, ss. 5-6.

Mansur, K. (2015). ‘‘The Relationship Between Immigration And Labour Market Performance in Sabah’s Oil Palm Plantation Sector, Perspectives of Innovation in Economics and Business (PIEB)’’, *Prague Development Center*, C: 15, No: 2, ss. 67-77.

Marshall, M. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara.

Matsuyama, T. ve Miyazaki, T. (2017). The Effect Of Immigration On Social Expenditure In Host Counturies, *Graduate School of Economics Kobe University*, Retrieved from. ss.1-38.

Mercan, M. (2014). ‘‘Feldstein-Horioka Hipotezinin AB-15 ve Türkiye Ekonomisi için Sınanması: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Dinamik Panel Veri Analizi’’, *Ege Academic Review, Ege University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, C: 14, No: 2, ss. 231-245.

Miežienė, R. ve Krutulienė, S. (2019). ‘‘The Impact of Social Transfers on Poverty Reduction in Eu Countries’’, *Baltic Journal of European Studies*, C:9, No: 1, ss.157-175.

Muhasebat Genel Müdürlüğü. Metaveri Merkezi Yönetim Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırılması Tablosu 2015 (Yıllık), (Çevrimiçi) <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/3/2019/04/METAVER%C4%B0->

Harcamalar% C4% B1n-Fonksiyonel-

S% C4% B1n% C4% B1fland% C4% B1rmas% C4% B1-10.pdf, 10 Temmuz 2020.

Muratoğlu, G. ve Muratoğlu, Y. (2016). ‘‘1960-2010 Döneminde Türkiye’den OECD Ülkelerine Gerçekleşen Göçün Çekim Modeli ile Analizi’’, *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, C: 1, No: 1, ss. 51-69.

Nakiboğlu, A. ve Çetinkaya, N. (2016). ‘‘Sosyal Devlet (Refah Devleti) Anlayışında Türkiye’de Eğitim Harcamaları (2000-2015)’’, *Route Educational and Social Science Journal*, C: 3, No: 2, ss. 78-112.

Namazcı, E. (2018). ‘‘Factors That Affect The Settlement Site Selection: The Case Of Istanbul Ayvansaray University’’, *Balkan Journal of Social Sciences/Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 7, No: 14, ss. 165-170.

Nargeleçekenler, M. (2009). ‘‘Makroekonomik ve Finansal Serilerin Ekonometrik Analizi: Panel Veri Yaklaşımı’’, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

OECD. (2007). The Social Expenditure Database: An Interpretive Guide, SOCX 1980-2003, (Çevrimiçi) https://stats.oecd.org/OECDStatDownloadFiles/OECDSOCX2007InterpretativeGuide_En.pdf, 20 Temmuz 2020.

OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development), (2019b). A Guide to the OECD Social Expenditure Database, The OECD SOCX Manuel 2019 Edition, (Çevrimiçi) [Oecd.org/social/soc/SOCX_Manuel_2019.pdf](https://oecd.org/social/soc/SOCX_Manuel_2019.pdf), 20 Temmuz 2020.

Ondes, H. ve Kizilgol, O. A. (2020). ‘‘Türkiye’de İç Göçü Etkileyen Faktörler: Mekânsal Panel Veri Analizi’’, *Business and Economics Research Journal*, C: 11, No: 2, ss. 353-369.

Ortaç, R. (2003). ‘‘Cumhuriyetimizin 80. Yılında Eğitim Harcamaları’’, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 5, No: 2, ss. 239-247.

Oral, B. ve Çetinkaya, F. (2017). ‘‘Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları’’, *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı-Özel Konular*, C: 3, No: 1, ss. 1-8.

Otoiu, A. (2014). "Getting Your Migration Analysis Together By Integrating Internal And International Migration", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, No: 149, ss .685 – 690.

Otto, A. (2018). "Social Expenditure, Social Rights, And Benefit Receipt As Indicators Of Welfare State Generosity: Three Peas In A Pod, Or A Different Kettle Of Fish Altogether?", *International Journal of Sociology and Social Policy*, C: 38, No: 9/10, ss. 851-867.

Ömür, Ö. M. ve Giray, F. (2016). "Kamusal Mal ve Hizmet Olarak Eğitim Hizmeti ve Harcamaları: Türkiye ve Diğer OECD Ülkeleri Karşılaştırması", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:14, No: 4, ss. 129-160.

Özcan, E. D. E. (2017). "Türkiye'de 2000'li Yıllarda İç Göç- İşsizlik Örüntüleri: Ankara (TR51) Alt Bölgesinin, Kırıkkale (TR71) ve Samsun (TR83) Alt Bölgelerinden Aldığı Göçlerin İşsizlik Açısından Değerlendirilmesi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Özcan, S. E. ve Özer, P. (2017). "Ar-Ge Harcamaları ve Patent Başvuru Sayısının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 18, No: 1, ss. 15-28.

Özdemir, D. (2018). "Türkiye'de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Belirleyicileri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 22, No: 3, ss. 1337-1349.

Özdemir, H. (2012). "Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi*, C: 30, No: 11, ss. 1-18.

Özdemir, S., "Refah Devleti": *Altın Çağ'dan Belirsiz Geleceğe*, (Çevrimiçi) <http://www.sosyalpolitikalar.com/SayfaDetay.aspx?id=34>, 20 Temmuz 2020.

Özdemir, S., Refah Devleti ve Üstlendiği Temel Görevler Üzerine Bir İnceleme, (Çevrimiçi) http://www.sosyalsiyaset.net/documents/refah_devleti_ustlendigi_gorvler.htm, 20 Mayıs 2020.

Özdemir, Z. ve Dökmeci (2016). "V. Demographic Analysis of Inter-Provincial Migration in Turkey and its Impact on the Development Corridors", *2016 Athens Journal of Mediterranean Studies October 2016*, ss. 331-348.

Özgen, H. (2007). ‘‘Sağlık Hizmetleri Finansmanında Cepten Harcama: Nedir? Neden Önemlidir?’’, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, C: 10, No: 2, ss. 201-228.

Özker, N. ve Esener, Ç. (2009). ‘‘Türkiye’de Bir Kamu Harcaması Olgusu Olarak Eğitim Harcamaları: Örnek Ülkeler İle Yakın Dönem Karşılaştırma’’, *Mevzuat Dergisi*, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuatdergisi.com/2009/10a/02.htm>, 28 Temmuz 2020.

Özker, A. ve Acungil, Y. (2016). ‘‘Göç Olgusu ve Göçün Kentlerin Toplumsal, Ekonomik, Kültürel Gelişmesine ve Kalkınmasına Etkileri’’, *2.Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi: ‘Göç, Yoksulluk ve İstihdam’*, ss. 332-338.

Özkök, C. S. ve Akbaş, Y. E. (2020). ‘‘Türkiye’de Düzey 2 Bölgeleri Ölçeğinde İç Göç ve İşsizlik İlişkisinin Ekonometrik Analizi’’, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, C: 11, No: 1, ss. 41-57.

Öztürk, M. (2007). ‘‘Türkiye’de İç Göç Katılanların Kent Yaşamına ve Kentsel Emek Piyasalarına Etkileri’’, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, No: 52, ss. 245-264.

Öztürk, M. (2020). ‘‘Sosyal Harcama Türleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği’’, *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, C: 10, No: 1, ss. 107-124.

Öztürk, M. ve Altuntepe, N. (2008). ‘‘Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması’’, *Journal of Yasar University*, C: 3, No: 11, sss. 1587-1625.

Öztürk, N. (2011). ‘‘Bölgesel Dengesizliklerin Yarattığı Sorunlar’’, *Bütçe Dünyası Dergisi*, C: 35, No: 1, ss. 30-55.

Öztürk, S., & Küsmez, T. (2019). Sağlık Harcamalarının Belirleyicileri: BRICS-T Ülkelerinin Analizi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 31-47.

Özyakışır, D. (2013), *Göç Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*, Nobel Yayıncılık, Yayın No: 663, Ankara.

Pampel, F. C. ve Williamson, J. B. (1988). ‘‘Welfare Spending in Advanced Industrial Democracies, 1950-1980’’, *The American Journal of Sociology*, C: 93, No: 6, ss. 1424-1456.

Pazarlıoğlu, M.V.(2001). ‘‘1980-1990 Döneminde Türkiye’de İ Göç zerine Ekonometrik Model alışması’’, *Çukurova Üniversitesi 5. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, 19-22 Eylül 2001, ss. 1-24.

Pazarlıoğlu, M.V. (2007). ‘‘İzmir rneğinde İ Gon Ekonometrik Analizi’’, *Yönetim ve Ekonomi*, C: 14, No: 1, ss. 121-135.

Martin, P. ve Zürcher, G. (2008). ‘‘Managing Migration: The Global Challenge’’, *Population Bulletin*, C: 63, No: 1, ss. 1-21.

Piras, R. (2015). ‘‘A Long-Run Analysis of Push and Pull Factors of Internal Migration in Italy, Estimation of a Gravity Model with Human Capital Using Homogenous and Heterogenous Approaches’’, *Papers in Regional Science*, C: 96, No: 3, ss.571-602.

Prada, E.M. ve Roman, M. (2014). ‘‘Migration and social protection Expenditures: Empirical Evidence From The EU Countries’’, *Journal of Social and Economic Statistics*, C: 3, No: 2, ss. 31-44.

Recepoğlu, M. (2019). ‘‘Türkiye’de İ Gon Belirleyicileri: İller zerine ekim Modeli Sonuçları’’, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Renema, J. A., Meuleman, R. ve Lubbers, M. (2020). ‘‘Immigrants’ Support For Welfare Spending And The Role Of Perceived And Preferred Group’s Access To Welfare: A Comparative Study Among 10 Immigrant Groups in the Netherlands’’, *International Journal of Public Opinion Research*, C: 32, No: 1, ss. 1-24.

Sağlam, S. (2006). ‘‘Türkiye’de İ Go Olgusu ve Kentleşme’’, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HTAD)*, No: 5, ss. 33-44.

Sareya, B., Mansur, K. ve Mahmud, R. (2015). ‘‘Immigration and Employment Rate: A Case Study in Oil Palm Sabah Plantation Sector’’, *Malaysian Journal of Business and Economics*, C: 2, No: 11, ss. 49-61.

Sarı, S., Ay, A. ve Köksal, M. (2019). *İşsizlik ve Göç Arasındaki İlişki: OECD lkeleri Uygulaması (2008-2018)*, (evrimii), <https://www.avekon.org/papers/2340.pdf>, 02 Mayıs 2020.

Sarısoy, İ. ve Koç, S. (2010). ‘‘Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi’’, *Maliye Dergisi*, No:158, ss. 326-348.

Sayın, Y., Usanmaz, A. ve Aslangiri, F. (2016). ‘‘Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği’’, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C: 18, No: 31, ss. 1-13.

Serter, N. (1994). *Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet*, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 975-4043-43-4, İstanbul.

Shan, J., Morris, A. ve Sun, F. (1999). ‘‘Immigration and Unemployment:New Evidence from Australia and New Zealand’’, *International Review of Applied Economics*, C:13, No: 2, ss. 253-260.

Solmaz, E. ve Avcı, M. (2017). ‘‘Yoksullukla Mücadelede Sosyal Koruma Harcamaları: Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme’’, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C: 6, No: 1, ss. 46-73.

Soroka, S. N., Johnston, R., Kevins, A., Banting, K. ve Kymlicka, W. (2016). ‘‘Migration And Welfare State Spending’’, *European Political Science Review*, C: 8, No: 2, ss. 173-194.

Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (Çevrimiçi) http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_SosyalHizmetlerveYardimlar.pdf, 21 Temmuz 2020.

Söyler, İ. (2008). ‘‘Eğitim Hizmetleri Bağlamında Vakıf Üniversitelerinin Finansal ve Vergisel Sorunları’’, *Maliye Dergisi*, No: 154, ss. 52-76.

Süleymanoğlu, R. (2016). ‘‘Keynesçi Refah Devleti’nin Gelişimi, Dönüşümü ve Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi’’, *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 4, No: 8-9, ss. 271-301.

Süngü, Y. (2007). ‘‘Sosyal Güvenlik Reformu’nun Gelir Dağılımı Üzerinde Etkisi’’, *Tühiş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, C: 20, No: 4, ss. 47-69.

Şahbaz, A. (2009). ‘‘Gelişmekte Olan Ülkelerde Kur Değişimlerinin Toplam Çıktı Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama’’, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Şahin, D. ve Temelli, F. (2019). ‘‘OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Belirleyicileri: Panel Veri Analizi’’, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C: 7, No: 16, ss. 946-961.

Şaşmaz, M. Ü. ve Yayla, Y. E. (2018). ‘‘Vergiler ve Ekonomik Büyüme İle İnsani Gelişme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Avrupa Birliği Geçiş Ekonomileri Örneği, *Sayıştış Dergisi*, No: 111, ss. 79-99.

Şeker, M. (2011). *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu*, TESEV Yayınları, Yayın No: 978-605-5832-70-4, İstanbul.

Şen, M. (2014). ‘‘Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi’’, *Çalışma ve Toplum*, C: 40, No: 1, ss. 231-256.

Şener, Ü. (2010). ‘‘Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları’’, *TEPAV Politika Notu*, ss. 2-22.

Şenocak, H. (2009). ‘‘Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi’’, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, No: 56, ss. 409-468.

Taş, Y. ve Özcan, S. (2013). ‘‘Türkiye’de İç Göçün Yoksulluğa ve İstihdama Etkileri’’, In *International Conference on Eurasian Economies, Session B*, No: 1, ss. 289-298.

Taşcı, F. (2009). ‘‘Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç’’, *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, C: 10, No: 4, ss.177-204.

Terzioğlu, M. K., Sert, S. ve Aygün, M. (2018). *Göç ve Beşeri Sermaye: Doğu Avrupa Ülkeleri*, ICOAEF’18 IV. International Conference on Applied Economics and Finance & Extended With Social Sciences, ss.889-901. (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/profile/Burcu_Tuerkcan/publication/330563819, 01 Nisan 2020.

Teyyare, E. ve Sayaner, K. (2018). ‘‘Türkiye’de Gelir Eşitsizliğinin Maliye Politikası Araçları ve Çözüm Önerileri’’, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 8, No: 16, ss. 309-334.

- Tıraş, H. H. ve Ağır, H. (2017). ‘‘D-8 Ülkelerinin Sağlık Harcamaları Bakımından Karşılaştırılması: Betimsel Bir Analiz’’, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 7, No: 2, ss. 195-220.
- Tiebout, C. (1956), ‘‘A Pure Theory of Local Expenditures’’, *Journal of Political Economy*, No: 64, ss.416–424.
- Tokatlıoğlu, M., Şen, S. ve Tabar, Ç. (2018). ‘‘Küresel Krizde Devlet Müdahalesi ve Maliye Politikası’’, *İş ve Hayat Dergisi*, No: 9, ss. 9-26.
- Topbaş, F. (2007). ‘‘İç Göçün Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Model Çalışması: 2000 Türkiye Örneği’’, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Toprak, D., Ağcakaya, S. ve Hüseyin, G. (2016). ‘‘Sosyal Devlet Yaklaşımı Açısından Türkiye’de 1980 Sonrası Eğitim Harcamalarının Analizi’’, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 31, No: 1, ss. 123-165.
- Toprak, D. ve Şataf, C. (2017). ‘‘Türkiye’de Sosyal Belediyecilik Çerçevesinde Sosyal Harcamalar Üzerine Genel Bir Değerlendirme’’, *Sayıştay Dergisi*, No:106, ss.63-86.
- Topuz, S. K. (2009). ‘‘Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001–2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamaları’’, *Alternatif Politika*, C: 1, No: 1, ss. 115-136.
- Tosun, S. (2016). Göçün Çevre Sorunlarına Etkileri. In *ISEM*, No: 3, ss. 675-684.
- Tutar, H. ve Özyakışır, D. (2013). ‘‘TRA2 Bölgesinden İstanbul’a Göç Hareketlerinin Nedenlerine İlişkin Bir Araştırma’’, *Sosyoloji Konferansları*, No: 47, ss.31-58.
- Tümtaş, M. S. ve Ergun, C. (2016). ‘‘Göçün Toplumsal ve Mekansal Yapı Üzerindeki Etkileri’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:21, No: 4, ss.1347-1359.
- Türk, A., Bingöl, B. A. ve Ak, R. (2020). ‘‘Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri’’, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020 Özel Sayı, ss. 612-632.
- Türkoğlu, İ. (2013). ‘‘Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik’’, *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, C: 8, No: 3, ss. 275-305.

Uçan, O. ve Yeşilyurt, H. (2016). ‘‘Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Büyüme İlişkisi’’, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 9, No: 2, ss. 179-185.

Ulu, M. I. (2018). ‘‘The Effect Of Government Social Spending On Income Inequality In OECD: A Panel Data Analysis’’, *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C: 1, No: 3, ss. 184-202.

Uluğ, F. (1998). ‘‘Eğitim Sisteminde Değişime Yapısal Uyum Sorunları’’, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, C: 4, No: 2, ss. 153-166.

Uysal, M. ve Aktaş, S. (2011). ‘‘Sıralı Regresyon Analizi ile Türkiye’deki İç Göçleri Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi’’, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 20, No: 3, ss. 191-200.

Valiyeva, K. (2020). ‘‘Covid-19 İle Ulus Devleti Yeniden Düşünmek’’, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 19, No: 37, ss. 390-403.

Venturini, A. ve Villosio, C. (2004). ‘‘Labour Market Effects of Immigration: An Empirical Analysis based on Italian Data’’, *International Labor Review*, C: 145, No: 12, ss. 91-118.

Velázquez, F. C. (2000). ‘‘Approaches To The Study of International Migration: A Review’’, *Estudios Fronterizos*, C: 1, No: 1, ss. 137-168.

Xu, Q. (2007). ‘‘Globalization, Immigration And The Welfare State: A Cross-National Comparison’’, *The Journal of Sociology & Social Welfare*, C: 34, No: 2, ss. 87-106.

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Yayın No: 975-6376-38-4, Ankara.

Yakar, M. (2013). ‘‘XXI. Yüzyılın Başında Türkiye’de İller Arası Göçlerin Mekânsal ve İstatiksel Analizi’’, *Journal of World of Turks*, C: 5, No: 3, ss. 239-263.

Yamak, N. ve Yamak, R. (1999). ‘‘Türkiye’de Gelir Dağılımı ve İç Göç’’, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 1, No: 1, ss. 16-28.

Yanardağ, Ö. ve Özgen, Ü. (2003). *Nüfus Kavramı ve Türkiye’de Nüfusun Gelişim Sürecini Değerlendirilmesi*, (Çevrimiçi)

<https://www.mevzuatdergisi.com/2003/06a/02.htm>, 25 Temmuz 2020.

- Yardımcıoğlu, F. ve Yayla, Y. E. (2020). ‘‘Sosyal Harcamaların Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Örneği’’, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, C: 7, No: 19, ss. 34-48.
- Yay, S. (2014). ‘‘Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet’’, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C: 3, No: 9, ss. 147-161.
- Yayar, R., Uçgunoğlu, M. ve Demir, Y. (2016). *Türkiye’de İç Göçün Belirleyicileri*. In International Conference on Eurasian Economies, (Çevrimiçi) <https://www.avekon.org/papers/1513.pdf>, 27 Aralık 2019.
- Yazgı, B., Dökmeci, V., Koramaz, K. ve Kıroğlu, G. (2014). ‘‘Impact Of Characteristics Of Origin And Destination Provinces On Migration: 1995–2000’’, *European Planning Studies*, C: 22, No: 6, ss. 1182-1198.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2012 a). Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul. Birinci baskı. Yayın No: 2684
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2012 b). İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul. Birinci baskı. Yayın No: 2697
- Yıldırım, S. (1994). Sağlık Hizmetlerinde Harcama ve Maliyet Analizi, Uzmanlık Tezi, DPT Yayını, Ankara.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Electronic Turkish Studies*, C: 9, No:2, ss. 1685-1704.
- Yılmaz, A. Y. ve Mutlu, İ. S. (2020). ‘‘Salgın Sonrası Dünyada, Küreselleşme ve Ulus Devlet Tartışmaları’’, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, C: 55, No: 3, ss. 1965-1976.
- Yiğit, Ö. G. D. V. ve Erdem, R. (2014). ‘‘Sağlık Hizmetlerinde Maliyet Etkililik Analizi’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 19, No: 2, ss. 211-236.
- Yurdadoğ, V. (2007). ‘‘Türkiye’de Sağlık Harcamalarının Finansmanı ve Analizi’’, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 16, No: 1, ss. 591-610.
- Yuvalı, E. (2018). ‘‘Hak Temelli Sosyal Yardım ve Klientalizm’’, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, C: 2018, No: 135, ss. 383-404.

Yüksel, C. (2020). ‘‘Tiebout Hipotezi Çerçevesinde Yerel Mali Değişkenlerin Mekânsal Tercihe Etkisi: Türkiye Örneği’’, *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, C: 15, No: 1, ss. 629-643.

Yüksel, F. (2007). ‘‘Sosyal Devletin Dönüşüm Sürecinde Yerel Yönetimlerin Yeni İşlevleri’’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C: 62, No: 01, ss. 279-298.

Yüksel, S., Mukhtarov, S., Mahmudlu, C., Mikayilov, J. I. ve Iskandarov, A. (2018). ‘‘Measuring International Migration in Azerbaijan’’, *Sustainability*, C:10, No: 132, ss. 1-15.

Zengin, E., Şahin, A. ve Özcan, S. (2012). ‘‘Türkiye’de Sosyal Yardım Uygulamaları’’, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C: 19, No: 2, ss. 133-142.